

DIJALOG S POVODOM 7

2013. No. 007

MARC FERRO

TOMISLAV BRANĐOLICA – MARKO LOVRIĆ – FILIP ŠIMETIN ŠEGVIĆ

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
CENTAR ZA KOMPARATIVNOHISTORIJSKE I INTERKULTURNE STUDIJE

Marc Ferro

Tomislav Brandolica – Marko Lovrić – Filip Šimetin Šegvić

DIJALOG S POVODOM 7

Slika u povijesti, povijest u slici:
„pokretna“ historija

Razgovor i članak s engleskog preveli
Tomislav Brandolica i Marko Lovrić

Članke s francuskog prevela
Ivana Krizmanić

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
Centar za komparativnohistorijske i interkulturalne studije

FF Press
Zagreb, 2013.

Uvod: Marc Ferro i „pokretna historija“

Marc Roger Ferro (r. 24. prosinca 1924.) povjesničar je koji se ne predaje. Blizu devedesetog, i dalje živo komentira i prati zbivanja u svijetu i Francuskoj.¹ Okrenut prema svjetskim zbivanjima, svoje znanje o povijesti i prošlosti pokušava iskoristiti u svrhu općeg boljitka u društvu. Zvanje povjesničara nikada na shvaća isključivo kroz zatvorena istraživanja, već veliku pozornost posvećuje popularizaciji, brizi za ulogu povijesti u školstvu i javnim istupima kao angažirani intelektualac.² Uvijek otvoren za razgovor, Ferro dotiče teška pitanja iz prošlosti bez straha, vjerujući kako povjesničar treba biti otvoren prema javnosti i djelovati kao angažirani intelektualac. Ako je ideal „nove mediteranske kulture“ Alberta Camusa³ ikada bio dosežan, Marc Ferro ga je svojim radom zasigurno ostvario.

Mladi povjesničari imali su brojne prilike upoznati Ferroa, ako ne osobno, onda barem kroz dijelove njegova opusa. Nekima je bio poznat s televizije, gdje je na kanalu ARTE (i ranije francuskom *La Sept*) vodio dugotrajnu emisiju *Histoire parallèle / Die Woche vor 50 Jahren*. Ta je emisija otvarala nove poglede na povijest, predstavljajući vrlo kvalitetan primjer populariziranja ozbiljne historiografije. Drugima je pak bio poznat kao dugogodišnji urednik, suradnik i autor tekstova u časopisu *Annales. Economies, sociétés, civilisations* (od 1994. *Annales. Histoire, Sciences Sociales*), časopisu koji je svojim inovativnim pristupom kao glavni promotor Nove historije stekao svjetsku slavu i priznanje. Osim kao promotor i popularizator povijesne znanosti, Marc Ferro se široj hrvatskoj javnosti predstavio i u razgovoru s Mirkom Galićem, u ožujku 1993. za *Nedjeljnu Dalmaciju*, kada je tada aktualna ratna zbivanja komentirao kao stručnjak za povijest Srednje i Istočne Europe, odvaživši se dati osobne sudove ili pretpostavke, uvijek ih jasno objasniv-

---

¹ Primjerice, 2011. objavljena je intelektualna autobiografija Marca Ferroa (*Autobiographie intellectuelle*, u suradnji s Gérardom Jorlandom, Paris: Perrin, 2011.) i knjiga razgovora koje je vodila Isabelle Veyrat-Masson (*Mes histoires parallèles*, Paris: Carnets nord, 2011.).

² Tako je, primjerice, 2005. godine supotpisao inicijativu Pierrea Nore *Liberté pour l'histoire*, koja istup stručnjaka protiv francuskih zakona vezanih za povijest i memoriju.

³ Albert Camus, *La Culture indigène, la nouvelle culture méditerranéenne*, *Maison de la culture* – govor u povodu otvaranja, 1937. u Alžiru.

ši.⁴ Ferro je o ratu u Hrvatskoj govorio, te je istovremeno bio spreman i odlučnije djelovati: još je u listopadu 1991. bio supotpisnik apela za mir i priznavanja Hrvatske i Slovenije u postojećim granicama.⁵ Svi studenti povijesti na zagrebačkom Filozofskom fakultetu koji su na zadnjim godinama ili diplomskim razinama polagali ispite iz svjetske povijesti 20. stoljeća, upoznali su se i s knjigama Marca Ferroa, što u prijevodu (*Sedmorica zaraćenih. Usporedna povijest*. Zagreb: FPZ, 2008.), što kroz neka druga djela na stranim jezicima.

Svi ti „susreti“ s Marcom Ferroom pružaju nam konstantu: istraživačku radoznalost i hrabrost. Bilo da vas kao voditelj u više od 600 epizoda već spomenutog serijala upoznaje s „velikim temama i problemima“ 20. stoljeća ili da vas, kao pisac, vodi kroz rovove bojišnica Velikog rata, kroz žarišta revolucija u Rusiji, usporedno s razvojem filmske umjetnosti, preko odmaklih kolonijalnih svjetova ili bilo kojeg drugog kutka suvremene povijesti svijeta, Ferroova istraživačka radoznalost stalno postavlja nova pitanja – tražeći odgovore kroz inovaciju. Upravo tu leži i Ferroova dugoročna povezanost s francuskim časopisom *Annales* i njenom školom. Ako će neki reći da je „prava“ snaga škole u vrijeme Marca Blocha bila u istraživanju srednjeg vijeka ili za vrijeme Luciena Febvrea, Fernanda Braudela te kasnije Emmanuela Le Roy Laduriea u ranom novom vijeku, a bijeg od velikih ličnosti kao što su Filip II. ili Luj XIV. moguć samo kada je „leća povijesti“ tako udaljena – možda i neće biti u krivu. Međutim, trajna snaga škole Analā, u bilo koje vrijeme i na bilo kojem području, predstavlja upravo inovacijska sposobnost. Marc Ferro u tom je smislu korifej jedne historiografske škole.

Događajnicu – jednu od ključnih boljki historije o 20. stoljeću – iz perspektive suvremenog povjesničara jednostavnije su uklonili Bloch, Febvre

⁴ Vidi: Mirko Galić, *Zrcalo nad Hrvatskom* (Pariški razgovori 1992-1993) (Split: Nedjeljna Dalmacija, 1994.), 143-151. Godine 1992. održao je i predavanje na Filozofskom fakultetu u Beogradu pod naslovom „Istorija: ideologija ili nauka?“, nastojeći upozoriti na opasnosti pred kojima se povijesna znanost nalazi u prijelomnim vremenima. Prema: web.arhiv.rs/Develop/Glasnose.nsf/e1e8ae1838fef875c1257298004aa01d/61-ba090b39d05828c125737f0055f8d6?OpenDocument (pristup ostvaren 1. srpnja 2013.).

⁵ Supotpisnici apela za mir bili su između ostaloga i Jacques Le Goff, Milan Kundera, Michel Jobert, Alain Finkielkraut, Georges Canguilhem, François Furet. „*Un appel pour la paix*“, *Le Monde*, 16. 10. 1991.

ili Braudel, zbog njihovih specifičnih područja interesa. S druge strane, Marc Ferro se kreće upravo kroz 20. stoljeće, koje je naizgled nepovratno opterećeno događajnicom. Za njega godine i događaji, međutim, ne predstavljaju izvorište narativa, već točke-poveznice, preko kojih promatra različite koncepte. Politički problemi mu nisu strani, već ga naprotiv interesiraju u odnosu na društvenu historiju, ali i na ostale historijske discipline. Za razliku od brojnih drugih povjesničara škole Analā koji nisu uspjeli u koncepcijsko-metodološkom smislu postići ravnotežu između političke i društvene historije, istraživanja Marca Ferrea predstavljaju primjer kako ta dva pristupa mogu biti integrirana u jednu cjelinu. Unutar takvog problemskog razmišljanja i detalj ponovno dobiva na važnosti, a renouvinovska pedantnost i sveobuhvatnost novo ruho. Ali, on događajnicu nikad ne uzima kao nešto što se podrazumijeva. Uvijek povijesnu situaciju promatra iz novog vidokruga, otvara nova pitanja – približavajući se idealu kojeg i sam spominje u ovom razgovoru: *pluralnoj historiji*. Ideja pluralne historije nije stara koliko je stara sama povijest, kao što bi se možda moglo pomisliti. Prečesto je historija bila jednoobrazna, promatrala je zbivanja kroz viđenje jedne klase ili, ako to dovedemo do krajnosti, jedne osobe. Previše se odavala biografskom žanru. Svemu tome Marc Ferro nije stao sam na kraj, mnogi su imali udjela u rušenju takvog sustava historiografije (kroz razne vrste „borbe“ za historiju) i prije njega. Spomenimo samo Luciena Febvrea i kasnijeg Ferroovog učitelja i znanstvenog mentora Fernanda Braudela. Pluralistički je pogled za Ferrea očito nešto prirodno: *Pokušavam sagledati sva gledišta: odozdo, odozgo, slijeva ili zdesna, od tradicionalne povijesti i tako dalje*.⁶ Tim naporima Marc Ferro „spašava“ zaboravljene i zapostavljene od „ropotarnice povijesti“. „Glas društva“ koji u interpretacijama temeljenim na izvorima „odozgo“ slabi, njegovom problemskom analizom dobiva novo značenje. Takva metodološka osviještenost, zacijelo odlika škole Analā, oslobađa od kronološkog nabranjanja izvora i događajnice.⁷ Sam Ferro žuri tome dodati da nije doktrinaran tip. Ne pridaje važnost raznim glasovima u povijesti zbog njih samih. Sve u historiji mora imati svrhu, ukras teško preživ-

---

⁶ Iz našeg razgovora s Marcom Ferroom.

⁷ Marc Ferro, „Preface“, u: *History and Its Interpretation*, ur. Sophie Jeleff (Strasbourg: Council of Europe, 1997.), 11-12.

ljava rigoroznu metodu modernog povjesničara. Sve ovo pokazuje do kojeg nivoa cijeli naš razgovor prožima duh Fernanda Braudela, ovjekovječen u odgovorima jednog od njegovih najvjernijih učenika.

Pluralna historija sukladna je *totalnoj historiji*. Ona je otvorena prema svim aspektima, uvažava svaki izvor, dakako, pod uvjetom stručnog vrednovanja. To će Ferrou omogućiti okretanje tzv. alternativnim vrelima, primjerice, usmenim svjedočanstvima ili njemu najbliskijim audiovizualnim izvorima.⁸ Dokumente i svjedočanstva pronalazi u sakrivenoj „podsvesnosti“ filma koji je fikcija; upravo u fikciji koju predstavlja film, slično Natalie Zemon Davis,⁹ Ferro vidi novo područje istraživanja prošlosti, „najbolji put prema pshio-socio-historijskim područjima koja nisu nikada bila dotaknuta analizama ‘dokumenata’“. ¹⁰ Njega ne interesiraju samo općenite poruke koje su manje ili više vidljive unutar nekog filma, on se okreće filmskim arhivima u svijetu, filmskom narativu, jeziku, odnosu filmskih i izvanfilmskih elemenata (autor filma, produkcija, javnost, recenzije, država u kojoj nastaje) i sl., kako bi kroz svoje istraživanje fikcije došao i do „realnosti“ koju određeni film predstavlja.¹¹ No istraživačka ga radoznalost, želja za novim, ne čini ništa manje opreznim kada su takva vrela u pitanju. Ferro je svjestan svih nedostataka. To ga, međutim, ne sprečava da pomiče granice koje je postavila tradicionalna historiografija. Neki povjesničari bliski grupi oko Analā govorili su o nepokretnoj povijesti – Braudel kaže „jedna gotovo nepomična povijest“ – *histoire quasi-immobile*.¹² Za Marca Ferroa povijest je pak doista *pokretna*.

⁸ Marc Ferro, „Keynote adress“, u: *Towards a Pluralist and Tolerant Approach to Teaching History: A Range of Sources and New Didactics*, ur. Henry Frendo (Strasbourg: Council of Europe, 1999.), 15-18. Već od sredine 1920-ih, pa sve do 1940-ih godina povjesničari-inovatori spoznaju veliku važnost novog medija filma, od Blocha i Febvrea, pa sve do našeg Josipa Matasovića, koji je već vrlo rano upozoravao na kinematografske snimke kao dokumentirane činjenice ili izvore.

⁹ Vidi svezak 4 u seriji *Dijalog s povodom*: Natalie Zemon Davis (et. al.), *Dijalog s povodom 4: Putujući između centra i margina* (Zagreb: FF Press, 2012.).

¹⁰ Marc Ferro, „The fiction film and historical analysis“, u: *The Historian and Film*, ur. Paul Smith (Cambridge University Press, 1976.), 81.

¹¹ Marc Ferro, *Cinema and History* (Wayne State University Press, 1988.), 30.

¹² Usp. Fernand Braudel, *Sredozemlje i sredozemni svijet u doba Filipa II.*, sv. I. (Zagreb: Antibarbarus, 1997.), 17; Isti, *La Méditerranée et le Monde méditerranéen à l'époque de Philippe II* (Paris: A. Colin, 1949.), xiii.

Razgovor s Marcom Ferroom nastajao je u nekoliko etapa priprema i realizacije. Sam intervju ostvaren je kroz više dužih telefonskih sesija u rasponu od nekoliko mjeseci. Za razgovor smo se pripremali zajednički, nas trojica. Jednako smo tako i izvodili intervju. U tijeku rada pomoglo nam je nekoliko kolega kojima zahvaljujemo na suradnji. Tijekom inicijalne pripreme pitanja za razgovor, savjete i inspiraciju pružali su nam naši česti suradnici i prijatelji, Marta Fiolić, Zrinka Miladin i Barbara Vekarić. Nikolina Šimetin Šegvić pažljivo je iščitala konačna pitanja i davala vlastite sugestije. Zahvalni smo kolegici Ivani Krizmanić, koja je spremno prihvatila molbu za prijevod francuskog teksta i to obavila uspješno. U korekturi prijevoda neprocjenjivu su nam pomoć pružale Mihaela Vekarić (članak “Državljanstvo, nacionalnost, identiteti) i Jadranka Brnčić (članak “Kome pripadaju slike?”) za francuski dio tekstova i Marija Marčetić za engleski dio tekstova. Ovaj kratki uvodnik i sam razgovor lektorirala je, uz veliki osobni trud, također naša kolegica – s doktorskog studija, Snježana Štefok. Tijekom pripreme, provođenja i finaliziranja razgovora, važna komunikacijska poveznica s prof. Ferroom bila nam je njegova dugogodišnja stručna suradnica na *Centre de Recherches Historiques*, Nadja Vuckovic. Njoj također dugujemo veliku zahvalnost. Projekt razgovora s Marcom Ferroom inicirao je, a tijekom provedbe aktivno podupirao prof. dr. Drago Roksandić, kao što je to činio i u prijašnjim izdanjima *Dijaloga s povodom*, ali i drugim projektima sada već bivših članova uredništva *Pro tempore*. Prof. Roksandić osigurao je i potrebna financijska sredstva za tiskanje *Dijaloga*. Zahvalnost dugujemo i svojim obiteljima, te svima koji su nas na razne načine podržavali u ovom izazovu.

U Zagrebu, 30. srpnja 2013.

Tomislav Brandolica
Marko Lovrić
Filip Šimetin Šegvić

DIJALOG S POVODOM

SLIKA U POVIJESTI, POVIJEST U SLICI:
„POKRETNÄ“ HISTORIJA

Osobna povijest

Nije krivnja povijesti i savremenosti, što se ovako odrazuje u njima, niti je krivnja njihova, što se oni ovako odraziše u meni

(Janko Polić Kamov)

DIJALOG S POVODOM: Za početak, zamolili bismo Vas da nam kažete kako ste se odlučili postati povjesničarom?

FERRO: To je odluka koju nisam donio. Htio sam predavati povijest i to još od djetinjstva. Čak sam napisao knjižicu o povijesti Francuske kad sam imao samo jedanaest godina! Nakon što sam položio tečaj plivanja, majku sam zamolio da mi kupi knjigu o geografiji i povijesti Francuske. Htio sam predavati povijest, ali nisam htio biti povjesničar. Dok sam bio dijete, nisam vidio razliku između predavanja povijesti i povjesničarskog rada. Tako sam to shvaćao još i kasnije, kad sam bio student i profesor. Povjesničarski je rad nešto posve drukčije, u njemu pokušavate biti svoji. Pokušavate biti netko tko otkriva probleme, a onda pišete vlastite zaključke. U tom poslu niste, kao profesor, netko tko učenicima jednostavno ponavlja ono što je ranije pročitao. Velika je to razlika.

Imao sam 21 godinu kad sam počeo predavati povijest u pariškoj gimnaziji. Nisam predavao kao povjesničar, već kao učitelj koji je nastojao prepričati ono što je tu i tamo pročitao u knjigama. Velika mi se promjena dogodila u Alžiru. Došao sam 1948. i ostao sam sedam godina, točno prije *dogadaj*a, prije rata. U Alžiru, u Oranu, predavao sam učenicima, europskoj djeci, francuskoj, španjolskoj, židovskoj, ali i arapskoj – kažem Arapi, a ne muslimani, jer islam u ono doba nije bio tako važan kao arapski pokret. Prilikom predavanja uočio sam da se djeca ne slažu sa mnom u nekim pogledima. Vrlo tiho, jedan mi je mladi Arapin jednog dana rekao: „Gospodine, ja se ne slažem!“ Imao je samo trinaest godina. Upitao sam ga zašto se ne slaže. Obrađivali smo problem nomada, problem prelaska s nomadskog načina života na sjedilački – transformacije ratobornih nomada u radnike. Dječak mi je rekao da su nomadi na jugu Alžira lukaviji, inteligentniji i zlobniji. Naravno, u to vrijeme nisam razumio što mi je točno htio reći, ali kasnije sam shvatio. Htio je reći da su ljudi s juga jahali na devama i da su mogli bježati od Francuza, Talijana ili od Bizantinaca i Rimljana. Nasuprot njima,

stanovništvo na obali bilo je prisiljeno na poslušnost. Oni drugi nikad nisu morali slušati nikoga. Tog sam dana shvatio da moje shvaćanje povijesti ne dijele svi. Nisu imali lijevu ili desnu viziju povijesti kakvu sam primijetio u Francuskoj, već umjesto toga četiri vizije: zapadnu, desnu, lijevu i južnu. Tad sam znao da moram početi kontrolirati ono što predajem. Do tada nisam obraćao pozornost na te probleme, jednostavno sam ponavljao ono što sam svladao na sveučilištu i tako dalje. Tog sam dana postao povjesničar – postao sam spreman na kritiku onoga što sam pročitao i što sam morao predavati.

Iduća prilika da postanem povjesničar pružila mi se također u Alžiru. Bio sam član jedne liberalne organizacije, koja je svoj rad posvetila pomirenju Francuza i Arapa, a bila je uspješna do 1956. godine. Sjetite se, bio sam ljevičar, ali ne socijalist, komunist ili trockist. Mislio sam da povjesničar mora ostati izvan stranaka. Izvan gimnazije i sveučilišta sam bio militantni ljevičar, no unutar tih institucija nisam bio politički angažiran. Jedan član Komunističke partije rekao mi je, čini mi se 1952. godine: „Marc, moraš objasniti svoje ponašanje!“ To mi je rekao jer sam surađivao s pokretom za mir koji su organizirali komunisti. Nisam ga u tom trenutku razumio. Rekao je: „Ali Marc, čak i moj arapski sluga bi to razumio!“ Prvi sam put čuo da komunist govori tako nešto – bilo je to, jednostavno, rasistički! Shvatio sam da su politička mišljenja i mentaliteti posve oprečni te sam otada nastojao razlikovati političke ideale povijesnih ličnosti jer je njihovo ponašanje moglo biti u potpunoj opreci s tim idealima. Osjećam da su ova dva događaja učinila da od učitelja postanem povjesničar.

DIJALOG S POVODOM: Razgovarajmo sada o Vama i Vašem radu kao povjesničaru. Vaši su istraživački interesi vrlo različiti: carska Rusija, Sovjetski Savez, kolonijalizam, Prvi svjetski rat, film itd. Kako birate teme? Što Vas motivira?

FERRO: Moram reći da je na mene utjecala povijest koja je bila oko mene. Bilo je to stvaranje povijesti. Tijekom rata bio sam mladi član Pokreta otpora, u Alžiru sam živio prije početka rata, godine 1968. bio sam na ulicama – sve ove situacije nisu mi pružile istraživačke teme, ali naznačile su mi probleme kojima sam morao pristupiti. U Alžiru sam tako mogao vidjeti kako Parižani nisu razumjeli što se tamo događalo. Sada me zanimalo bi li uopće shvatili što se zbivalo u Rusiji 1917. godine, da su tada bili živi.

Drugo, sudjelovao sam u ratu i u njemu sam izgubio majku. To mi je dalo poticaj da istražujem odnos Francuza prema Pétainu i Pétaina prema Francuzima. Treće, u Alžiru sam bio povezan s komunistima. Nisam bio komunist, ali sam s njima surađivao u pokretu za mir i drugim stvarima. Komunizmu sam pristupio iznutra, no nisam postao komunist. Zbog toga sam htio proučavati razlike između njihova rada i ideja, njihovih govora i osjećaja, identiteta i djela. Život mi je dodijelio teme, ali u posljednjih četrdeset godina nisam nikada pisao o Alžiru. U posljednjih četrdeset i pet godina nisam nikad pisao o Pokretu otpora. Ne mogu reći da su moje knjige potekle iz mog života, ali život mi je otkrivao probleme. Zatim, moja koncepcija pluralne historije daje mi nove pristupe, primjerice, pitanju *resentimenta*.¹³ Pitanje tabua – tabu u povijesti. Moja iduća knjiga bavit će se sljepilom prema povijesti. Zašto baš ta tema? Ljudi ne gledaju u budućnost. Oni svoju budućnost mogu stvarati, uzmimo primjere Prvog i Drugog svjetskog rata, borbe koloniziranih, ali mnogo puta uopće nemaju predodžbu o budućnosti. Primjerice, svibanj 1968., kraj Sovjetskog Saveza, revolucije u arapskim zemljama, fašizam... Ništa od toga nije predviđeno. Toliko važnih događaja znanstvenici ili stručnjaci nisu predvidjeli. Kako je moguće da toliko obrazovanih pojedinaca ne razumije budućnost? To će biti moja iduća knjiga. Odabrao sam tu temu jer u posljednjih dvadeset godina nitko nije predvidio mogućnost ovakve ekonomske krize u kojoj živimo.

DIJALOG S POVODOM: Spomenuli ste Drugi svjetski rat. Bili ste član *Forces Françaises de l'Intérieur* (FFI). Što biste nam mogli reći o tom razdoblju Vašeg života? Često ste naglašavali kako Vaše iskustvo nije utjecalo na Vaša istraživanja. Je li barem bilo korisno za Vaše tekstove o francuskoj povijesti i Drugom svjetskom ratu?

FERRO: Na mene nisu direktno utjecali događaji, a povjesničar mora biti nezavisan od političkih stranaka, bile one lijeve ili desne. Mora biti nezavi-

---

¹³ U doslovnom prijevodu znači osjećaj nezadovoljstva i nelagode, a u ovom specifičnom kontekstu podrazumijeva se smisao otpora izraženog u društvenim odnosima. Radi se o pojmu, povijesnom fenomenu, kojemu je Marc Ferro posvetio veliku pažnju. Vidi: Marc Ferro, *Le Ressentiment dans l'histoire* (Paris: Odile Jacob, 2007.) [engleski prijevod: *Resentment in History* (Cambridge: Polity, 2010.)] te prikaz: Filip Šimetin Šegvić, „Povijest jednog mračnog osjećaja: Marc Ferro, Resentment in History“, *Radovi ZHP* 43 (Zagreb: FF Press, 2011.), 505-511.

san od Crkve i dnevnih obračuna ili neće biti objektivn. Naravno, možete primijetiti da sam zauzeo građanski i politički stav kao osamanestogodišnji član Pokreta otpora, odreda *maquis du Vercors*.¹⁴ Bio sam politički aktivan i u Alžiru od 1948. do 1957. godine. Moji prvi tekstovi o Francuskoj i Pokretu otpora izašli su tek četrdeset godina kasnije – to je moja knjiga o Pétainu. Snimio sam i neke televizijske emisije. Prije toga nisam želio miješati svoje emocije sa subjektivnom analizom događaja. Situacija je jednaka u slučaju Alžira. Dosta sam toga imao reći o toj državi, ali o kolonizaciji sam počeo pisati tek 1980-ih, također četrdeset godina kasnije. Nisam htio miješati svoje osobno djelovanje s analizom izvora. Unatoč svemu tome, francuski problemi u ratu i prije alžirskih događaja ostali su u mom srcu i htio sam kasnije o tome pisati. Zbog toga sam kasnije i napisao dvije knjige o kolonizaciji i Pétainu.

DIJALOG S POVODOM: Živjeli ste u Alžiru i predavali u Oranu. Imali ste iskustvo iz prve ruke u francuskim kolonijama. Kako ocjenjujete to iskustvo? Jeste li nesreću alžirskog rata promatrali iz osobne perspektive?

FERRO: Moj je život u Alžiru bio politička inicijacija. Godine 1956. tamošnji ljevičari predložili su mi da započnem političku karijeru, te su me željeli kandidirati za političku poziciju. Međutim, ja zapravo nisam bio kandidat jer su izbori odgođeni na neodređeno vrijeme. To je bila moja prilika da ostvarim političku karijeru. Imao sam priliku posredovati u dogovoru između Arapa i Europljana, a svi su me predlagali za posrednika u tome. No, sve je propalo tijekom posjeta francuskog premijera Guya Molleta 1956. godine,¹⁵ bio je to kraj tog sna. Nikada zapravo nisam pokušao imati političku karijeru. Želio sam biti povjesničar ili novinar. Poanta je u tome da sam iskustvo o političkim problemima u Alžiru stekao jer sam djelovao kao posrednik za ljevičare, komuniste, socijaliste, Arape i Francuze. Stekao sam znanje o organizacijama i taktikama jednih i drugih. Ovo mi je dalo prednost koju sam kasnije iskoristio kada sam proučavao Sovjetski Savez. Razu-

¹⁴ *Maquis* odredi bile su ruralne gerilske skupine koje su se u Francuskoj borile protiv nje-mačke okupacije. *Maquis du Vercors* borili su se u planinskom predjelu Vercorsa, gdje su 1944. godine teško poraženi.

¹⁵ U francuskoj je historiografiji ustaljen ostao termin *la journée des tomates* (dan rajčica), budući da je Mollet tijekom svojeg posjeta Alžiru u veljači 1956. tijekom postavljanja vijenca na spomenik palim borcima u oba svjetska rata gađan trulim rajčicama i zemljom. Ubrzo je došlo do kaosa, a premijer je demonstrantima uspio uzmaći tek nakon intervencije policije.

mio sam ključeve međupovezanosti između arabizma, komunizma, socijalizma, građanstva, i tako dalje. Prvi put sam kao povjesničar dobio poduku iz politike, ali ne u mojoj učionici. U njoj sam ostao u potpunosti izvan ovog problema, želio sam ostati objektivni profesor.

DIJALOG S POVODOM: U jednom intervjuu o alžirskom ratu francuski je general Paul Aussaresses rekao da je njegova životna pjesma ona Édith Piaf, *Non, je ne regrette rien* – bez ikakva žaljenja. Kako Vam se čini da takav stav utječe na današnju francusku javnost? Postoji li pravilnija svijest o tome što se u Alžiru događalo ili je Aussaressesov odgovor u skladu s općim stavom mnogih prema tim događajima?

FERRO: Jasno, danas na rat gledaju drukčije. No, odnos Francuza prema Alžircima je nekad bio sličan rasizmu. Istovremeno, dosta je Alžiraca htjelo postati Francuzima. Alžirci su bili i znatiželjan narod koji je htio živjeti slobodno, ali Francuzi su održavali misao da bi Alžirci morali biti – ako ne robovi, onda ne nešto puno više od toga. Ali nešto 1950-ih nisam znao o Alžiru: mnogi su htjeli potjerati Francuze, iako to nisu nikome rekli izravno. Tek sam kasnije to otkrio kad sam trebao organizirati doktorat za jednog alžirskog političara koji nije znao da sam ranije živio tamo. U svojoj tezi pokazao mi je neke dokumente koji dokazuju da su neki Alžirci htjeli prevariti liberalno nastrojene Francuze da mislimo kako oni žele sklopiti ugovor, a zapravo im to uopće ne pada na pamet. Na razne su načine u tim izvorima objašnjavali kako treba lagati liberalnim Francuzima. Tada o ovome nisam imao predodžbu. Unatoč svemu, tadašnje stanje nije uopće više bilo održivo: izbori su namještani, rasizam je bio posvuda... Ja sam ostao takav kakav sam bio i onda, ali osjećam se ipak pomalo poraženo.

DIJALOG S POVODOM: Uvijek ste podupirali francusku ljevicu. Već neko vrijeme na Zapadu postoji dojam o krizi ljevice i o tome se vode rasprave. Prema Vama, koji bi trebao biti temeljni zadatak jedne socijalističke vlade u Francuskoj?

FERRO: Čini mi se da će svaka buduća vlada, lijeva ili ne, morati osigurati potpunu promjenu gospodarstva. Do sada se ekonomija temeljila na gorivu, ugljenu, plinu, proizvodnji automobila, zrakoplova i tako dalje. Čini mi se da tome dolazi kraj. Uskoro će se isto proizvoditi u Indiji ili Kini uz manje

plaće radnicima. Moramo uvidjeti kako budućnost naših zemalja, Francuske, Italije, možda i Rusije, nije u tim aktivnostima. Budućnost je u korištenju kulturnoga kapitala, našega kulturnog bogatstva. To su brojne bolnice, sveučilišta, škole, željeznice, mnoge stvari koje potječu iz naše zemlje i čine je boljim mjestom za život. Stanje je kod nas bolje nego u Sjedinjenim Državama. Moramo svoju kulturu i kulturni kapital transformirati i investirati u aktivnosti koje proizlaze iz naših intelektualnih prednosti. Tako budućnost ekonomije nije u proizvodnji čizama ili aviona, to će raditi u Kini ili Indiji. Naša je prednost na području znanosti. Moramo očuvati kapital naših kulturnih struktura i zdravstvene infrastrukture umjesto da ih uništavamo kao što je to Sarkozyjeva vlada činila svakodnevno. Zatvaraju učionice, bolnice, kolodvore – jer su preskupi. Budućnost je u tome, a ne u predodžbi da ćemo biti prvi ili drugi u proizvodnji zrakoplova ili vlakova. Shvati li dubinu problema, francuska bi vlast to trebala ostvariti.

DIJALOG S POVODOM: Godine 2008. navršilo se četrdeset godina od studentskih prosvjeda i općeg štrajka 1968. Intelektualna mišljenja o naslijeđu tog vremena duboko su podijeljena. Prema Vašem mišljenju, koje je naslijeđe '68. godine? Kako se taj prosvjed osjetio u povijesnoj znanosti?

FERRO: Glavno obilježje tih dana u svibnju 1968. bilo je to da studenti Sveučilišta u Nanterreu nisu prosvjedovali zbog uobičajenih tema, tema lijevih političkih stranaka, anarhista, komunista, trockista i drugih. Nisu preuzeli ulogu kršćanskih ili katoličkih pokreta, niti su surađivali sa sindikatima. Imali su vlastiti program za život ljudi i budućnost. Dakle: slobodne veze s djevojkama i novi način studiranja. Ne studiranje po pravcima, po povijesti, filozofiji ili matematici, nego studiranje kao priprema za aktivnosti u daljnjem životu. Imali su vlastiti program, kao i mladi Amerikanci tog vremena. U nekim filmovima, posebno onima s Marlonom Brandom i Jamesom Deanom, vidjela se vizija budućnosti mladeži u Sjedinjenim Državama. Biti slobodan od obitelji i zakona, imati vlastitu viziju poštenja, i tako dalje. Rezultat svega toga bio je taj da političke stranke u Francuskoj, kao i u Njemačkoj, jednostavno nisu obraćale pozornost na studentske zahtjeve jer nisu bili povezani s uobičajenim strujama – komunistima, socijalistima i drugima. Razvijali su vlastito djelovanje i postali su vrlo popularnima zbog drukčijeg načina prosvjedovanja. Primjerice, djevojke su ljubile policajce

umjesto da su ih gađale kamenjem. Bio je to festival novih aktivnosti na ulicama Pariza. Tek kad su nove policijske snage počele okruživati Sorbonnu i Nanterre, priča se promijenila i to je postalo društveni i politički pokret jer su se vođe, poput Cohn-Bendita, pokušali povezati s radnicima i organizirati štrajkove. Kulturni pokret je postao društveni, a – u idućem koraku – politički. Ali, onog trenutka kad je postao politički pokret, izbile su na vidjelo sve razlike između političkih prvaka, sindikalaca i ljevičara koji nisu svi bili spremni na novu situaciju. Nakon nekoliko tjedana pokret je prestao funkcionirati, kao što znate, de Gaulle se vratio iz Njemačke, a na novim izborima su tradicionalisti trijumfirali. Studentski je pokret polako odumro, ali njegovi su ideali preživjeli. Svi su počeli protestirati i štrajkati – mladi protiv obitelji, radnici protiv vlasnika – a sve to što je počelo u svibnju 1968. relevantno je do dana današnjeg. To je svojevrsna globalna pobuna protiv tradicionalnih društvenih formi: mladi protiv starijih, slabi protiv snažnih.

U samom početku, prosvjedi 1968. nisu previše utjecali na historijsku znanost. Sjećam se da Fernand Braudel, tadašnji voditelj *École des hautes études*, uopće nije bio u Francuskoj nego u Sjedinjenim Državama. Ali, ti su događaji posve slomili organizaciju *École des hautes études*. Međutim, glavni kulturni arbitri tog vremena poput Claudea Lévi-Straussa i Rolanda Barthesa posve su nestali iz našeg vidokruga. Izbjegavali su javne nastupe, njihove su ideje postupno nestajale i naposljetku je Foucault postao relevantniji od njih. Razaranje tradicionalnih ideja je bilo i jasnije izraženo. Sjećam se da sam bio član nekih odbora na Sorbonni jer sam cijenio doprinos svibanjskih zbivanja, ali i zbog iskustva s Alžiirom i proučavanjem Ruske revolucije, bio sam povezan s revolucijom u globalnom smislu bez nekih političkih ambicija. Bio sam član odbora bez da sam bio „član“ odbora. Odjednom sam osjetio da moram promijeniti svoj pristup povijesti i da moram kritizirati tradicionalne pristupe revolucijama, vlasti, socijalizmu, društvu. Godine 1968. počeo sam predavati o tome kako nam slike, a ne tekstovi, govore o novim problemima. Te sam godine održao seminar koji je na početku pohađalo četiri-pet studenata. Gledali smo film *Čapajev*¹⁶. Taj sam film promatrao kao

¹⁶ *Čapajev* je naslov poznatog sovjetskog filma braće Sergeja i Georgija Vasiljeva iz 1934. godine u produkciji Lenjinfilma. Film je naslov dobio prema Vasiliju Ivanoviču Čapajevu (1887.-1919.), vojniku i komandantu Crvene armije u vrijeme Ruskoga građanskog rata. Ubrzo je film u Sovjetskom Savezu dosegao golemu popularnost pa je već tijekom prve godine prikazivanja film pogledalo gotovo 30 milijuna gledatelja. Jedan naslov iz novina *Pravda* slikovito je govorio: „Cijela zemlja gleda Čapajeva.“

Plakat za film *Čapajev*

film o sovjetskoj moći, ali i o ulozi obitelji u staljinističkoj percepciji budućnosti Sovjetskog Saveza. Bio je to nov pristup filmu, na početku sam imao nekoliko studenata, ali nakon deset predavanja dolazilo je stotinu studenata! Zamolili su me da prekinem predavanja! Previše ljudi je bilo zainteresirano za ovaj novi pristup društvu i vezama između filma i povijesti. Htjeli su me izbaciti s *École polytechnique* jer sam imao previše studenata koji su izbjegavali predavanja iz matematike.

Što se tiče ostalih, moji kolege nisu bili svjesni važnosti mog novog rada. A kolege iz časopisa *Annales* su bili iznenađeni: „Što to radiš sa slikama? Što radiš s filmom? Film nije ozbiljan!“ govorili su. Vjerujem da im je 1968. pomogla u promjeni pristupa društvu. Uzmite primjer Emmanuela Le Roy Laduriea i njegovih istraživanja o vremenu i klimi ili Jacquesa Le Goffa i ostalih, oni su postali novi heroji naše znanosti.

DIJALOG S POVODOM: Kako danas promatrate Vaš projekt i koncept televizijske emisije *Histoire parallèle*? Može li se reći da je ovaj francusko-njemački projekt bio dobar primjer povjesničarske suradnje ako se na umu ima činjenica da su ove historiografije često bile duboko podijeljene?

FERRO: Malo bih vas ispravio. Nije riječ o francusko-njemačkom projektu. Francuski ili njemački suradnik koji je pripremao program bio je posve neovisan. Prema tome, ja nisam ovisio ni o Nijemcu, ni o Francuzu. Pozivao sam povjesničare, koje god sam htio. Mogao sam provjeriti osjećaju li je li njihova država odgovorna za Drugi svjetski rat i jesu li se demokratizirali. Nijemci su bili demokratičniji od Francuza, a Njemačka je danas sigurno demokratičnija od Francuske. Želio bih vam reći da je neka posebna priroda ovog francusko-njemačkog programa mit. Program je bio uspješan, ali nije bilo utjecaja od francuske strane kad je urednik bio Nijemac, niti s druge strane kad sam ja uređivao *Histoire parallèle*. Kao što znate, pozivao sam povjesničare iz raznih zemalja, čak i iz Hrvatske. Došao je profesor Mirko Dražen Grmek, mislim da je on nastupio tri puta, jednom u vezi 1941. godine. U slučaju Srbije pozvao sam profesora Stevana K. Pavlowitcha. Imali smo kao goste japanske, ruske i engleske stručnjake. U neku ruku bila je to svjetska produkcija i bio sam posve slobodan raditi što želim. Bio je to jedan od trenutaka kad sam mogao provjeriti kako napreduju Nijemci u demokratizaciji. Stvarno sam uživao radeći na tom projektu.

Marc Ferro

Časopis *Annales* i historiografija

Ako na školu Analā primijenimo njezine vlastite metode, vidimo da je pre-dana vlastitom dugom trajanju. (...) Ta škola ne želi biti videna ni definirana, oblak bez središta.

(François Dosse)

DIJALOG S POVODOM: U knjizi *The French Historical Revolution: the Annales School, 1929-1989* (1990.), Peter Burke tvrdi da nema previše povjesničara oko časopisa *Annales* koji su proučavali razdoblje nakon 1789. On smatra da se radi o specifičnosti analističkog pristupa, koji zanemaruje velike ličnosti i događajnicu. Burke dalje piše da bi bilo teško zaobići ličnosti Napoleona, Bismarcka ili Staljina kao što je Braudel zaobišao Filipa II. Slažete li se s Burkeom? Je li Vam bilo teško kao povjesničaru modernog razdoblja izražavati svoj interes u okruženju povjesničara ranijih vremena?

FERRO: S velikim zadovoljstvom čitam knjige i članke Petera Burkea, a dosta je toga i objavio u našem časopisu. Međutim, ne slažem se s njegovim mišljenjem da bi bilo teško zaobići Napoleona, Bismarcka ili Staljina. Le Goff je napisao knjigu o Svetom Luju i bila je to posve drukčija biografija, zapravo knjiga o srednjem vijeku. Ja sam napisao knjigu o Nikoli II. i slažem se s Françoisom Dosseom da je napisana tradicionalnim stilom, ali moja knjiga o Pétainu je napisana u duhu škole Analā. Čak je i Braudel to prepoznao i učinio mi je čast kad je napisao kratki osvrt na tu knjigu.

Recimo da ovo pitanje nije povezano s mojim problemom. Nikad nisam htio biti pomodni povjesničar niti sam previše razmišljao o staromodnim ili modernim povjesničarima. Sve ovisi o temi; ona uokviruje vaš način objašnjenja. Zašto ne koristiti tradicionalni način ako se pokaže najboljim? Onda promijenite stil po potrebi. Zato su neke moje knjige tradicionalne – o Nikoli II. – a druge nisu, poput one o filmu, *ressentimentu*, Ruskoj revoluciji. Nisam bio sljedbenik Nove historije, ali za njih je to bio način opstojnosti u konfrontaciji s drugima. Moj je problem bio druge prirode – htio sam dobro objasniti ono što je do tada bilo loše objašnjavano. Dakle, shvatiti *zašto* i *kako* su se događaji dogodili, a ne mučiti se oko toga radi li se o staromodnom ili novom pristupu. Spomenimo i moju knjigu o Oktobarskoj revoluciji, u kojoj je poglavlje o kraju carske vlasti klasično, a druga poglavlja o

nadama masa i konfrontacijama stranaka nova. Ali – da odgovorim na vaše pitanje – u okruženju mnogih „novih“ povjesničara, nisam ih želio imitirati kao što sam imitirao njihove „pretke“ dok sam bio učitelj.

DIJALOG S POVODOM: Fernand Braudel je kasnih 1960-ih pokušao pomladiti i modernizirati časopis dovodeći Vas, Jacquesa Le Goffa i Emmanuela Le Roy Laduriea. Je li bio uspješan u tome? Kada ste prvi put upoznali Braudela i kako se razvijao Vaš odnos?

FERRO: Braudela sam upoznao kao mladi student 1945./1946. Kad sam pripremao svoju *agrégation d'histoire*¹⁷, moj mentor na Sorbonni Pierre Renouvin mi je rekao da bih trebao proučavati Južnu Ameriku i da imaju novog profesora Braudela, čija bih predavanja trebao slušati. Moji prijatelji, među kojima je bio i Pierre Chaunu, rekli su: „Marc, bit ćeš naš izvijestitelj, provjeri Braudela i reci nam kakav je.“ Posjetio sam Braudelov seminar, bilo je pet studenata, i otkrio sam njegovu genijalnost. Svoje predavanje nije organizirao tako da bi imalo početak ili kraj; koristio je memoare, statistike i intervju kao izvore. U dva ili tri tjedna znao sam više o Brazilu nego što bih ikada naučio od ikoga drugoga. Vratio sam se prijateljima i rekao: „Ovo je genije!“

Nažalost, nisam prošao *agrégation* i otišao sam u Alžir. Tamo sam pročitao Braudelov *Mediterran* i za mene je ta knjiga bila otkriće nove povijesti. Planine protiv nizina, more protiv obale, obala protiv... Razumijete? Nikakva događajnica, nešto posve novo. Naravno, to mi se jako sviđjelo pa sam htio za *agrégation* proučavati Baltik. Opet nisam položio *agrégation* pa je kasnije moj prijatelj Pierre Jeannin proučavao Baltik. Vratio sam se iz Alžira i htio sam proučavati percepciju Ruske revolucije u Francuskoj i Europi, a kasnije sam proučavao samu Revoluciju. Nekoliko godina kasnije, 1961., ja sam siromašan imigrant koji je nekoliko puta pao *agrégation*, dobar i skroman profesor u srednjoj školi, ali bez budućnosti. Vrlo tužno. Ja i moja supruga našli smo posao u gimnaziji Montaigne u Parizu. Osjećao sam da je moj život izgubljen jer nisam uspio pomiriti Francuze i Arape u Alžiru, pao sam *agrégation* – ništa više nisam vidio pred sobom.

¹⁷ Radi se o određenoj vrsti državnog stručnog ispita iz područja povijesti kojime se omogućuje predavanje povijesti u srednjem školstvu. Takav sustav ispita uveden je 1830. godine, a postoji i danas.

Ne znam zašto, ali upisao sam se na seminar na *École des hautes études* jer je na vratima pisalo: Profesor Alexandre Bennigsen: Tataři i Rusija u Revoluciji. Aha! – *Islam tijekom Revolucije*. Dobio sam neke ideje o Arapima i komunizmu još dok sam živio u Alžiru, pa sam se i prijavio. Na seminar je došla stara žena, možda je imala šezdeset ili sedamdeset godina. Kad je Bennigsen dovršio svoje predavanje o ruskom socijalizmu za vrijeme Revolucije iz 1905., ta nas je gospođa upitala za komentare. Nitko se nije usudio govoriti jer je bila vrlo autoritativna. Tad je mene pitala: „Vi, mladiću, što mislite o ovome?“ Odjednom, suočivši se s podacima o Tatarima i znajući što sam znao o Arapima, osmislio sam na licu mjesta komentar o vezama marksizma, islama i komunizma. Pitala je: „Tko je ovaj mladić? Savršeno razumije problem Kominterne.“ Kasnije sam saznao da je ta žena bila Ruth Fischer, nasljednica Rose Luxemburg na čelu Komunističke partije Njemačke. Postao sam zvijezda tog seminara i rekli su Braudelu da netko proučava Ruskú revoluciju i ima nove ideje. On je upravo tada tražio novog tajnika redakcije časopisa *Annales* pa me potražio. Ovo je bio prvi čin.

Drugi čin – posjetio sam Braudela u njegovom domu i odmah me prepoznao. Sjećao se našeg prvog susreta iz 1946., a tada je bila 1961. Nije znao da sam pao *agrégation* četvrti, peti, šesti put, ni sam ne znam koliko točno – previše u svakom slučaju. Na sva njegova pitanja imao sam odgovore. To je sigurno bila pozitivna strana mojih padova. Iznenadio se i želio je znati više o Alžiru. Nisam mu rekao cijelu istinu jer se nisam usudio govoriti o politici. Nisam mu rekao da je kum moje kćeri bio odvjetnik koji je branio Ben Bellu.¹⁸ S druge strane, kuma moje kćeri je bila za OAS.¹⁹ Oni nisu bili fašisti, ali nisu bili ni daleko od toga. Sve to, dakle, u mojoj obitelji. Imao sam dobro znanje o raznim alžirskim tradicijama pa sam Braudelu mogao davati kvalitetne odgovore. Slično kao s Ruth Fischer. Odjednom je došla njegova supruga i rekla da sam krasan – opet, ja sam krasan iako sam šest puta pao

---

¹⁸ Ahmed Ben Bella (1916.-2012.), alžirski borac za slobodu i pan-afrikanist, među prvima se suprotstavio francuskoj kolonijalnoj vlasti oružanim putem. Godine 1963. postaje prvi predsjednik Alžira, a 1965. je svrgnut vojnim udarom. Unatoč dugogodišnjem isključenju iz političkog života, ostao je do kraja života angažiran oko pitanja Alžira i Afrike.

¹⁹ **Organisation armée secrète** [Organizacija tajne vojske], teroristička organizacija krajnje desnih nazora koja se borila protiv alžirske samostalnosti. Većinu pripadnika činili su francuski vojnici.

agrégation! Imala je prijatelje iz Alžira. Braudel je mislio da dobro poznajem povijest, da sam objektivna, da nisam ni komunist ni antikomunist, nisam proarapski nastrojen niti protuarapski, i tako dalje. Odabrao me za redakciju. Sedam godina kasnije neki su mislili da bih trebao napustiti časopis. Tijekom tih sedam godina predstavio sam mnoge inovacije u časopisu uz pomoć prijatelja, primjerice, filozofa François Châteleta. Uveo sam antropologiju, psihoanalizu, lingvistiku i sociologiju. Program časopisa *Annales* bio je povezivanje društvenih znanosti – a upravo sam to radio. Ipak, neki su mislili da Braudel i ja moramo otići i da se časopis mora mijenjati. Godine 1970. oni su uz François Fureta organizirali zavjeru protiv mene. Htjeli su uvesti Le Goffa i Le Roy Laduriea. Dakle, bila su tri glavna urednika, a André Burguière je bio novi tajnik redakcije. U idućih deset godina bio sam besposlen u uredništvu, bez moći, isključen iz svega, ali mogao sam uvesti neke nove teme, posebno se to odnosi na moj tekst o povijesti filma iz 1973. godine.

DIJALOG S POVODOM: Možete li nam opisati unutarnju dinamiku uredništva časopisa *Annales*?

FERRO: U globalu, nakon ulaska Le Goffa i Le Roy Laduriea, bilo nas je troje. Braudel nije dolazio davati svoja mišljenja. Imao je mišljenje o svakom broju časopisa, ali nije odlučivao o svemu i puštao nas je na miru. Tijekom 1970-ih osjećao sam se usamljeno. Druga dvojica htjeli su me izbaciti uz pomoć Fureta, ali Braudel je naložio da moram ostati. Bio sam posve sam: neki su došli iz *École normale supérieure*, neki su bili bivši komunisti, a ja nisam bio ništa od toga. No zato sam bio i slobodniji od njih. Braudel mi je rekao da moram ostati, da pružam otpor. I Charles Morazé mi je isto rekao. Davao sam otpor, ali tih deset godina je bilo vrlo teško razdoblje za mene. Bio sam urednik čije se mišljenje nikad nije tražilo. Samo sam bio tehnički urednik. Kad je Revel postao novi urednik, promijenio se moj status jer su moji tekstovi o Rusiji i filmu već bili poznati. Tada sam imao slobodu izreći svoje mišljenje.

U časopisu smo morali čitati sve članke koji su nam dolazili i s vremena na vrijeme smo ih naručivali. Svakog tjedna imali smo sastanak uredništva i bilo je teško čitati sve tjedan za tjednom. To je razdoblje posebno jer je svaki broj imao tematski dio, jedan o povijesti gradova, povijesti obitelji, jedan o filmu, drugi o kolonijalizmu. Posebni temati su se protezali kroz čak i do šest

brojeva. Ovo smo radili od 1970. do 1990. Vjerujem da je u to vrijeme to bio najbolji časopis s područja povijesti. Kasnije je izgubio svježinu. U *École des hautes études* neki su bivši suradnici osnivali svoje vlastite časopise. Prvo *Études rurales*, zatim *Cahiers d'études africaines*, onda *Cahiers de monde russe et soviétique*, pa *Histoire et anthropologie*. Najbolji su nas suradnici napustili, a drugi su nam časopisi oponirali. Jedan čak odozdo – časopis *Histoire*. To se dogodilo jer su naši tekstovi postali preteški za čitanje, previše specifični i znanstveni, a sve manje usmjereni prema profesorima u školama. Drugi su se časopisi zanimali za suvremenu povijest, suvremene događaje; primjerice časopis Pierrea Nore *Le débat* ili *Actes de la recherche en sciences sociales*, časopis koji je vodio Pierre Bourdieu.

DIJALOG S POVODOM: Teme biografije u povijesti smo se već dotakli. Vi ste napisali dvije značajne – jednu o maršalu Pétainu i drugu o ruskom caru Nikoli II. Jeste li imali poteškoća u pristupanju biografskom žanru uzevši u obzir da nije bio popularan među povjesničarima oko časopisa *Annales* 1980-ih i da ste bili jedan od učenika Braudela? Kako ste i sami već spomenuli, François Dosse je u knjizi *History of Structuralism* (1991.) napisao da se Vaš Pétain (1987.) odlikuje tradicionalnim stilom, a ne duhom tradicije Analâ. Kako to sve danas promatrate?

FERRO: Već sam govorio o Pétainu kad sam spomenuo Dosseovu kritiku. Slažem se da je moj *Nicolas II* (1991.) posve tradicionalan. No Pétain nije! To je knjiga kod koje je tek izgled tradicionalan. Nije to priča koja pokriva dan za danom ili tjedan za tjednom – u stanovitom smislu ona to radi, ali nakon svakog „tjedna“ imamo *flashbackove*. To nije nimalo tradicionalno. Sastavljena je kao film, a kasnije je po njoj i snimljen film. Braudelu se moj Pétain dopao, unatoč činjenici da je riječ o biografiji. Prije njegove smrti pitali su ga u jednom intervjuu koji su njegovi nasljednici, a on je odgovorio: „Imam četiri nasljednika – Chaunua, Le Roy Laduriea, Georgesa DUBYJA i Marca FERROA. Ali, Marc Ferro uvijek ide svojim putem.“ Dakle, nisam u potpunosti „Braudelov sin“ zbog bavljenja Rusijom ili filmom. Apsolutno nije bio protiv mog Pétaina. Moram napomenuti da je Dosse kod te knjige pogriješio, no, unatoč tome s njim imam dosta dobru vezu. Tijekom tog razdoblja bio je protivnik *École des hautes études*, posebice se protivio Furetu. Vjerujem da razlog njegove pogreške leži u tome. Smatrao je da smo u časo-

pisu *Annales* napustili suvremenost i da smo se bavili samo Novom historijom. Bio je napola u pravu i napola u krivu. Napola u pravu jer nismo proučavali politiku svog vremena, iako smo pristupili tim problemima u drugim zemljama – Kini, Indiji, Južnoj Africi – no ne i u Francuskoj. Dosse je bio ljut na Fureta i Noru jer su ti povjesničari u časopisu *Le débat* uspjeli pisati o našem vremenu i prepirkama. I ja sam to htio raditi, ali drugi to nisu željeli.

Što se tiče knjige *Nicolas II*, napisao sam je jer je moj urednik u izdavačkoj kući bio zavidan. Naime, za njega još nisam napisao nijednu biografiju i sad je od mene tražio upravo to. Nisam znao što učiniti... Nisam htio pisati o Ejzenštejnu ili Trockom, bilo mi ih je dosta. Nikola II. nije bio loša ideja jer sam već pisao o revoluciji pa sam morao samo prirediti dio o početku njegove vladavine i o smrti. Bila je to prilika za brzu zaradu.

DIJALOG S POVODOM: Neki govore o smrti časopisa *Annales*. Smatrate li to mogućim? Je li inovacija sada moguća i vjerujete li da je taj časopis još uvijek relevantan?

FERRO: Neki ljudi to govore zato što se javilo mnogo novih časopisa koji pokrivaju mnoge teme. Prije trideset ili četrdeset godina *Annales* je bio jedini povijesni časopis koji se bavio drugim društvenim znanostima. Od 1980-ih i 1990-ih godina dobio je mnoge rivale. Prvo, mlada je krv napustila časopis *Annales*. Drugi razlog bio je taj što smo se bojali publicirati članke koji se bave našim vremenom. Treće, odjednom su se u svim dijelovima Europe javljali novi povjesničari s idejama koje nismo imali u časopisu *Annales*. Prvo se u Italiji pojavio Carlo Ginzburg sa svojom *microstoria*. U Indiji se javljaju subalterne studije. I doista, subalterne studije nisu nešto pretjerano novo – marksističke studije bez marksizma. Bez obzira na to, trebale su biti nešto novo. Subalterne studije su novo ruho marksističkih povjesničara. Nove škole iz Italije i Indije, te feministički pristupi iz Sjedinjenih Država kasno dolaze u Francusku. Zbog ovoga su neki govorili kako je časopis *Annales* loš, kako je to kraj škole Analā. No *Annales* i dalje ostaje odličan časopis; čita se na mnogim sveučilištima diljem svijeta, imamo prijevod na engleskom jeziku. Časopis nije mrtav, ali više nema eminentan položaj kakvog je imao prije trideset ili četrdeset godina.

DIJALOG S POVODOM: Bloch i Febvre su vjerovali da bi njihova istraživanja mogla pomoći razvoju francuskoga društva, kao i jačanju svijesti

francuskih građana o pripadnosti tom društvu. Je li ovo uvjerenje i dalje živo u suvremenim izdanjima časopisa *Annales*?

FERRO: Nisam siguran, jer je položaj povjesničara u Francuskoj dosta neobičan. S jedne strane danas više ne publiciraju svoja mišljenja u novinama i časopisima – sada to rade filozofi. Znae već koji – Bernard-Henri Lévy i tako dalje... Ali, kad se pojavi neki važan problem, poput problema nekih manjina koje žele nametati svoju viziju francuske povijesti, onda zastupnici u parlamentu i senatori pozivaju povjesničare (mene ili Pierrea Noru) da daju svoje stručno mišljenje. Francuski su povjesničari stručnjaci, a ne proroci. Ulogu proroka preuzeli su filozofi. Javno mišljenje je u posljednjih dvadesetak godina prestalo slušati političare, ne vjeruju nikome, ni ljevici, ni desnici. Više ne priznaju mišljenja vođa: Sarkozyja, socijalista, komunista ili krajnje desnice. Ali, javnost voli čuti povjesničare – ponavljam – stručnjake. Evo jedne anegdote. U posljednjih dvadesetak godina održao sam mnoga predavanja o komunizmu, Alžiru, filmu i tako dalje. Kad od mene netko traži da održim predavanje, uglavnom imam petsto, tisuću, čak i tri tisuće slušatelja (dogodilo se to jednom u Brazilu). U Francuskoj se uglavnom radi o pet stotina osoba. Prije nekoliko godina podupro sam kandidaturu Jean-Pierrea Chevènementa²⁰ za položaj predsjednika Francuske. Njegova me stranka zamolila da održim predavanje o povijesti, u ime njegove stranke. Prihvatio sam, ali me došlo slušati samo pedeset osoba! Ne petsto – pedeset! Kad se javnosti obraćam kao povjesničar, dolazi puno ljudi, ali kad govorim u nečije ime, samo se nekolicina odazove. Prošle sam godine održao novo predavanje o Pétainu. To je dosta popularna tema u Francuskoj, neki su protiv njega, neki su za njega. U publici sam to mogao i prepoznati, a i sam volim raspravljati s publikom. Htjeli su čuti moje mišljenje o svemu i svačemu, ali kad je jedan političar ustao, neki su počeli odlaziti! Ovo je posve drukčije od stanja u Sjedinjenim Državama ili Engleskoj. A zamislite, u Rusiji – kad povjesničar tamo počne govoriti, svi napuštaju dvoranu!

---

²⁰ Jean-Pierre Chevènement je iskusni francuski političar, bivši gradonačelnik Belforta, ministar obrane i unutarnjih poslova. Godine 2002. kandidirao se na predsjedničkim izborima, predstavljajući se kao „republikanski vođa“ stranke koja je trebala okupiti široki spektar birača (*Pôle républicain*) protiv stranaka koje su podržavale Jacquesa Chiraca ili Lionela Jospina. Chevènement je na tim izbornima osvojio 5% ukupnih glasova.

DIJALOG S POVODOM: Često ste upozoravali na „opasnosti“ koje prijete povjesničarima od stvaranja kulta arhiva. Ovo ste potkrijepili tvrdnjom da dok suvremene govore smatramo propagandom, stotinu godina stare govore koje pronađemo u arhivu tretiramo kao vjerodostojan izvor. Na koji bi se način povjesničar mogao distancirati od arhiva, ali da pritom svoje istraživanje temelji na arhivskim izvorima?

FERRO: Kada sam proučavao Rusiju, primijetio sam kako su Claude Lefort i Cornelius Castoriadis bili dva najbolja autora na tom području. Znao sam da nisu nikada čitali rusku literaturu; nisu govorili ruski i nisu nikada bili u arhivima. Međutim, njihova analiza staljinizma bila je sjajna. U Francuskoj, naša dva najbolja povjesničara, Pierre Nora i François Furet, nisu gotovo nikada bili u arhivima. Ponekad su išli, ali ne često. Marc Bloch je rekao kako arhivi daju samo mišljenja: mišljenja banke, političkog vođe, i tako dalje. Dakle, ne bismo se trebali oslanjati na arhive, već bismo ih trebali kritizirati. Naš je zadatak posjećivati arhive, a dobri ih povjesničari moraju vrlo detaljno poznavati. Možete biti dobar autor i ako ne posjećujete arhive, ali na taj način ne možete pokriti svaku temu – to je poanta. Želio sam vidjeti sve arhive koji pokrivaju Rusku revoluciju – čak i arhive Komunističke partije – bio sam jedini koji ih je vidio. Bilo je to u Lenjingradu 1970. ili 1971. godine. Dobar povjesničar mora dokazati kako nijedan dokument nije pobjegao njegovu pogledu, ali ne možete biti dobar povjesničar ako samo skupljate sve dokumente. Morate otkrivati probleme, objašnjavati ih, i tako dalje. Mogu slobodno govoriti o ovom problemu, s obzirom na to da sam vidio najnedostupniji arhiv u Rusiji, u potpunosti zaboravljene arhive – filmske arhive Rusije, Francuske, Sjedinjenih Država, pa čak i Beograda.

Europsko kratko stoljeće

Onaj koji suvremenu povijest piše preblizu slijedeći stope istine, mogao bi završiti izbijenih zubiju.

(Sir Walter Raleigh)

DIJALOG S POVODOM: Na koji je način Pierre Renouvin utjecao na Vaše djelo? Kako ste uspjeli izbalansirati Braudelovu i Renouvinovu viziju povijesti u vlastitom djelu, posebno u segmentu povijesti Prvog svjetskog rata?

FERRO: Renouvin i Braudel su mi istovremeno bili mentori. Obojica su me naučila kako pristupiti povijesti. Renouvin je bio vrlo strog, pazio je na arhivska istraživanja, teme i tako dalje; uvijek je provjeravao kvalitetu vaših argumenata. Bio je i vrlo lojalan profesor kad se radilo o političkim problemima s kojima sam se susreo – mislim na Prvi svjetski rat. U Parizu 1945./1946. on je bio „broj jedan“ za nas. Bio je vrlo inteligentan, knjige su mu bile stroge, a nikad nije govorio protiv kolega na Sorbonni, što je bilo neobično.

O Braudelu sam vam već rekao. Posve drukčiji čovjek. Zbog svog je pristupa bio zaista revolucionarni povjesničar. Nije htio sastaviti priču, htio je organizirati povijesne probleme onako kako ih susrećemo u prirodi ili životu. Svaki je pristup trebao otkriti neke dileme – nije trebao graditi priču. Istaknuo bih da nije bio protiv narativa u povijesti, ali narativ nije mogao biti svrha samome sebi. On mora biti početak, pomoć pri otkrivanju problema. Kad sam pripremao knjigu o Revoluciji našao sam se između ova dva mentora. Neka su poglavlja slijedila Renouvina (pad ruskog cara – priča koja ide dan za danom), dok su druga bila u duhu Braudela (kritika problema, programa, stavova). Kasnije sam napisao da je bilo teško pomiriti ove dvije vrste povijesti. Ne znam jesam li uspio u svom pokušaju, ali uvidio sam problem. Zato neki i kažu da sam Renouvinov učenik, a drugi kažu da sam Braudelov. Zapravo, ja sam učenik obojice. Danas sam više braudelijanac nego renouvinist. Kad god je moguće, ne pišem narativ – za mene je priča početak, ne kraj.

Dodao bih da je Braudel bio zadovoljan mojom netradicionalnom knjigom *La Grande Guerre* za koju je Renouvin napisao predgovor. Ratu sam pristupio iz raznih uglova – vojnika, generalštaba, političara, pacifista, žena

i drugih. Nije to samo priča o zbivanjima od 1914. do 1918. Braudel je čak ispravio neke dijelove knjige, kao što je kasnije učinio mom *Pétainu*.

DIJALOG S POVODOM: Razgovarajmo o Vašim istraživačkim interesima, počevši od Prvog svjetskog rata. U knjizi *La Grande Guerre, 1914-1918* (1968.) spomenuli ste kako je vojničko domoljublje odigralo veliku ulogu u toku rata. Može li se reći da je to bio jedan od odlučujućih faktora, ako se u obzir uzme da su neke države *Antante*, poput Francuske, Velike Britanije i Sjedinjenih Država imale civilizirana društva s građanima razvijenih patriotskih osjećaja, dok su Austro-Ugarska i Osmansko Carstvo bili u principu postfeudalne agrarne države čiji su nacionalni problemi obezvrjeđivali nacionalističku motivaciju?

FERRO: Ovo pitanje je odraz tipično renouvinske priče, a ne braudelijanske. Ne radi se o tome da moramo usporediti civilizirane vojske i vojske manje civiliziranih država. To je problem kojim se bave propaganda i političari. To nije problem za vojnike. Vojnici nisu imali predodžbu o tipu rata. Njihovi su problemi bili posve drugačije naravi na raznim područjima. Uvidjeli su da im propaganda nije na ispravan način predstavila neprijatelje. Drugo – kada će rat biti gotov – iduće zime, idućeg ljeta? Pobjeda je trebala biti laka, ali nema promjena već dvije, tri, četiri godine. Političari su lagali. Treći problem: možda nam supruge nisu vjerne. Život u Parizu i Beču je lagodan, a mi patimo u rovovima. To vidimo kad se vratimo na dan-dva odmora. Ovo su problemi – ne Alsace-Lorraine, Konstantinopol, kolonijalizam – nikad ovi problemi! To je poanta moje knjige.

Nedavno sam izabran za voditelja muzeja Prvog svjetskog rata [*Le Musée de la Grande Guerre*]. U tom će muzeju daleko važniji biti osjećaji običnih vojnika od osjećaja diplomata ili političara. Vaše je pitanje dobro, ali to nije pitanje koje se moglo postaviti vojnicima.

DIJALOG S POVODOM: Jesu li vizualni mediji utjecali na promjenu u percipiranju Prvog svjetskog rata? Je li prikaz individualne patnje stvorio kasniji osjećaj da je malo toga postignuto u tom ratu?

FERRO: Da. Upravo je vaše prvo pitanje bilo, na određeni način, moja povijesna revolucija. Slike koje sam otkrio u arhivima ukazivale su na nešto različito od knjiga. Pročitao sam knjige o vojnicima, ali nisam vidio njihove

Plakat za *Le Musée de la Grande Guerre*

slike. Slike su prikazivale svakodnevni život u gradovima. Mogli ste vidjeti ophođenje stanovnika Pariza, Lyona, Sankt Peterburga, ne na način kako su ih doživljavali profesionalni vojnici, propagandisti ili militantni socijalisti. To je u potpunosti promijenilo moju knjigu. Očito je kako mi nikada nije pala na pamet ideja da napišem novu knjigu o Prvom svjetskom ratu jer je Renouvin petnaest godina ranije već napisao jednu prekrasnu knjigu. No, Renouvin je bio vrlo sretan zbog moje knjige. Umjesto da je u mojoj knjizi tražio neku novu vrstu povijesti, čitao ju je s užitkom jer je uradila novi korak u tumačenju rata. Bio je to važan napredak za mene. Nakon toga nisam ništa mogao napisati bez pokušaja da usporedim tekstove i slike, kad god je to bilo moguće. Uspjeh ovog pristupa bio je golem. Ne tijekom 1960-ih, 1970-ih ili 1980-ih, tek je danas taj uspjeh vidljiv. Danas imate doktore i studente koji pišu knjige samo na temelju slika, bez čitanja tekstova ili

odlaska u muzeje. To je pretjerano. Oni čine upravo suprotno od onoga što sam ja radio. Moje knjige temeljene su na arhivskoj građi te sam koristio i nove arhive uz postojeće. Danas ljudi koriste isključivo nove arhive. To je pogrešno, ali ne mogu ništa učiniti oko toga.

DIJALOG S POVODOM: Kako se danas Tito i jugoslavenski partizani percipiraju u francuskoj historiografiji, a kako se gleda na njihovu ulogu u općoj povijesti Drugog svjetskog rata?

FERRO: U Francuskoj su komunisti dijelili sovjetski stav. U globalu, francuski je stav prema Titu bio pozitivan, posebno ako se zna da nismo znali za zločine koje je počinio 1945. No, tko nije činio zločine za vrijeme rata? U Francuskoj je pristup, u načelu, bio pozitivan. Znali smo da je u Jugoslaviji otpor Nijemcima bio najžešći u Europi. Znali smo da je Tito organizirao pokret otpora bez previše razmišljanja o tome jesu li njegovi pripadnici Srbi, Hrvati ili nešto drugo. Postojala su dva centra otpora Nijemcima – Poljska i Jugoslavija. Tito je bio popularniji od Poljaka. Poljaci su željeli previše proširiti svoj teritorij nakon rata. Poljaci su bili nepopularni, a i strepili smo od tog poslijeratnog ekspanzionizma. S druge strane, nismo imali podataka o problemima između Srba i Hrvata. Tito je bio ljevičar, a oni su generalno bili popularni u Francuskoj kasnih 1940-ih. Činilo nam se da je socijalizam propao u Sovjetskom Savezu i da je Titov koncept, takozvano samoupravljanje, bilo bolje od ruskog sustava. Otkako mu je Staljin postao neprijatelj, bio je sve popularniji. Naravno, kasnije se sve promijenilo.

DIJALOG S POVODOM: Koje je Vaše osobno mišljenje o Jugoslaviji kao povijesnom faktoru?

FERRO: U Jugoslaviji sam bio dva puta. Jednom tijekom 1970-ih, kada sam putovao od juga do sjevera, te drugom prilikom... Ne sjećam se točno kada. Trebao sam održati predavanja u Skoplju i Ljubljani i tada sam primijetio velike razlike između Slovenije i južne Jugoslavije. Slovenija je bila zemlja poput Austrije, a Skoplje je bilo nešto poput Turske ili Bugarske. Nisam imao ovu predodžbu prije nego li sam posjetio zemlju. I ponašanje ljudi je također bilo drukčije. Povremeno sam imao osjećaj kao da sam opet u Alžiru. Na sjeveru sam imao osjećaj kao da se nalazim u nekom njemačkom gradu. Vrlo površan pristup, ali to je bio moj prvi doživljaj. Drugo, dok je

Tito bio živ, nismo znali mnogo o unutarnjim problemima u Jugoslaviji. U Francuskoj smo znali kako Srbi i Hrvati nemaju pretjerano prijateljske odnose (vrlo je slično u Francuskoj – odnos ljudi sa sjevera i Marseillea). Dok je Tito bio ondje, mislili smo kako su problemi između različitih etničkih grupa i nacionalnosti na određeni način zaboravljeni. Slično stanju u Sovjetskom Savezu. Kada su ljudi u nekim dijelovima Jugoslavije dobili određenu ekonomsku slobodu, odjednom je došlo do otvorenog sukoba između svih. To je vrlo nezgodan problem: kada imate diktatora, problema nema, ali kada postanete ekonomski liberalniji, odjednom dolazi do eksplozije. To je lekcija za povjesničare. Ovo što sam rekao možda nije sasvim točno, ali mi nismo uspijevali vidjeti probleme u Jugoslaviji. Nama u Francuskoj bilo je jako žao kada smo doživjeli to da je ova zemlja eksplodirala. Naravno, francuska tradicija podrazumijevala je da se prema Srbima odnosimo prijateljski, više nego prema drugima, zbog fašističke vlasti u Hrvatskoj,²¹ i tako dalje. Za nas je Jugoslavija bila velika zemlja zbog onoga što se u njoj događalo tijekom rata. Tita smo voljeli jer nismo znali za njegove zločine. Zločini u Sovjetskom Savezu bili su poznati od 1960-ih; nismo imali iste informacije o Jugoslaviji. Tu smo zemlju pogrešno shvatili.

DIJALOG S POVODOM: Hladni rat se u najvećoj mjeri nalazi u domeni političke i diplomatske historije. Smatrate li da bi suvremena historiografija mogla pokušati napisati kulturnu i socijalnu historiju Hladnoga rata?

FERRO: Kulturna historija Hladnog rata bila bi vrlo zanimljiva. Posjetio sam obje zemlje tijekom tog sukoba – Sjedinjene Države i Sovjetski Savez – a živio sam u Francuskoj. Hladni je rat bio vrlo težak za Francusku zbog sukoba Komunističke partije Francuske i de Gaullea; po tome je bio teži za nas od samog sukoba između Sjedinjenih Država i Sovjeta. Sovjetski Savez je bio popularan u Francuskoj prije 1956. godine. Prije nekoliko dana čitao sam govor Mauricea Thoreza²² u kojem je rekao da „nikad nećemo zaratiti sa Sovjetskim Savezom“, a ljudi su mu pljeskali dvadeset minuta. Tada su komunisti osvajali oko 22 posto glasova. Francuzi su bili protiv Sjedinjenih

---

²¹ Marc Ferro misli na Nezavisnu Državu Hrvatsku 1941.-1945., previđajući partizanski pokret u Hrvatskoj u isto doba.

²² Maurice Thorez (1900.-1964.) bio je francuski političar i vođa Komunističke partije Francuske od 1930. godine do smrti.

Država u tom vremenu jer su oni pomogli jačanju Njemačke nakon rata. Bili smo protiv američke politike, ali ne protiv naroda ili kulture. Američki filmovi nisu nikad bili popularniji nego 1940-ih i 1950-ih. Naš je stav bio dvoznačan. Dopali su nam se oni Amerikanci koji su nam pomogli u ratu, ali u našoj su percepciji zapravo Rusi pobijedili u ratu jer su se stalno borili. A nismo znali dovoljno o Rusiji, kamoli o Gulagu. Hruščovljev govor iz 1956. za nas je bio pravi lom. Neki komunisti u Poljskoj i Italiji su počinili samoubojstvo – jednostavno nisu vjerovali Hruščovljevom izvještaju. Francuski komunisti su ga i zvali „takozvani Hruščovljev izvještaj“. Inače nismo imali visoko mišljenje o sovjetskoj kulturi. Ruski filmovi koje smo voljeli gledati u Francuskoj bili su oni snimljeni 1920-ih.

Tijekom 1950-ih je bilo zabranjeno putovati u Sjedinjene Države ako ste potpisali peticiju za mir. Jedan moj prijatelj tako nije mogao dobiti vizu. Amerikanci su snimili mnoge filmove protiv Sovjetskog Saveza, samo se sjetite Carola Reeda i ostalih... Dosta je velik dio američke populacije bio u cjelini nastrojen protiv Sovjetskog Saveza i komunizma. Ali u Sovjetskom Savezu nije bilo previše govora protiv Amerikanaca. Propaganda je bila takva, ali nitko nije vjerovao propagandi. Amerika je za njih bila sjajna zemlja, bilo je mnogo viceva – sjećam se jednog: „Živate li u Americi?“ „Da.“ „Kakva je to država?“ „To je kraj kapitalizma.“ „Kakav kraj?“ „Oh, predivan način umiranja!“ Dakle, ništa protiv Amerike, ali svako malo netko bi mi nešto rekao protiv Poljske, Njemačke ili Istočnih Nijemaca. Oni su bili veći komunisti od Rusa. Zanimljivo je bilo slušati kako su Istočni Nijemci gori od Zapadnih samo zato jer su komunisti. Tipična šala iz tih vremena. U Francuskoj pak nije bilo sličnih viceva.

DIJALOG S POVODOM: U Vašoj knjizi *Le Ressentiment dans l'histoire* (2007.) pisali ste o akumuliranju emocija kroz povijest. Nemate ohrabrujući zaključak za budućnost. Ipak, postoji li primjer iz povijesti u kojem je vidljivo da je ljutnja slabila, što bi svakako trebao biti pravac koji valja slijediti?

FERRO: Da, ljutnja i *ressentiment*. Ti se pojmovi razlikuju. Ljutnja je spontana i može biti brza. *Ressentiment* može imati rok trajanja od deset godina, stoljeća, deset stoljeća... Uzmimo primjer Poljaka koji su u jednom selu 1941. godine pobili sve Židove iako ih Nijemci nisu na to prisilili. O tome je i napisana knjiga. Zanimljivo je da su Poljaci nakon masakra zaključili

kako nikada nije kasno ubiti Židove jer su oni ubili Isusa Krista. Nije bilo govora o komunističkoj ili internacionalističkoj uroti u ovom slučaju niti o ulozi Židova u bankarstvu, ne – ubili su Isusa Krista. Tipični slučaj *ressentimenta*. Knjiga to vrlo dobro objašnjava. *Ressentiment* je važan i kao tipično braudelijanska povijest.

Ressentiment ima različite rokove trajanja. Onaj Alžirac protiv Francuza je opstao na neki način, dok onaj Indijac protiv Engleza više nije tako snažan. Protufrancuski *ressentiment* je vrlo snažan u Vijetnamu. Prije nekoliko godina posjetio sam tu državu i vidio sam da govore engleski češće od francuskog. Nakon nekoliko tjedana sam ih pitao kako to objašnjavaju – jesu li zaboravili kako su se Amerikanci ponašali u Vijetnamu 1960-ih? Rekli su: „Nismo, ali nikad ih nismo vidjeli. Francuze smo vidjeli svakog jutra i morali smo biti poslušni. To je bilo ponižavajuće.“ Poniženje je bilo snažnije četrdeset godina kasnije od bombardiranja otprije dvadeset godina.

Ressentiment može služiti i kao reevaluacija identiteta žrtve. Primjerice, u Sjedinjenim Državama su crnci odjednom otkrili ideal „black is beautiful“. Dakle, vlastite su vrijednosti prevrednovali i time su mogli obrazložiti da su bolji od onih koji ih ubijaju ili ponižavaju. To se može svugdje primijetiti, pa i u islamskom svijetu. Neki centri islamizma, poput Irana, pokušavaju reći da su bolji od Zapada. *Ressentiment* ih navodi na prevrednovanje vlastite kulture i definiciju da je europska kultura novca gora od njihove.

Francuska

De Gaulle, gospodine? On nije niti izdajnik niti kukavica. On je prava Francuska.
(Focquet, lik kojega tumači Marcel Dalio u filmu *The Pied Piper*)

DIJALOG S POVODOM: Razgovarajmo sada malo o Francuskoj i francuskoj povijesti. Za Drugog svjetskog rata sve su države koje je Njemačka okupirala morale provoditi rasne zakone. Kako su se Francuzi suočili s činjenicom da su neki od njihovih predaka sudjelovali u holokaustu?

FERRO: Tijekom posljednjih 20 godina problem rasnih zakona bio je glavni problem francuske historiografije. Tijekom rata, vichyjevski režim je uveo prve rasne zakone u listopadu 1940. godine i prije nego što su Nijemci to zatražili. To je jako bitno. Kasnije su poglavari Vichyja tvrdili kako su bili prisiljeni uhićivati ljude. Nijemci su kasnije prisiljavali vichyjevski režim da čini mnoge stvari, no kolaboraciju su organizirali sami. Dakle, Vichy je prvi donio zakone usmjerene protiv Židova, ali ne kako bi ih se uhitilo ili ubijalo. Stvorili su okolnosti za organizaciju deportacije Židova. Drugo, Francuzi tijekom prve dvije godine nisu reagirali protiv toga. To se objašnjava činjenicom što 1940. i 1941. godine zakoni protiv Židova nisu bili jedini antidemokratski zakoni. Imali ste zakone protiv komunista, protiv svih stranaka, protiv slobodnih zidara i slično. U početku nije izgledalo kako su Židovi specifične žrtve. Kasnije su postali žrtve, kada se krenulo s uhićenjima. Od 1942. godine ljudi su reagirali protiv takve politike. Mnogi francuski katolici i protestanti pomogli su Židovima, zbog čega je u Francuskoj manji broj ubijenih Židova nego u drugim zemljama. Bez obzira na to, politika vlade bila je pomagati Nijemcima u obavljanju njihovog posla. Jedina je razlika bila u tome što na jugu Francuske (gdje je vladao Pétain) Židovi nisu bili obavezani nositi žutu zvijezdu na svojoj odjeći. Usprkos Pétainovom odbijanju ove obaveze, pomagao je Nijemcima u uhićenjima stranih Židova. Dakle, možemo reći kako je ova vlast uvelike sudjelovala u genocidu. Pétain i neki sunarodnjaci smatrali su kako su zbog južne zone Francuzi izbjegli sudbinu Poljske i drugih zemalja. Usprkos tome, bilo je mnogo ubijenih. Primjerice, moja je majka uhićena i ubijena. Mnogi se ljudi nikada nisu vratili. Gledano u cjelini, vlada Vichyja nije mnogo učinila po pitanju njihova

spašavanja te je pomogla Nijemcima u uhićenjima stranaca. Zbog svega toga sam prije nekoliko godina, kada su me Nijemci željeli odlikovati kao povjesničara, odbio odlikovanje.

DIJALOG S POVODOM: Vratimo se na trenutak na Pétaina. Mnogi se intelektualci ne mogu složiti oko njegove uloge u Drugom svjetskom ratu. Raymond Aron je vjerovao da je svojom kolaboracijom spasio Francusku od većeg zla. Zeev Sternhell misli da je vichyjevski režim bio posve fašistički. Koja je percepcija Pétaina i vichyjevskog režima u modernoj Francuskoj? Koje je Vaše osobno mišljenje?

FERRO: Teško je odgovoriti s jednom ili dvije rečenice. Ako bih nešto morao reći, rekao bih da je Pétainov režim spasio mnoge Francuze od užasa o kojima je Aron pisao, a njihova je politika imala cilj organiziranje nove vrste režima. Njemačka prisutnost omogućila je stvaranje novog režima – tradicionalističkog, ne fašističkog. Mnogi su Židovi spašeni zbog juga Francuske, ali južna zona nije organizirana samo da bi se spašavali Židovi. Oni koji su spašeni su spašeni usprkos naporima Pétainova režima. Stanovništvo je pružalo otpor, ali Francuzi se nisu odupirali poput Poljaka – oružjem. Otpor je imao mnogo varijanti, a samo su se neki odlučili otići u šumu. Kao što vam je poznato, bilo je mnogo *maquis* odreda, a ja sam od 1944. bio u snagama *maquis du Vercors*. Toj je manjini stanovništvo katkad pomagalo. Ipak, meni su odbijali dati hranu dok sam bio u planinama jer su se bojali Nijemaca. S druge strane, kad sam se povukao iz planina, stanovnici su mi pomogli. Dakle, prvo su bili protiv Pokreta otpora, a kasnije uz Pokret. To je problem francuskog stanovništva. Slobodna zona nam je bila od koristi, ali nakon studenoga 1942. te slobodne zone više nije bilo. Više je ljudi uhićeno u njoj nakon 1942. nego u drugim dijelovima Francuske. Raymond Aron je veliki filozof, ali ne slažem se s njim u potpunosti kad je povijest u pitanju.

Najbolji Sternhellow moment je kada dokazuje da država nije bila fašistička prije rata, ali da je fašizam bio posvuda. Nije postojala neka organizirana prisutnost kao u Italiji ili Njemačkoj – nije bio u krvi, ali nije bilo niti daleko od toga. Vidite, u Francuskoj 1930-ih fašističke su ideje svugdje bile zastupljene. Fašistički je tisak bio snažan, ali nije bilo političke fašističke stranke. Sternhell je u pravu kada kaže da je pogrešno misliti kako nije bilo fašizma u Francuskoj. Mentalitet i osjećaji mnogih bili su fašistički.

DIJALOG S POVODOM: Biste li se složili s poznatom tezom Henryja Rousseaua o „sindromu Vichyja“ u vremenu 1970-ih i 1980-ih, koje opisuje kao doba nacionalne neuroze koja je izjedala francuski identitet?

FERRO: Mislim da je Rousseova knjiga *Le Syndrome de Vichy, 1944-198...*²³ (1987.) sjajna jer je argumentirano prezentirala neke teme kojima prije nismo pristupili. Francuzi nikad nisu pristupili problemu dvostrukog identiteta tijekom njemačke okupacije pa je on ostao prisutan i u kasnijim godinama. Sjetite se da François Mitterrand nikad nije rekao da je dvije godine bio vichyjevski službenik, a kad se to otkrilo vijest je odjeknula čitavom Francuskom. Dakle, nismo ja ili vi pomalo vichyjevci, komunisti ili nešto, nego Predsjednik Republike! Uzmimo primjer Mitterrandove supruge, Danielle Mitterrand, koja je nedavno umrla. Vrlo hrabra žena, pripadnica Pokreta otpora od sedamnaeste godine, vjenčala se s Mitterrandom i kasnije tek otkrila da je kao i mnogi drugi radio za Vichy prije pridruživanja Pokretu otpora. Svi su nakon njezine smrti na televiziji govorili da je bila pripadnica Pokreta otpora – *samo* toga. Time nas podsjećaju da Mitterrand nije bio *samo* član Pokreta. Sjećanje ostaje živo i taj nas problem i dalje tišti. Podsjeća nas kako su neki bili članovi od početka, a neki od kraja rata.

Dodao bih da su nakon rata gaullistička i komunistička propaganda bile suprotstavljene, ali su se slagale u tome da je velik broj Francuza pružao otpor okupatorima. Međusobno su se obračunavali, ali govorili su iste stvari o ratu. Kasnije su 1960-ih i 1970-ih knjiga Roberta O. Paxtona *La France de Vichy, 1940-1944* (1973.) i film *Le chagrin et la pitié*²⁴ promijenili ovaj stav. Tada su snimane i komedije o ratu. Odjednom su svi Francuzi postali kukavice. Ta je slika opstala u mnogim filmovima i postala većinsko mišljenje. Ipak nije

²³ Radi se o vrlo popularnoj knjizi koja je objavljena prvi put 1987. godine u izdanju Le Seuil. Drugo, prošireno i revidirano izdanje izašlo je u sklopu edicije knjiga o 20. stoljeću istog izdavača pod naslovom *Le Syndrome de Vichy: de 1944 à nos jours*. Sredinom 1990-ih knjiga je prevedena i na engleski pod naslovom *The Vichy Syndrome: History and Memory in France since 1944*. Tema knjige je politika sjećanja Drugog svjetskog rata u Francuskoj.

²⁴ *Le chagrin et la pitié* je dvodijelni dokumentarni film kojeg je Marcel Ophüls snimio 1969. godine a koji je obrađivao temu odnosa Francuskog pokreta otpora i kolaboracionista/simpatizera nacističke Njemačke. Nekoliko godina kasnije, točnije 1973. godine, Paxton je objavio svoju studiju *La France de Vichy, 1940-1944* koja je gotovo istodobno izašla i na engleskom jeziku. Radilo se o dekonstrukciji dotadašnje predodžbe uloge vichyjevskog režima jer je Paxton po mnogočemu dokazao kako se radilo o kolaboracionističkom režimu koji je bio servilan prema Njemačkoj.

Kadar iz filma *Le chagrin et la pitié*

istinita. U posljednjih deset godina vidimo da nije bilo tako jednostavno: većina Francuza nisu bili pripadnici Pokreta otpora, ali je velika većina bila protiv Nijemaca. Neki su ostali fašisti, posebno u Parizu. Istovremeno su se mnogi bojali represije. Sjećam se kad sam bio pripadnik *maquisa*, Nijemci su strijeljali stotine i stotine ljudi. Dakle, seljaci su i zbog toga oklijevali iako su ustvari bili protiv Nijemaca: nisu bili hrabri, ali nisu bili ni za Vichy. Nekima je pak Pétain postao alibi – Spasio nas je od nacionalne katastrofe. I sam je Pétain znao govoriti da ne smijemo ništa poduzimati kako bismo izbjegli smrt. Većina Francuza je, osim toga, čekala dolazak saveznika.

Mogu vam prepričati i svoje sjećanje. Tijekom vremena u *maquisu* mogao sam prepoznati ljude koji bi mi bili spremni pomoći. Velika većina mi je htjela pomoći – samo ako ne bi bili strijeljani idućeg dana.

DIJALOG S POVODOM: Pierre Nora u svojem je monumentalnom djelu *Les lieux de mémoire* (1984.-1992.) pokušao demistificirati nacionalna mjesta sjećanja i javnih komemoracija te je nastojao dekodirati najvažnije simbole francuske povijesti. Neki su povjesničari taj pristup kritizirali. Povjesničar Stefan Berger je, primjerice, napisao: „Neki od članaka u tim knjigama podupirali su umjesto da su rušili takve mistifikacije. Podržavali su i opravdavali nacionalnu memoriju, simbole i mitove, umjesto da su ih dekonstruirali. Oni koji su se prisjećali opet su postali proizvođači mitova umjesto razarači mitova.“ Koje je Vaše mišljenje o ovom problemu?

FERRO: Nakon što sam pročitao one tri ili četiri knjige, koje je uredio Pierre Nora, imao sam dojam kako bi mogle destimulirati, a ne poticati ljevicu u javnom mišljenju. Mogle bi potaknuti onu stranu javnog mišljenja koja zna biti skeptična oko mogućnosti promjene u povijesti. Na neki način, ovo je bila kritika revolucionarnih ljevičarskih pokreta. Dodao bih da u ovim knjigama možete primijetiti kako se nekim temama uopće nije pristupilo. Primjerice, nema ničega o kolonizaciji. Nema ničega o problematici zaposjedanja i okupacije – ničega o problemima koji bi mogli izazvati raskole. Svi članci veličaju tradicionalne aspekte francuskog sjećanja. Naravno, imate članke o Komunističkoj partiji ili članke o mnogim protivnicima tradicionalnog francuskog identiteta. Ali općenito gledano, ova knjiga ima konzervativni pristup. Ona nije protiv republikanskog, socijalističkog ili demokratskog pristupa, ali jest protiv percepcije povijesti u kretanju. Ona je za povijest koja predstavlja stup društva – društveno bogatstvo. Važnost ovih knjiga toliko je velika, da ih u Francuskoj nije baš prihvatljivo kritizirati. Postale su knjige nacionalnog identiteta. Ponekad ćemo se ja i Nora složiti, ponekad se nećemo složiti.

DIJALOG S POVODOM: Tijekom predsjedničkog mandata Jacquesa Chiraca pokrenuta je inicijativa za izglasavanje zakona kojima bi se muslimankama zabranilo nošenje burke, nikaba i slične odjeće. Ovu je inicijativu kasnije podupro bivši predsjednik Nicolas Sarkozy. Nije li to pomalo ekstremno, uzevši u obzir da se Francuska ponosi svojom tolerancijom, multikulturalizmom, jednakošću i slobodom govora? Postoji li uvjerenje da bi tolerancija ubuduće mogla dovesti do kraja francuske sekularne države?

FERRO: Imam osobno mišljenje o ovom problemu. Kritizirao sam svakog predsjednika jer su Sjevernoafrikance islamizirali. Stanovnici Sjeverne Afrike nisu bili toliko religiozni prije 50 godina. Kada sam živio u Alžiru, bio sam militantni zagovaratelj bratstva Francuza i Arapa. Upoznao sam mnoge nacionalističke vođe i svi su na prvom mjestu bili Arapi, na drugom mjestu Francuzi, a muslimani možda na trećem. Mnogi Alžirci druge generacije žive u Francuskoj. Organizirali su nereda jer su smatrali da ih se tretira kao građane drugog reda, nisu mogli dobiti poslove, maltretirala ih je policija – prva ideja koja je francuskim političarima pala na pamet bila je da se nađu s imamima.

Ideja da se o ovim problemima raspravi s njima nije bila loša, ali imami predstavljaju možda deset posto Sjevernoafrikanaca. Afrikanci i muslimani mogli su pomisliti kako se francuski političari nisu prema njima korektno odnosili, posebice jer su se borili za Francusku tijekom Alžirskog rata. Kako je nezadovoljstvo raslo među Sjevernoafrikancima, islam je postao njihovo oružje. Postajali su sve više i više religiozni. Islam je oružje za neke od njih – ponavljam, samo za neke od njih. Burka je dio toga. Mnoge djevojke žele nositi burku kako bi istaknule svoj identitet. Ali te iste djevojke žele biti i Francuskinje. To mogu dokazati jer postoje brojni brakovi između Sjevernoafrikanaca i Francuza. Deset puta više nego u Alžiru! Kada sam bio ondje, upoznao sam možda dvije miješane obitelji. Ovdje ih upoznajem svaki tjedan. Dakle, ovo je pokazatelj kako se ovi Sjevernoafrikanci osjećaju više Francuzima. Aktivna i agresivna manjina koristi burku te traži posebne liječnike u bolnicama, i tako dalje. Ali većina Sjevernoafrikanaca je protiv toga. Međutim, ne usuđuju se to otvoreno reći, jer smatraju kako im francuska vlada i društvo nisu pokazali poštovanje koje zaslužuju.

Problem s burkom vrlo je težak. Kada sam sa suprugom živio u Alžiru, imali smo muslimanske učenike. Tijekom mog predavanja u razredu nisu nosili burku. Isto je bilo sa Židovima i njihovim pokrivalima. Međutim, s obzirom da politički vođe razgovaraju isključivo s imamima, naravno da nisu protiv korištenja religije. Doista, burka nije specifično islamska. Mnogi je muslimani ne nose. Ako bih bio slobodan izraziti svoje mišljenje – u redu je kada žena nosi burku na ulici. Ne slažem se s time da se nosi u autu, jer to može biti opasno. Ovom problemu treba pristupiti oprezno. Nije bila dobra ideja da se donese zakon. Mnogo bolje rješenje jest pustiti svaku organizaciju da sama donese odluku. Na primjer, burka može biti zabranjena u učionici, ali dozvoljena između satova. Ljudi bi trebali biti slobodni; ne bi trebalo biti zakona, samo pravila u bolnicama i školama.

Problem je u tome što smo centralizirana zemlja i imamo zakone za sve. Međutim, ti se zakoni ne primjenjuju uvijek. Na neki način postajemo poput Sovjeta. Sjećam se, kada sam bio u Sibiru 1986. godine, vidio sam nekoga s puno vučjeg krzna. Pitao sam ga što radi s njima, a on mi je odgovorio da su za Japance. „Možda bih mogao dobiti jedno?“ naravno, mogao sam ih dobiti negdje drugdje. Ali, sjetio sam se kako je zabranjeno prodavati krzna. Rekao je: „Pa, zakoni iz Moskve nisu se primjenjivali još od Petra Velikog.“ Možda bi ovako bilo bolje.

DIJALOG S POVODOM: Revolucije su u francuskoj prošlosti pokretali Francuzi, pripadnici niže i srednje klase. Godine 2005. neredi u Parizu i drugim velikim gradovima pokrenuli su siromašni i nezaposleni Francuzi. Stvara li se kulturni i društveni jaz koji svakim danom sve više dijeli francusko društvo?

FERRO: U društvu je vidljiv dvostruki jaz. U budućnosti nećemo imati revolucije nego neredi, kao što ste imali revolucije bez političkih ideja – revolucije bez programa. Ovdje smo u posljednjih dvjesto godina imali toliko programa da im više nitko ne vjeruje. Bit će nereda koji dolaze odozdo, možda od Sjeveroafrikanaca i crnaca. Ove će neredi prihvatiti ljevica jer ona više nema radnika na ulicama. Tvornice su u Francuskoj nestale, a s njima i tradicionalna radnička klasa. Zbog toga ljevica, trockisti ili komunisti, podupiru imigraciju jer bi ti novi imigranti mogli biti protiv vlade i kapitalizma. Bit će još nereda imigranata, a zbog ekonomske krize mogli bi se dogoditi i neredi srednje klase. Novi problem krije se u tome što je srednja klasa protiv države. Žele manje i više države u isto vrijeme. Previše je zakona koji se ne primjenjuju, kao što sam ranije rekao. Kao u Sovjetskom Savezu sve se zabranjuje. Srednja klasa sve više osiromašuje. Možda neredi neće biti jednakog intenziteta, ali mogli bi se dogoditi štrajkovi protiv lijevih ili desnih vlasti.

Pogled prema istoku

Ne mogu predvidjeti poteze Rusije. Ona je zagonetka obavijena tajnom unutar nepoznanice: no možda postoji ključ. Taj ključ je ruski nacionalni interes.

(Sir Winston Churchill)

DIJALOG S POVODOM: Vaša je knjiga o Oktobarskoj revoluciji 1917. u početku doživjela kritike, posebno u anglo-američkoj historiografiji. Vaš je pristup kasnije hvaljen, posebno pristup povijesti odozdo u analizi društvenih i kulturnih problema revolucije. Smatrate li taj model u kojem se izbjegava prezentiranje političkih i diplomatskih odnosa elite znakom napretka historiografije?

FERRO: Ne bih se složio da je moja knjiga doživjela kritike. Godine 1967. Richard Pipes me pozvao na Harvard, kasnije su me pozvali u Washington, Texas, Chicago, Los Angeles, na mnoga sveučilišta – upravo zbog te knjige. Prvi koji me kritizirao bio je Leonard Schapiro, sjećam se da je za njega najbolji dio moje knjige bila bibliografija. Ne znam zašto je bio toliko protiv moje knjige. Nisam ulazio u pitanje totalitarne prirode države. U tu raspravu se nisam želio uključiti jer to nije bila poštena diskusija. Bila je to ideološka debata. Moje je istraživanje rađanja birokratskih struktura u cjelini učinjeno odozdo. Druga točka, čini mi se da mu se nije dopalo kad sam ga kritizirao rekavši da je prejednostavno promatrati revoluciju i režim kao jednopartijski režim. Mnoge su knjige donosile zaključak da se radi o jednopartijskom režimu i uz pomoć te zamisli htjele su sve objasniti. Htio sam pokazati (kasnije su se drugi složili) da specifični karakter sovjetske vlasti nije jednopartijski – nedvojbeno on je bio režim jedne stranke – nego činjenica da je razorio društvene institucije. Mnoge države imaju samo jednu stranku na vlasti, ali nisu nimalo slične Sovjetskom Savezu. Schapiro i drugi Amerikanci tog vremena bili su nesretni što sam im uništio pristup. Sada u globalu prihvaćaju moje zaključke u Sjedinjenim Državama.

Godine 1985. ili 1986. predsjednik Sovjetske akademije znanosti me nazvao dok sam u Rusiji pripremao knjigu (*50 idées qui ébranlèrent le monde: Dictionnaire de la glasnost* (1989.)) i rekao da me mora nešto pitati. U princi-

pu sam izbjegavao sastanke s veleposlasticima i službenicima kako bih ostao neutralan. Pozvao me na ručak i predložio da organiziram konferenciju. O revoluciji? – pitao sam. Ne! – odgovorio je. O filmu? – pitao sam opet. Ne, vidite, događa nam se nešto što zovu perestrojka i ne razumijemo je baš. Znamo da ste vi najbolji kad je u pitanju sovjetski sistem i možda biste nam mogli objasniti što Gorbačov radi – ovo me čini ponosnim, za mene je to odlikovanje!

Nasuprot vašem pitanju, ovu knjigu nisu prihvatili u Francuskoj jer nisam bio komunist, maoist ili trockist. Ovdje je inteligencija bila marksistički ili komunistički nastrojena, a ja sam bio samo povjesničar bez političkog identiteta.

DIJALOG S POVODOM: Ostaje dojam da je neke druge važne ličnosti rane sovjetske povijesti Staljin jednostavno zasjenio – barem što se tiče historioografske produkcije biografija. Ne bismo li mogli očekivati neka nova djela, primjerice, Lenjinu?

FERRO: Izdaleka najbolja knjiga koju sam pročitao je o Staljinu, ne o Lenjinu. Napisao ju je engleski povjesničar Simon Sebag Montefiore. Prva knjiga je o Staljinu nakon 1927. godine – *Stalin: The Court of the Red Tsar* (2003.), a druga je o Staljinovim mladim godinama – *Young Stalin* (2007.). On je opet otišao u arhive. Naravno, kada čitate te knjige ta vas pisma, male priče i anegdote mogu šokirati. Jasno sam vidio da je Montefiore imao zavidno znanje i prije nego je istražio ta nova pisma i arhive. Njegova je knjiga neusporedivo bolja od one Orlanda Figesa.

Figesovoj sam knjizi napisao i predgovor. Bila je vrlo dobro izvedena, ali nešto mi je upalo u oči. Koristio je Solženjicinov pristup revoluciji. Svaku je manju činjenicu koristio u konglomeraciji malih živopisnih priča. Te je priče dobro odabrao, ali podsjećaju me na one koje je Solženjicin koristio u svom romanu *1917*.

DIJALOG S POVODOM: Biste li mogli istaknuti vlastitog favorita i najboljeg od mnogih filmskih prikaza Ruske revolucije?

FERRO: Nedavno sam dovršio svoju posljednju knjigu o revoluciji, naslov joj je *1917: Les hommes de la révolution: Témoignages et documents* (2011.). Velika je to knjiga od nekih tisuću stranica od kojih je sedamsto memoar-

ske građe. U tom sam djelu dao i popis filmova o revoluciji. Onaj koji me se najviše dojmio je *Majka* Vsevoloda Pudovkina iz 1926. godine. Idući je Ejzenštejnov *Štrajk*. Treći je *Potemkin*. To su, dakle, ruski filmovi. Što se tiče američkih filmova, istaknuo bih film *Ninotchka* i *Doctor Zhivago* Davida Leana. Film *Reds* Warrena Beattyja mi se nije dopao. Američki dio filma vrlo je dobar, ali ruski dio nije.

DIJALOG S POVODOM: Bi li se Oktobarska revolucija i raspad SSSR-a mogli smatrati dijelovima ruske povijesti u jednoj perspektivi dugog trajanja i, ako da, što te razdjelnice predstavljaju?

FERRO: Naravno, one su dio dugog trajanja povijesti Rusije. Trebali biste vidjeti knjigu Tamare Kondratieve *Gouverner et nourrir. Du pouvoir en Russie (XVIe-XXe siècles)* (2002.) koja je objasnila kako su neke pojave ostale jednakima u carističkoj, sovjetskoj i suvremenoj Rusiji. Primjerice, car je običavao dijeliti hranu svojem narodu na velikim gozbama. Car je pozivao mnoge, možda trideset tisuća ljudi. Tijekom sovjetskog sustava svi su birokrati imali svoje restorane. Jelovnik je bio različit za različite klase: student je mogao kupiti nešto za pet rubalja, ali za istu je svotu predsjednik Akademije znanosti mogao kupiti kavijar. A Predsjednik Sovjetskog Saveza mogao je dobiti još više. Hrana je bila formalno dostupna svima, ali je ustvari bila dostupna samo odabranima.

Jedan drugi primjer – denuncijacija. Prije revolucije neki su seljaci denuncirali svoje susjede u Crkvi kako bi ih protjerali i preuzeli njihovu zemlju. Nakon 1917. ili 1920. na sličan je način Partija prihvaćala denuncijacije umjesto svećenika. Jedna američka stručnjakinja za sovjetsko društvo pokazala je da su u jednoj regiji ista sela organizirala denuncijacije. Postojao je kontinuitet denuncijacije istih sela protiv istih sela. Postojala je revolucionarna razdjelnica, ali kontinuitet ponašanja je opstao. Radnici su, primjerice, odbijali zaposjedati stanove inteligencije. Radnici su poštivali profesore i akademike te su odbijali to učiniti. Odbijali su brutalnost birokrata koji zapravo nisu bili boljševici. Birokrati su bili zadovoljni svojom ulogom u novom društvu, pa su sukladno tome bili veći boljševici od samih boljševika. Danas su ljudi koji su se obogatili u doba Jeljcina agresivni i nedostaje im ljudskosti. Postoji kontinuitet tog birokratskog ponašanja.

DIJALOG S POVODOM: U uvodniku zbornika *Towards a Pluralist and Tolerant Approach to Teaching History* (1999.) objasnili ste kako se nedavno u Rusiji pojavilo dosta oralnih historija koje pokrivaju razdoblje Hladnog rata, pada Sovjetskog Saveza, i tako dalje. Spomenuli ste da postoji animozitet prema „službenoj nacionalnoj povijesti“ koju pišu povjesničari i vrlo pozitivan stav prema onima „koji znaju pravu istinu“. Kako će ovo utjecati na rusku historiografiju?

FERRO: Smatram da je promjena u Rusiji od prije dvadesetak godina imala vrlo značajan utjecaj na povijesna istraživanja. Tijekom perestrojke i odmah nakon tog vremena, građani su povjesničare obično potpuno ignorirali. Nasuprot tome, svjedočanstva zatočenika u Gulagu izjednačila su se s poviješću – ali ne s onom poviješću kako je pišu povjesničari. Ovo važi za kasniju sovjetsku povijest, ali povjesničari svih istraživačkih interesa su osjetili promjene. Odnosno, osjetili su ih oni koji nisu htjeli koristiti nove izvore – oralnu historiju, slike, i tako dalje. Bila je to važna promjena za Rusiju. Uskoro smo dobili i drugu razdjelnicu na Zapadu, ali iz posve drukčijih razloga: povijest je postala manje važnom od sjećanja. Sada imate dvoboj tradicionalne povijesti, čak one koja koristi nove metodologije, i sjećanja s druge strane, koje obični ljudi smatraju boljim pristupom radi analize problema. Sva su ova kretanja bila drukčija u Francuskoj i Sjedinjenim Državama. U Rusiji porijeklo im se veže na nezadovoljstvo državne upotrebe povijesti. Sada u Francuskoj i Americi društvo kolonizira povijest, a ne država. Primjerice, prije više godina mogli ste u Francuskoj vidjeti da ime maršala Pétaina nestaje s ulica zbog njegove uloge u okupaciji. Zatim je nestalo ime Robespierrea zbog njegove okrutnosti i tako dalje. Prije tri godine ime maršala Focha je maknuto s ulica jer danas više nitko ne zna za njega, a i njegovo je ime inkarnacija povijesti odozgo. Nasuprot tome, povijest odozdo je povijest naroda, a ne znanstvenika.

Ovu društvenu kolonizaciju povijesti možemo vidjeti i u Sjedinjenim Državama iako ona nema takav zamah kao u Rusiji. Povjesničari katkad zrcale američku politiku. Povijest odozdo, koju pojašnjavaju Talijani, Židovi, Afroamerikanci u Sjedinjenim Državama – ili vojnici u slučaju Francuske – postaje dio konstruiranja prošlosti. Primjerice, svjedočanstva običnih ljudi su sve važnija. To je paralelna povijest koja se suočava s tradicionalnom historijom povjesničara.

DIJALOG S POVODOM: Kraj Hladnog rata označen je raspadom Sovjetskog Saveza. Ipak, kad se govori o suvremenoj Rusiji, ne mogu se ne primijetiti neki elementi političke retorike i djelovanja svojstvenih Sovjetskom Savezu. Uzmimo za primjer Medvjedevljeve i Putinove svađe s NATO-om i SAD-om, novu utrku u naoružanju, rat s Gruzijom 2008., itd. Kako Vi na to gledate?

FERRO: General de Gaulle je jednom rekao da je Rusija ostala Rusijom i u Sovjetskom Savezu. A sada, unatoč raspadu Sovjetskog Saveza, Rusija je ostala Sovjetskim Savezom. Ovo možemo vidjeti u činjenici da su Rusi u prošlom ratu na Balkanu stigli na Kosovo – mnogi su se upitali zašto se to dogodilo, posve zaboravljajući da postoje povijesne veze između Pravoslavne Crkve Rusije i Srbije. Neke su veze s prošlošću preživjele. Putin je prekinuo tradicionalnu sovjetsku agresivnu politiku, ali njegova popularnost raste jer Rusiju nastoji predstaviti kao snažnu državu. Nekima je povećao plaće, izvozi plin posvuda, Rusija je svjetska sila. Obnovio je neke veze, s Kinom, Venezuelom, čak i s Iranom u sukobu sa Zapadom. Zemlje ne mogu posve prekinuti sa svojom poviješću i Putinu javno mnijenje zadaje stare obrasce. Nemojte zaboraviti da je NATO osnovan u sukobu s komunizmom i Sovjetskim Savezom. Više nema komunizma niti Sovjeta. Ipak, NATO je opstao, ali što on danas čini? Dakle, ova politika koju ste primijetili na neki je način agresivno usmjerena protiv Zapada i posebno protiv Poljske. Putinova popularnost izvire iz neodbacivanja tradicije moći koja je stalni aspekt ruske politike.

Globalni pogled

Gledano s obala Afrike, ono što inače nazivamo povijest miješa se s „poviješću europske oholosti“, što je zapravo beskrajni noćni delirij.

(Jean-Paul Sartre)

DIJALOG S POVODOM: Je li moguće primijeniti metode kolonijalne historije na problem širenja sovjetskog utjecaja u Istočnoj Europi i Trećem svijetu nakon 1945. godine

FERRO: U svojoj knjizi *Le Livre noir du colonialisme: XVIe-XXIe siècles, de l'extermination à la repentance* (2003.) pokušao sam usporediti kolonijalna nastojanja i teritorijalna osvajanja u Europi. Dosta je čudan takav pristup, ali činilo mi se da je stav Tadžikistanaca i Estonaca 1980-ih bio iznimno agresivan prema Moskvi. Tadžikistan je smatran kolonijom, a Estonija je pokorena. Ali anektirani i pokoreni narodi osjećali su se jednako. Naša europska vizija povijesti razlikuje kolonijalni pristup i teritorijalna osvajanja. U europskoj viziji povijesti o kolonijalizmu govorimo tek kad imamo ocean ili pustinju koji razdvajaju Europu i koloniju – dakle, nema teritorijalnoga kontinuiteta. Narodi koji su anektirani, poput Čeha od strane Nijemaca, osjećaju se posve jednako. U europskoj tradiciji uočavamo razliku, ali narodima je svejedno.

DIJALOG S POVODOM: U svojoj knjizi *Histoire des colonisations: des conquêtes aux indépendances (XIIIe-XXe siècles)* (1994.), ne prikazujete proces kolonijalizma u teleološkoj perspektivi (od kolonizacije prema borbi za slobodu i dekolonizaciji), već koristite tematski pristup. Što ste htjeli naglasiti u tom pristupu?

FERRO: Ne bih se u cjelini složio s vašim pitanjem. Nastojao sam pokazati kako neki pokreti za nezavisnost uopće nisu bili nezavisni. Tako sam jednom poglavljju dao naslov „Nezavisnost doseljenika“. Ljudi koji su organizirali pobunu protiv Španjolaca bili su potomci Španjolaca – došli su iz Seville, Cadiza i drugih mjesta. Bili su to bijelci, a ne Indijanci. Amerikanci su se oslobodili Engleza, ali oni su bili potomci Engleza, Iraca, Nizozemaca i drugih – i to nakon što su ubili mnogo Indijanaca. Ovo zovemo nezavi-

snošću i slobodom – ali slobodom za koga? Više me zanimala ova priča od one koja slijedi godinu za godinom. Htio sam pristupiti priči o kolonizaciji iz različitih kutova gledišta, od kolonizacije, primjerice, Engleza, do iskustva Indijanaca. Koristio sam pluralistički pristup. Govorio sam u ime onih koji su htjeli steći nezavisnost te sam time pokazao kako su na neki način nastojali izbjeći neke probleme. Francuzi i Englezi su pomogli ženama da više ne ovise toliko o svojim supruzima, ali, primjerice, u arapskoj historiografiji ovaj problem uopće nije dotaknut.

DIJALOG S POVODOM: Čitatelj knjige *Histoire des colonisations* mogao bi steći dojam da Vam je draži britanski pristup dekolonizaciji od francuskog. Zašto Francuzi nisu koristili jednaki, mirniji pristup?

FERRO: Ipak mi nije draži britanski pristup. Cilj Britanskog Carstva bio je: prvo – posao, drugo – transformacije svijeta u britanski, protestantski svijet. Ima mjesta s kojih Britanci ne odlaze. Kad nema posla – popuštaju. Francuski je pristup bio posve drukčiji. Prvo su se htjeli domoći sirovina i poslovnih prilika, a tek su kasnije nastojali domoroce pretvoriti u Francuze. U nekim dijelovima Afrike su uspjeli; neki su se doselili od tamo u Francusku i postali su pravi Francuzi. Slično je i u Alžiru, ali tamo je francuska vlast bila rasistička. Ali Francuzi nisu bili rasisti onako kao što su bili Britanci. Britanci su se izdvajali u svom dijelu grada i nisu se miješali s Indijcima. Nasuprot tome, Francuzi su htjeli civilizirati i u potpunosti kolonizirati ljude kako bi ih pretvorili u Francuze. Tamo gdje je populacija bila snažno muslimanski orijentirana, ovi su pokušaji propali. Mogu vam ispričati svoju priču: znam da je dio Alžiraca htio postati Francuzima, ali nisu dobili puna prava kao svi ostali građani Francuske. Zbog toga su se i bunili. Kad sam s nekoliko prijatelja organizirao mirovnu organizaciju, okupili smo članstvo od tisuću ljudi – trećina su bili muslimani, a ostatak Francuzi. Neki muslimani bi prihvatili da postanu Francuzima, ali realnosti kolonijalnog rasizma bile su presnažne i nikad nismo uspjeli. Dakle, stavovi Francuza i Britanaca bili su različiti.

Britanci nisu htjeli ostati u Africi ili Indiji. Tako su mogli polako odstupati, korak po korak, od kolonizacije do nezavisnosti. Primjerice u Gani, vođa oporbe je u utorak bio u zatvoru, da bi u srijedu postao ministar u vladi. U Francuskoj se to nikad ne bi dogodilo – nacionalistički vođe su

bili u zatvoru. Dakle, to objašnjava moj stav i britanski uspjeh. Francuzi su posve podbacili u Vijetnamu i Alžiru.

Mnoge su stvari ostale nakon francuske kolonizacije. Prije deset godina bio sam u Indiji. Svi su zaboravili Britance, neki su sa mnom razgovarali na ruskom. Jednostavno se ne sjećaju Britanaca. S druge strane, u Tunisu i Alžiru stalno govore francuski i stalno su protiv Francuza, iako se ponašaju vrlo francuski. Pamćenje francuske prisutnosti u Sjevernoj Africi daleko je snažnije nego britanske u njihovim bivšim kolonijama.

DIJALOG S POVODOM: U originalnom izdanju Hergéova (alias Georges Prosper Rémi) *Tintin au Congo* (1930.-1931.) imamo scenu u kojoj Tintin kongoanskoj djeci govori o Belgiji, njihovoj „domovini“. U svojoj knjizi *Comment on raconte l'histoire aux enfants: à travers le monde entier* (1981.) usporedili ste status obrazovanja i povijesti u kolonijalnoj i postkolonijalnoj Africi. Kolonijalisti nisu htjeli previše dijeliti svoje znanje s domorocima. Predavanja su se fokusirala na francusku povijest, bez ikakvih podataka o lokalnoj povijesti. Današnji povijesni diskurs u Africi je labava formacija narodnih priča i povijesne stvarnosti. Koja je budućnost povijesti u Africi i afričke historiografije i koju će ulogu one imati u budućem konstruiranju afričkih nacionalnih identiteta?

FERRO: Vjerujem da se stanje promijenilo od 1980-ih. U Zapadnoj Africi ljudi imaju dobar kontakt s poviješću. Nije više toliko važno ono što se dogodilo prije stjecanja nezavisnosti. Ali iskreno, više nemam informacija o povijesti u Africi. Imao sam ih prije tridesetak godina, ali danas bih u nekom novom izdanju morao napisati: „Žao mi je, svugdje sam – Rusija, Južna Amerika, Sjeverna Afrika, Francuska – ali napustio sam crnu Afriku.“ Slično je i u slučaju Kariba. Šest mjeseci sam bio tamo tijekom 1980-ih i uočio sam da su Guadeloupe i Martinique posve integrirani u francuski politički život. Imamo, primjerice, Christiane Taubiru, tamnoputu Gvajanku koja se kandidirala 2002. za položaj predsjednice. Vrlo je inteligentna, vrlo dobro poznaje povijest (pod tim mislim na karipsku povijest) i pravi je vođa naroda bivših kolonija, Alžiraca, crnaca iz Afrike... Vrlo je popularna. Možda bi ona mogla bolje odgovoriti na ovo pitanje.

DIJALOG S POVODOM: Kako, kao povjesničar, promatrate događaje u Sjevernoj Africi, Egiptu, Libiji i Tunisu? Može li se tamo pronaći *ressenti-*

ment, kojeg ste proučavali u djelu *Le Ressentiment dans l'histoire*? Je li on uzrok tih pobuna ili je razlog posve drukčiji?

FERRO: *Ressentiment* je postojao i prije ovih zadnjih revolucija. U islamskom svijetu postoji od 16. stoljeća u raznim oblicima. Posljednje arapske revolucije su drukčije. Neke su vlasti, posebno u Tunisu, zatim u Maroku, Libiji i Siriji, koristile svoju borbu protiv islamizma kako bi zadržale moć. To posebno vrijedi za Tunis, koji je jedna od najliberalnijih zemalja islamskog svijeta, ponajviše na polju ženskih prava. Nakon smrti Habiba Bourguibe, njegov je nasljednik koristio svoju svjetovnost kako bi naglasio prijetnju islamizacije. Društveno gledano, to je i dalje bila dosta liberalna zemlja, iako je bilo sve manje medijskih sloboda, a i izbori su namješteni. Stanovništvo je dobro obrazovano, a postojao je dio populacije koji je zamrzio svoju domovinu i nije htio sudjelovati u vlasti. Rezultat je taj da je javno mnijenje bilo protiv diktature, ali nije bilo nasilja. Možda je dvadeset ljudi ubijeno u deset godina i dvije stotine u zatvoru. Naravno, i to je previše! Ali, ljudi su bili ljuti zbog toga što nisu mogli pristupiti vlasti. Prosvjedovali su protiv vlasti i polako su počeli glasovati za islamiste. Islamizam će dodatno ojačati u Tunisu u idućim godinama. Mi u Europi smo pogriješili kad smo smatrali da je zemlja dovoljno liberalna samo ako daje prava ženama. Ta prava nisu riješila probleme nezaposlenih pa su se mladi nezaposleni pobunili protiv režima.

Isto se dogodilo u Egiptu, samo što je tamo vojska glavni čimbenik vlasti. Od vremena Nasera vojska je potpuno obnovljena, seljaci su postali vojnici i sad su važni i moćni. Neće tako lako predati svoje ovlasti. Revolucija nije imala vođa, pa je u procjep ušlo Muslimansko bratstvo, neka vrsta islamske Kominterne. Oni nisu za džihad, ali se protive zapadnjačkim utjecajima. Ovo je problem i u Egiptu će biti sve teže.

Još jedna stvar: islamski se svijet uvijek pitao koja će zemlja uništiti Izrael – Palestina, Sirija, Irak, Egipat, Turska – ovo je problem jer Izrael kao američko oružje u islamskom svijetu osnažuje islamiste. Situacija u Izraelu bit će isto sve teža zbog novih doseljenika koji su u tu zemlju došli u posljednjih dvadesetak godina. Oni nemaju veze s izraelskom svjetovnom tradicijom. Zapamtite da je Izrael bio svjetovna židovska država koju su uspostavili socijalisti. Korak po korak, vjerska manjina je postala većina. Doseljenici su više Židovi nego republikanci i neće predati svoju zemlju. Čini mi se da su spremni na sve, samo da bi je zadržali.

Film i povijest

[Film je] jedan od naših najboljih kulturnih i društvenih barometara.

(Marc Bloch)

DIJALOG S POVODOM: U svojoj knjizi *Ils étaient sept hommes en guerre: 1918-1945, Histoire parallèle* (2008.)²⁵ spominjete Kurosawin film *Rashomon* i različite poglede njegovih likova kao analogiju za višestruke kutove gledanja koji su potrebni u povijesnim istraživanjima. Koliko su ova višestruka gledišta i objektivnost prisutni u djelima suvremenih povjesničara?

FERRO: Ne slažem se nužno s bilo kojim od pogleda, ali kao pluralistički povjesničar pristupam svima. Netko je jednom napisao da sam ja prvi pluralist. Ja i jesam pluralist, ali nisam doktrinaran – neću nikad reći da ne može biti povijesti bez pluralizma. Pokušavam sagledati sva gledišta: odozdo, odozgo, slijeva ili zdesna, od tradicionalne povijesti, i tako dalje. Primijetio sam da tako lakše primjećujem probleme. Ali nije ni posve točno ako me se zove pluralističkim povjesničarom. Ja sam takav jer je to korisna metodologija. Uzmite primjer moje knjige o kolonizaciji koja sadržava dva pristupa. Ipak, na kraju nisam mislio da jednog od njih moram proglasiti ispravnim. Nisam moralist niti fundamentalist. Neki su me i smatrali fundamentalistom jer je moja knjiga o Revoluciji bila povijest odozdo za razliku od prijašnjih povijesti odozgo. Moj je zaključak bio posve drukčiji jer sam pisao o rađanju birokracije bez pluralističkog pristupa.

Što se tiče Kurosawe – činilo mi se da se taj film može povezati s ljudima koji čitaju moju knjigu kako bi razumjeli što ću raditi u kasnijim knjigama. Čitatelji razumiju da predstavljam različita mišljenja, ali da to ne znači kako ću na kraju jedno od njih proglasiti istinitim. Ovaj pristup nije korišten u drugim knjigama. To je moj vlastiti pristup, ali me nisu kritizirali zbog njega. Imam ja svoje kritičare, ali ne kod ovoga.

---

²⁵ Radi se o, do danas, jedinom prijevodu cjelovite knjige Marca Ferroa na hrvatski jezik. Vidi: Marc Ferro, *Sedmorica zaraćenih: 1918.-1945.: usporedna povijest* (Zagreb : Fakultet političkih znanosti, 2008.); Nikolina Šimetin Šegvić, „Jedno netipično djelo o vodećim protagonistima Drugog svjetskog rata. Marc Ferro, *Sedmorica zaraćenih*“, *Radovi ZHP* 42 (Zagreb: FF Press, 2010.), 491-495.

DIJALOG S POVODOM: Kad ste počeli analizirati film, nije bilo mnogo povjesničara koji su se bavili tom temom. Što Vas je kod te teme privuklo?

FERRO: Kada kažete „nije bilo mnogo povjesničara“ – nije bilo povjesničara uopće. Ja sam bio prvi. Neki su povjesničari pisali o povijesti filma, ali ne o vezi povijesti i filma. Ja sam bio prvi, ali danas je previše povjesničara filma. Kad mi je ta veza pala na pamet htio sam napraviti usporedbu – opet pluralizam – između klasičnih arhiva, slika i filmskih arhiva. Čini mi se da su rezultati bili dobri. A sad oni koji me imitiraju toliko su očarani slikama da samo govore o filmovima bez upotrebe arhivske građe. Oni rade suprotno od mog pristupa. Novi povjesničari filma koriste samo filmske arhive. Čvrsto sam protiv toga jer je moj pristup bio komparativan. Bilo bi to kao kad biste proučavali Francusku 19. stoljeća koristeći samo Victora Hugoa kao izvor. Možete koristiti Hugoa, ali ne samo njega!

DIJALOG S POVODOM: Na neki način, analizirajući filmove, slijedili ste Blocha i Febvrea kad ste tu građu stavili u povijesni kontekst te ih time postavljajući kao bazu za jednu povijest mentaliteta. Ima li istine u ovoj tvrdnji?

FERRO: Moje bavljenje filmom vrlo je brzo postalo dijelom povijesti mentaliteta. To je bila glavna povjesničarska struja, ali ja nisam bio u toj obitelji – tu su Philippe Ariès, Le Goff i drugi. Film im je bio toliko stran da me nisu mogli zamisliti kao povjesničara mentaliteta. Prilično je slično kod mog pristupa povijesti historiografije. Moj je kolega Pierre Nora napisao tekst o američkoj historiografiji. Neki su mi rekli da je moja *Comment on raconte l'histoire aux enfants* također povijest mentaliteta. Ja sam ustvari i proučavao mentalitet. Filmu nisam pristupio s naumom proučavanja mentaliteta nego slika. Nasuprot tome, Nora u svom tekstu nije razmatrao mentalitet, jednostavno se posvetio disciplini povijesti i državnoj povijesti. Posve smo različitim načinom obuhvatili iste teme. A moje bavljenje filmom nije bila klasična povijest mentaliteta. Moji su me kolege kao takvog prepoznali iako nisam bio u glavnoj struji te poddiscipline. No, sada to vrijedi i za mene, ali u to doba nije vrijedilo. *Comment on raconte l'histoire aux enfants* trideset godina nije bila recenzirana u časopisima. Tek smo prije nekoliko godine imali okrugli stol o njoj. Knjiga o filmu postala je odmah poznata.

DIJALOG S POVODOM: U vašoj knjizi *Cinéma et histoire* (1977.) istaknuli ste kako filmovi mogu biti korišteni za povijesnu analizu. Primjerice, Ejzenštejnov *Štrajk* nam mnogo govori o Sovjetskom Savezu 1920-ih. Ipak, čini se da se film rijetko koristio kao povijesni izvor. Mislite li da je tako i danas?

FERRO: Da, sve više i više se koristi kao izvor. Kad sam knjigu napisao bio sam jedini koji je to tvrdio. Danas se tako mnogo ljudi bavi filmom, da sam napustio to područje istraživanja. Moji su nekadašnji studenti često bolji u tome nego što sam ja bio. Umoran sam od filma. Ljudi mijenjaju supruge – od 1948. godine vjenčan sam za istu – a ja mijenjam istraživačke interese.

DIJALOG S POVODOM: Redatelj Nobuhiro Suwa smatra da je nemoguće raspravljati o povijesti ili je rekonstruirati pomoću filmskog medija. Spekulativni pristup povijesnoj znanosti, kao i subjektivnost filma, čine ovo nemogućim zadatkom. Slažete li se s ovim mišljenjem i koje je Vaše osobno iskustvo?

FERRO: Pa, nije moguće samo kroz medij filma. Film ocrtava neke emocije i elemente koji nisu prisutni u klasičnim arhivima. Uzmite film Elije Kazana *The Visitors*: odličan film o mentalitetu mladeži 1970-ih. Nema knjige koja na taj način opisuje mentalitet ovog vremena – posebno tematiku rata. Naravno, Kazan ne može objasniti rat u Vijetnamu, ali film nam govori o problemima koji se inače ne istražuju u povijesti. Filmovi su mi dali ideju za istraživanje *ressentimenta*. Do *ressentimenta* nisam došao u arhivima. Suwa je rekao nešto što je jednostavno zdravorazumski.

DIJALOG S POVODOM: Prije Pearl Harbora mnogi su hollywoodski filmovi kritizirali i ismijavali naciste i njihovu ideologiju. Uzmimo samo primjere Chaplinova *The Great Dictator* ili Borzageova ostvarenja *The Mortal Storm*. Istovremeno, nisu snimani slični filmovi o komunizmu ili Sovjetima, čak nakon pakta Molotov-Ribbentrop. Ne samo to, nego filmovi poput Curtizova *Mission to Moscow* bili su apologije Staljinova režima nakon njemačke invazije. Kako biste objasnili ovu pojavu?

FERRO: U svojoj sam knjizi *Ils étaient sept hommes en guerre* [*Sedmorica zaraćenih*] napisao da politički život u Americi od kraja 1930-ih do 1941. nije bio dvoboje stranaka, već sukob između protivnika i zagovaratelja njemačke strane. Sloboda mišljenja bila je prisutna u filmskoj industriji pa ste tako mogli imati dva različita filma. Otuda ti filmovi koje spominjete. S

jedne strane mogli ste imati Fredrica Marcha i Humphreyja Bogarta, a s druge strane su Adolphe Menjou, John Wayne i King Vidor.²⁶ Amerika je bila prava demokracija u tom smislu. Budući da je ljevica pobijedila u ratu, nakon rata se desnica organizirala oko McCarthyjevih progona. I ovo je bio sukob filmaša. Dakle, imate potpunu slobodu kod snimanja filmova, a jedina cenzura je ona moralne i seksualne prirode. Filmaši su imali grupe od desetak ili dvadesetak ljudi koji su pregledavali filmove i provjeravali su njihove reakcije. Talijani u tim grupama nikad nisu prihvaćali uvrede majki, i tako dalje. Cenzura je proizlazila iz društva.

DIJALOG S POVODOM: Proteklih su godina mnogi stručnjaci i filmski djelatnici upozoravali na potrebu očuvanja filmskih arhiva. Snimke se često čuvaju u neadekvatnim uvjetima. Neki kažu da je više od 50 posto filmova snimljenih prije 1940. izgubljeno. Mnogi filmovi Georges Mélièsa i Maxa Lindera više nikad neće ugledati svjetlo dana. Biste li se složili s tvrdnjom da se film ne smatra dovoljno važnim dijelom kulturne baštine?

FERRO: Prije deset godina rekao bih „da“, ali sada s internetom, nisam više tako siguran. Sjećam se kad sam bio student i kad sam se našao u nekoj obiteljskoj ili društvenoj situaciji, sjetili bismo se La Fontainea ili Victora Hugoa. Oni su za nas bili primjeri koje smo slijedili. Već su 1960-ih posve zaboravljeni, a moji su studenti svoje ideje dobivali iz filmova – Greta Garbo, Marilyn Monroe... Nema više Victora Hugoa. Sad su i na film zaboravili. Kad spomenem *Casablancu*, pitaju me: „Što je *Casablanca*?“ I film gubi svoje mjesto u kulturi. Zadnjih nekoliko filmova koji su snimljeni bit će zaboravljeni za dvije godine jer nam previše filmova dolazi iz previše smjerala: kino, televizija, internet, dječje igračke. Sada više nema smjera, imamo kulturu bez *mainstreama*. Šezdesetih je film bio prvi, a literatura je bila na drugom mjestu. Sad je literatura zaboravljena, no, ni film nije predaleko. Bit će teško prikupljati novce za kvalitetno čuvanje filmova. U Francuskoj

---

²⁶ Adolphe Menjou, John Wayne i King Vidor su, između ostalih, bili članovi američke udruge MPA (*Motion Picture Alliance for the Preservation of American Ideals*). Ona je osnovana 1944. godine s namjerom da se filmska industrija, ali i država u cijelosti, zaštite od prodiranja fašističke i komunističke ideologije. Predsjednik udruge bio je američki redatelj Sam Wood. Tijekom Hladnog rata ta će udruga sudjelovati u poznatom progону pravih i navodnih komunista.

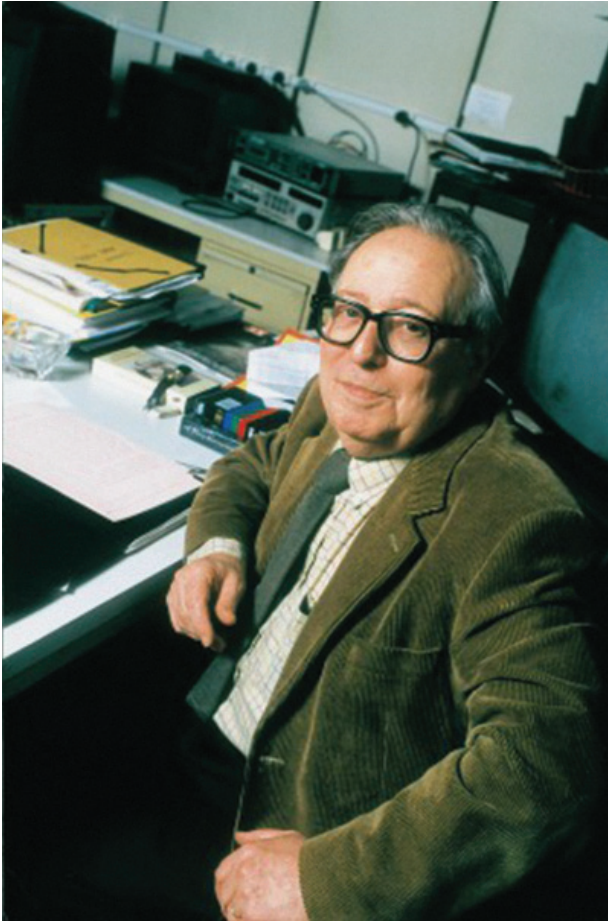

imamo INA-u (*Institut national de l'audiovisuel*) koja čuva stare medije i filmove. Teško je gledati stare filmove i Francuskoj, ali imamo instituciju koja ih čuva.

DIJALOG S POVODOM: U svojim ste djelima često koristili filmske metafore. Dopustite mi da upotrijebim jednu i upitam Vas – koji je Vaš *Rosebud* kad je u pitanju historiografija?

FERRO: Bio bi to Braudel iz 1940-ih – od 1947. do 1960. Braudel, daleko ispred svih. On nije u potpunosti moj uzor, ali mi je važna ta ideja pronalaska novih problema. Upravo je on to činio – svaki dan pronášao bi novi problem. Kad sam bio mlađi htio sam istraživati povijest Baltika, upravo kao što je on učinio za Mediteran. Ali to nije bio novi problem! Kasnije mi Baltik više nije predstavljao problem pa nisam ni pisao o takvim, za mene, starim temama.

DIJALOG S POVODOM: Profesore Ferro, zahvaljujemo Vam na razgovorima, bila je to velika čast!

Marc Ferro

Marc Ferro

Za jedan pluralni i tolerantni pristup predavanju povijesti: uvodno izlaganje²⁷

S engleskog jezika preveli:

Tomislav Brandolica

Marko Lovrić

Bavit ćemo se s četiri problema. Pozabavit ćemo se ponajprije svrhom arhiva, a zatim ćemo pozornost obratiti na različita korištenja arhiva kroz povijest i njihova podrijetla, sisteme znanja, te ćemo se naposljetku, osvrnuti i na načine na koje možemo konstruirati povijest iz ovih različitih zbirki podataka.

Znamo da postoje arhivi pisanih materijala. Oni predstavljaju osnovu povijesnog znanja i još uvijek su naše naše prvo odredište jer se očekuje da će nam odati državne tajne. Kad se arhivske zbirke otvaraju, mediji dignu halabuku, često potpuno pretjeranu.

Uzmimo primjer otvaranja sovjetskih arhiva, kad su mediji javljali o navodnim senzacionalnim otkrićima. „Saznali“ smo tako da je postojao Gulag, da Lenjin nije bio anđeo, da je Trocki vodio Crvenu armiju, dakle informacije koje su bile pomno „skrивane“. Drugim riječima, saznali smo da je car gol. Kao da su službeni arhivi izvor istine zbog svoje službene prirode.

To je pravi paradoks: kad slušamo naše političare znamo da nam ispiru umove ili šire propagandu, za njih glasamo kad im vjerujemo i ne glasamo kad smo ih prozreli; ali kad stotinu godina kasnije iste govore nađemo u arhivima, oni su navodno izvor istine! To je osnovna kontradikcija koju bismo morali svladati tako da ne podupiremo kult arhiva. Iako povjesničari ne mogu raditi bez arhiva, morali bismo naučiti zadržati distancu.

Ti su arhivi izraz službene povijesti, što znači da predstavljaju povijest kakvom su je percipirali i stvarali naši vođe, političari, stranački prvaci, ban-

---

²⁷ Ovo je uvodno izlaganje profesor Marc Ferro održao na skupu „Towards a pluralist and tolerant approach to teaching history: a range of sources and new didactics“, održanom u Bruxellesu od 10. do 12. prosinca 1998.

kari ili vjerski vođe. Drugim riječima, pisani nam izvori svjedoče o zapisima i djelima samo onih snaga koje su nad nama provodile bolju ili slabiju vlast; reproducirajući ih, mi samo perpetuiramo njihovu vlast, a ako ih kritiziramo i dalje smo zaokupljeni njihovim načinom razmišljanja. Da se izrazim nešto drukčije, oni uspostavljaju diktaturu mišljenja te se zbog toga te arhive mora, ako ne ispravljati ili revidirati, onda barem provjeravati, što nije nužno jednostavan zadatak. Zbog toga se već desetljećima pitamo mogu li nam arhivi oralne historije biti alternativni izvor. Nije posve slučajna činjenica da se neka vrsta kontra-historije razvila upravo iz usmenih izvora.

Nije slučajnost ni to da su se oralni arhivi razvili upravo u zemljama gdje je povijest stalno bila sumnjiva disciplina, kao što je to bio slučaj u Rusiji za vrijeme Sovjetskog Saveza. Paralelno s usponom perestrojke množili su se i centri za usmene izvore, zvali su ih Memorijalima i *Pamiatima* te su se u njima tri, četiri i pet godina snimala osobna iskustva. Ta su iskustva bila protuteža službenim verzijama povijesti kojima se u Sovjetskom Savezu – kao što je poznato – manipuliralo više nego u drugim sredinama. Ovo je dovelo do paradoksa koji je i dalje prisutan u Rusiji i drugim zemljama, a to je da se službena povijest – koja u Francuskoj, Belgiji ili drugim mjestima, može biti nacionalna, nacionalistička ili šovinistička – promatra s velikim zazorom. Podsjetio bih vas da u našim zemljama na Zapadu nacionalna, nacionalistička ili šovinistička historija pronalazi svoju protutežu u drugim verzijama historije.

Ukratko, povijesnim se fenomenima može pristupiti na više načina. U Sovjetskom je Savezu postojao samo jedan pristup, pa su se ljudi zbog toga morali izraziti kako bi ga pobili i rekli istinu. Paradoks je u tome da su u Rusiji ljudi više povjerenja poklanjali onima koji su izražavali „vlastitu istinu“ nego vojsci povjesničara koja je simbolizirala prezreni režim. Rekao bih da se slična situacija počinje javljati i na Zapadu. Čim netko uzme mikrofon i počne govoriti o svom životu, počne iznositi vlastitu verziju istine, vjeruje mu se više nego profesorima, istraživačima, političarima ili novinarima.

Dok su u ranijim vremenima pojedinačni iskazi, pisani ili usmeni – a posebice oni pisani – bili samo jedan od izvora podataka koje smo uspoređivali s drugima, danas su u mnogim novinama usmeni izvori postali istinskim izvorom povijesnog znanja te su time zauzeli mjesto brojnih arhiva. Njihov prizvuk iskrenosti trebao bi predstavljati samu istinu, unatoč tome što su

usmeni izvori po svojoj prirodi podložni sumnji, iako ne zbog dvojbi oko iskrenosti, nego jer se drugi ljudi, jednako iskreni, mogu različito izražavati. Svakome njegova istina, kako je kazao Pirandello. Oni su izraz jedne vizije povijesti, reprezentacija povijesti.

Primijetio sam nešto u vezi s televizijskim programom *Histoire parallèle* što me prilično iznenadilo. Primio sam tisuće pisama koja se mogu svrstati u nekoliko grupa. Većinu su poslali ljudi koji su htjeli nešto dodati ili ispraviti neki detalj u onome što su gledali; oni su svjedočili o činjenicama. Ali bilo je i onih koji su zapisali stvari koje se nikad nisu usudili ispričati. To su pisana svjedočanstva koja su jednako tako mogla biti i usmena (vidite da se funkcije mogu zamijeniti). Njihova je novina proizlazila iz njihovog sadržaja. „Bilježimo činjenice koje dosad nisu izrečene.“ Evo čestog primjera s atlantske obale: „Najviše smo patili za britanskih i američkih bombardiranja, ali nismo to nikad mogli reći jer smo se bojali optužbi za kolaboracionizam.“ Ova druga vrsta svjedočanstva povjesničarima je vrlo zanimljiva i vrijedna.

Treće me zapažanje nešto više zabrinjava. Primijetio sam da su pošiljatelji tih pisama umjesto opisivanja svojeg iskustva u odnosu na povijest, izvore, arhive, već napravljena istraživanja i slično, te umjesto da zaključče kako nisu razumjeli što se događalo, činili upravo suprotno: oni – svjedoci – s vlastitim iskustvom uspoređivali su informaciju koju mi pružamo sa svojim iskustvom, a njihovo osobno iskustvo postaje mjerilo razumijevanja i referentna točka. Pa to je da povjesničar padne u očaj! Neka povjesničari pišu knjige, neka predavači drže predavanja, neka učitelji podučavaju, ali računa se samo osobno iskustvo, sve ostalo je nevažno. To postaje očito kod proučavanja uzroka francuskog poraza 1940. godine: mnogi su radovi dokazali da je Francuska bila solidno naoružana 1940. te da je rat izgubljen zbog lošeg upravljanja snagama i oružjem, dok pošiljatelji pisama i dalje vjeruju da je Francuska 1939. bila nedovoljno naoružana. Drugim riječima, usmeni izvori, čak kad ostaju zapisani, moraju biti tretirani s jednakim oprezom kao i službeni izvori.

Audiovizualni izvori utječu na sve vrste i kategorije historije. Službena verzija povijesti dominantna je u više filmova ili emisija; kontra-historija također je prisutna u tom polju, a mediji pridaju veću pozornost takvim emisijama i filmovima nego tradicionalnim verzijama povijesti. Primjerice, prije nekoliko je godina emitirana emisija o pokoljima u Sétifu 1945. godine, što je potaknulo napise u medijima poput: „nisu nam rekli ništa o pokoljima

u Sétifu“ ili „nisu nam rekli ništa o pokoljima na Madagaskaru“. No, to nije točno. Ako otvorite novine iz 1947. ili 1948. vidjet ćete cijele stranice o pokoljima na Madagaskaru, a u novinama iz 1945. i 1946. o sétifskim pokoljima, o stavu komunista Charlesa Tillona i tako dalje. Ali nekad nismo shvaćali njihovu važnost; tek je danas spoznajemo. Na sličan način često možemo čuti da: „Ništa nije rečeno o ubojstvima koja su pratila kolonijalna osvajanja.“ Ali rečeno je! Otvorite knjige Maleta, Isaaca ili Hubyja. U njima je opisano kako je general Bugeaud palio jedno alžirsko naselje za drugim. Tamo sve piše! Ima tekstova, čak i knjiga, koje nam daju i točne brojeve naselja koje je spalio u jednom tjednu, ali to nikoga nije skandaliziralo. No, naši su se stavovi promijenili. Nekad, kad bismo čitali takve izvještaje, slavili smo nacionalnu državu, širili smo civilizaciju; danas smo zgroženi jer to razumijemo u svjetlu ideologije ljudskih prava.

Audiovizualni izvori mogu pripadati i još jednoj skupini: mogu postati sredstvo izražavanja svima onima koji ne mogu izdati knjigu, što je kompleksan pothvat, jer možda ne znaju pisati – poput naroda koji nemaju pismo – ili jednostavno jer se odbacuje njihova verzija događaja. Onda koriste kameru kao svoje izražajno sredstvo. U Sjedinjenim Državama Indijanci su snimili na desetke filmova o osvajanju Zapada, a snimanje takvih filmova mnogi si mogu priuštiti. Jasno, nisu to kaubojski filmovi ili suvremeni klasici, ali barem u neku ruku svjedoče o priči koju Indijanci nisu mogli zapisati jer ih nijedan izdavač ne bi podržao niti bi pronašli čitateljsku publiku. Ti su filmovi, dakle, često sredstvo izražavanja onih koji su ostali bez svih drugih mogućnosti.

U tom smislu, svaki izvor i svaki arhiv ima funkcije koje moramo razumjeti prije nego se njima počnemo koristiti, jer upravo te funkcije određuju sadržaj.

Kako bismo razumjeli na koje se načine koriste informacije iz različitih vrsta arhiva moramo prijeći na drugu stranu, ne da bismo propitkivali prirodu ili sadržaj izvora i arhiva, već da bismo uvidjeli koje vrste i forme povijesti koegzistiraju. Ne može se govoriti o arhivima, a da se ništa ne zna o historiografiji.

Koje sve vrste pisanja o povijesti koegzistiraju? Prvo se susrećemo s općom ili enciklopedijskom historijom, a njoj je suprotstavljena kontra-historija, koja je stalno propituje.

Druga je vrsta povijest sjećanja, popularna u Rusiji jer omogućuje prezentiranje događaja o kojima se do određenog trenutka šutjelo: ona polazi od pretpostavke da ljudsko sjećanje samo po sebi može sastaviti autentičnu povijest. Sličan se problem pojavio u Francuskoj s usponom takozvanih pedagoških pristupa koji pokušavaju odbaciti historijski diskurs pod optužbom da se radi o „službenom diskursu“ te smatraju da bi sjećanje ili iskustvo trebali postati oruđa znanja. Na neki način, sjećanje osnažuje vrijednost prošlosti i služi retroaktivnom propitivanju suvremenog društva. Dvije navedene vrste povijesti postoje neovisno jedna o drugoj.

Treća je vrsta eksperimentalna historija, koju je među prvima razvila škola Analā. U pitanju je specifičan pristup. Povijest se sagledava kao niz problema koje treba riješiti. Radi se o raznolikom rasponu problema, od političkih ili gospodarskih silnica, do braka i upotrebe začina. Škola Analā umnožava probleme kako bi spoznala istinu o našem društvu. Riječ je o dijagnostičkom pristupu povijesti.

Četvrta je vrsta fikcionalna historija, povijest viđena kroz djela poput romana ili filmova. Jedan je engleski povjesničar komentirao da je gotovo sve u Ejzenštejnovoj *Oklopnjaci Potemkin* povijesno neutemeljeno. Kako film u kojem je sve izmišljeno (čak su i stube u Odessi prikazane većima nego u stvarnosti) može dati jednaku količinu informacija o Rusiji 1905. kao i sve knjige koje su napisali povjesničari? U tom je filmu sve tako lijepo prikazano (vojnici, mornari, hrana, i tako dalje) da se doima stvarnijim od stvarnosti. Fikcija, ili fikcionalna historija, predstavlja pravi problem. Ovaj popis vrsta historije mogli bismo završiti dodavanjem informiranja, u kojem god obliku ona billa (televizija, mediji), a čak bismo mogli navesti i časopise, šestu vrstu. Danas ćemo se ipak baviti samo s pet osnovnih vrsta historije i razmatrati nekoliko uz njih vezanih problema.

Prvo se susrećemo s problemom odabira informacija u raznim vrstama historije. Kod povijesti sjećanja, princip je jednostavan: nema izbora, ostaje nam samo princip akumulacije.

U slučaju opće historije, hijerarhija opravdava izbor: hijerarhije važnosti, pouzdanosti, te iznad svega, izvora, jer je ovdje ključno službeno podrijetlo izvora. Opća historija reproducira povijest vlasti. S jedne se strane tako nalazi akumulacija i neselektivnost, dok s druge strane stoje hijerarhija i selekcija.

Kod eksperimentalne je historije izbor informacija posve različit: u istraživanju koje se bavi razlikom u godinama između supružnika 1914.-45. konzultirat ćemo matične knjige, odabrat ćemo metodu i razjasniti odabir. Taj odabir, ako ga pravilno objasnimo, drugi povjesničari mogu kritizirati i pritom dati posve prihvatljivu argumentaciju u prilog svojoj kritici.

Dobru ilustraciju za fikcionalnu historiju daje nam scenarij filma *Pétain* Jeana Marboeufa. Producent je htio lijepu ženu u jednom dijelu filma. Također je htio da se spomene i Bousqueta, koji nije imao nikakvu posebnu ulogu u životu Pétaina. Filmska industrija se pobrinula da filmovi budu usklađeni sa suvremenim potrebama. Jednostavnije rečeno, odabir informacija koje će biti prikazane u fikcionalnoj historiji ovisi o sadašnjosti. Tako ratni filmovi koji razvijaju ideju antimilitarizma sadržavaju i određenu dozu demagogije: ovo je vidljivo kod Stanleyja Kubricka, ali nije kod Elije Kazana koji je odabrao manje popularni pravac prikazivanja ambivalentnosti ljudskog ponašanja.

Posvetimo se informiranju. Televizijske vijesti, primjerice, daju prvenstvo hitnosti. Najnovije vijesti su i najvažnije: voditelj često dobiva listiće papira s kojih čita. Ako je neka vijest iznenađujuća ili neobična, može doći do toga da je se neprestano ponavlja, bez ikakve informativne svrhe osim zadržavanja napetosti. Vijesti su uniformirane: stalno se repriziraju iste snimke Zaljevskog rata. U jednom su tjednu, primjerice, uhićenje Maradone, slanje pomoći Kurdima i neka nogometna utakmica bile tri vijesti koje su emitirane istim redosljedom u svakoj državi (osim u Italiji, gdje su problemi glumice Silvine Mangano s drogom zauzeli drugo mjesto).

Opća je historija kronološki organizirana. Kronologija pruža mentalni i mnemonički okvir. Sličan se princip primjenjuje i kod organiziranja diskursa povijesti sjećanja, jer se iskazi slažu u kronološki slijed. Pri eksperimentalnoj historiji organizacijski princip je logika. Prema tome, moguće je suditi o strukturi povijesnog djela po principu zdravog razuma, što nije moguće ako se radi o, primjerice, kronološkom prikazu opće povijesti. Kod fikcije se ne primjenjuje ni kronologija (moguć je *flashback*) niti logika, već dramatski razvoj i estetika. Što se tiče televizijskih vijesti, prevladava princip sveprisutnosti i hitnosti. Za Zaljevskog rata su voditelji morali biti spretni u oba područja. Rekli bi: „Upravo se uključujemo u Tel Aviv! Ne, Rijad... Ah, Damask je na liniji! Halo, Moskva!“ Dramatičnost situacije pretvara se

u dramatičnost prezentacije: prijelaz na Damask ili Moskvu važniji je od onoga što se stvarno zbiva u Damasku. U pitanju je nešto više od običnog *info-tainmenta*. Ključno je moći svugdje biti prisutan u trenu.

Funkcija opće historije jest u legitimiziranju moći ili vlasti, jer oni koji su na vlasti uvijek stoje za govornicom, uvijek se nalaze u središtu pozornosti. Cilj je slaviti one koji imaju moć, jer je jedan od latentnih ciljeva povjesničara i dobivanje počasti, položaja, nagrada i tako dalje. Kod povijesti sjećanja, primat ima autorova identifikacija sa subjektom, a latentni je cilj glorifikacija pojedine grupe (Armenci, žene, i tako dalje). Predmet proučavanja postaje gotovo svet. Svrha eksperimentalne povijesti jest analiziranje pojedinog problema, a latentni je cilj postizanje intelektualnog autoriteta, priznanje revolucionarnosti načinjenog istraživanja. Kod fikcionalne historije autor je u potrazi za mogućnosti kreativnog izražavanja, latentni je cilj u ovom slučaju narcisoidni prestiž. Na kraju, kod informiranja/vijesti važno je biti nezavisan: voditelj vijesti to pokušava zorno pokazati. Informacija, kako bi pokazala da nije servilna, postaje sila sama po sebi.

Kod opće historije, kreativnost autora prepoznaje se u sposobnosti klasifikacije. *La Nouvelle Histoire de France* Revela i Burguièrea, koju je izdao Le Seuil, kreativna je po načinu organiziranja tema. Kod povijesti sjećanja nema kreativnosti: sve je tu izloženo, a kreativnost ili inventivnost su bogohulni. Kod eksperimentalne povijesti uočavamo kreativnost: nalazi se u izboru problema, poput uspoređivanja cijene leća u gradu Le Puy između 1812. i 1886. s cijenom iste biljke u alžirskom Sétifu od 1839. (te su godine Sétif zauzeli Francuzi) do 1886. Ali nije dovoljno samo usporediti statistike: problem se mora vezati uz druge pokazatelje, poput razvoja ruralnog života u Francuskoj. U slučaju fikcionalne historije kreativan je izbor situacija koje dočaravaju intenzivnost i dramatičnost. U filmu o Pétainu, Marboeuf je osmislio zanimljivu situaciju: izmjena pogleda od običnih ljudi i onih na vlasti.

Još se dva aspekta mogu proučavati: forma (narativna, nenarativna i ostale) te ono o čemu svaka vrsta povijesti šuti. Nažalost, ovdje ne mogu posvetiti dovoljno vremena tim problemima, ali bih ipak istaknuo da fikcionalna povijest uglavnom šuti o svojim izvorima. Redatelji i romanopisci nikad neće otkriti svoje izvore.

Školski udžbenici uglavnom sadržavaju opću povijest, s dodatkom povijesti sjećanja. Iskreno govoreći, u svim slobodnim zemljama svako pisanje

povijesti sadržava elemente raznih vrsta historije. Ipak, postoje dominantni pristupi i proporcije, nad kojima povjesničar nema nadzora. Sovjetski je udžbenik tako vrlo blizak službenoj verziji povijesti. Francuski udžbenik nam daje opći prikaz s dodatkom primjera iz povijesti sjećanja. Švicarci u svoje udžbenike uključuju povijest sjećanja jer, primjerice, u Luzernu djecu uče povijesti Luzerna.

Nema opće historije eksperimentalnog tipa. No, u Chicagu sam upoznao profesora koji je problemski pristupio povijesti Sjedinjenih Država. Postavio bi pitanje o sudbini Indijanaca od 1800. do 1917., podijelio učenicima razne dokumente i rješenja koja su osmislili razni istraživači i onda započeo diskusiju. Tako je, predavanje za predavanjem, svaki put postavljan novi problem, a učenici bi raspravljali o pozitivnim i negativnim stranama. Smatram taj eksperiment izvanrednim.

Jedan drugi, kompliciraniji i možda važniji problem tiče se podrijetla naših mehanizama za shvaćanje svijeta kako bismo stvorili viziju povijesti i razumjeli činjenice. Činjenice prvo razumijevamo kad smo u školi ili na fakultetu. Učimo predmete kao što su povijest, geografija, engleski, francuski i drugi jezici. Ti se predmeti nikad međusobno ne povezuju. Chateaubriand se nikad ne spominje u lekcijama povijesti; učenici na francuskom nikad ne čitaju Goethea; oni na njemačkom neće naučiti ništa o Tolstoju; povijest i geografija se nikad ne isprepliću, a čak i kad se to dogodi, neće pristupiti proučavanju književnosti. Dakle, tako nema komunikacije između predmeta. To je pogubno jer kad danas govorimo o Europi, jasno nam je da europska kultura uključuje Shakespearea, Molièrea, Goethea i druge, a ne samo naše doprinose kulturi. Ovi predmeti i njihova ograničenja postaju snažniji na fakultetu. Ne samo da se discipline umnažaju, nego svaka želi apsorbirati ostale. Ovo zovem „sektorskim imperijalizmom disciplina“. Recimo, povijest: vjerovali smo nekad da bi demografija mogla objasniti sve, zatim je došla lingvistika, pa antropologija i tako se sve nastavlja. Danas imamo discipline – kognitivne znanosti – koje propituju vrijednost svih drugih disciplina. Odnosi su više slični ratu nego suradnji.

Drugi centar znanja koji se kosi s prvim jest tisak. Svaki učitelj koji se voli smatrati modernim – ili barem oni koji su se takvima voljeli smatrati prije trideset ili četrdeset godina – smatra da se novine treba donijeti na nastavu da bi se učenicima ukazalo na povijest kao nešto što je aktivno,

nešto što se zbiva oko njih. No, novine su organizirane na poseban način. Njihov izgled reproducira organizaciju državnih ovlasti ili aktivnosti društva – vanjski i unutarnji poslovi, zdravstvo i tako dalje – kako bi se izrazilo slaganje ili neslaganje s autoritetima, kako bi se analiziralo društvo. No, ne postoji nikakva veza između njihove organizacije i drugih disciplina poput povijesti, geografije, biologije ili ekonomije. Teško je spajati čitanje novina sa znanjem koje se skuplja u školi ili na fakultetu. Katkad je moguće, ali ne tijekom cijele godine, jer bi onda historija prestala biti istraživanje povijesti i postala bi komentiranje suvremenih problema. Korištenje novina ima svoje granice, jer im je jedna od karakteristika davanje informacija i predstavljanje vijesti, kao i vijesti na televiziji, što ne daje mnogo prostora za sagledavanje stanja iz prave perspektive. Ipak, u novinama osjećaju da im je dužnost barem jednu stranicu posvetiti povijesti. Komemorativni prilozi su za to savršeni. U novinama će se možda pojaviti tekst o ukidanju ropstva, ali nigdje drugdje u istom broju se neće pojaviti informacija o tom pitanju. Dakle, svaki izvještaj o ropstvu u današnjoj Mauritaniji može se pojaviti u broju od prije tri mjeseca, a mogao bi biti u istim novinama na stranici s aktualnim događajima i dva dana kasnije. Rubrika povijesti odvojena je od sadašnjosti. Novine historiju poistovjećuju s prošlošću, iako historija nije samo proučavanje prošlosti, ona istražuje odnos između prošlosti i sadašnjosti.

Tisak vrijeme dijeli na dva dijela, prošlost i sadašnjost, te kida veze između njih. Čini sve što povijest u svojoj biti nije, no njime se ipak služimo jer smatramo da nas čini modernijima i u trendu.

Treće sredstvo informiranja je televizija. Televizijske kuće, čak i one sa specijaliziranim kanalima, ne dijele svoje programe u skladu sa svojom tematikom. Televizijski kanali također ne odjeljuju svoje programe na način na koji to čini tisak, već ih dijele na različite vrste: vijesti, magazine, dokumentarce, dokumentarne drame, serije, igrane i animirane filmove i tako dalje. Osobitost televizije jest činjenica što te vrste nisu u međusobnom doticaju. Primjerice, kada bi se na vijestima određenog kanala izvještavalo o Britanskoj nacionalnoj fronti (*National Front*), tada ne bismo dobili objašnjenje o tome kako je ta politička stranka postala nasljednicom jedne starije stranke ili više njih. Ta bi se tema obrađivala u političkom magazinu koji nastaje potpuno neovisno. Informacije koje dobijete u magazinu neće biti objavljene u vijestima, isto kao što u magazinu nećete čuti informaciju koja je već bila objavljena u vijestima.

I dok tisak razdvaja prošlost od sadašnjosti, audiovizualni mediji razdvajaju činjenice od njihove raščlambe, tako da se znanje koje smo stekli na fakultetu i informacije koje dobivamo iz tiska i s televizije iz mnoštva TV serija, filmova, vijesti i časopisa koji nam prikazuju prošlost nakon sadašnjosti ili budućnost, ne može dovesti u međusobnu vezu jer su ti elementi nespojivi.

Svoje bih izlaganje htio zaključiti tvrdnjom da, ako krenemo od navedenih podataka, moramo ujedno imati na umu kako nije nimalo čudno što se mehanizmi koje sam opisao razlikuju od države do države i da je sistematiziranje povijesti Europe iznimno teška zadaća. Na koji to način možemo postići? Postoje tri mogućnosti.

Prvenstveno se možemo poslužiti metodom „diplomata“, koja uključuje skupine povjesničara. Kada se završi s raspravama, ne vuku se repovi i ostaje nam povijest bez povijesti.

Drugi tip povijesti Europe jest onaj u kojem svaka zemlja piše jedno poglavlje. Francuska napiše jedno poglavlje o Luju XIV., Engleska napiše poglavlje o 18. stoljeću, Njemačka napiše poglavlje o Bismarcku, i tako dalje. Mogli bismo imati i njemački pogled na 19. stoljeće, britanski pogled na 18. stoljeće, francuski pogled na 17. stoljeće, i tako dalje. Time su svi zadovoljni. Ovo je očigledno jednako apsurdno kao i prva metoda, ali ostavlja dojam objektivnosti, s obzirom na to da svaka zemlja piše jedno od poglavlja. Jedna takva knjiga napisana je prije nekoliko godina. Grci su protestirali zbog nje, jer nisu napisali nijedno od poglavlja. Rekli su: „Mi smo bili ti koji smo utemeljili Europu. A ipak, Grčka nije napisala nijedno poglavlje.“ Stoga su željeli napisati poglavlje koje nudi grčki pogled na opću povijest Europe.

Postoji i treća metoda koju bismo mogli nazvati „denacionaliziranom verzijom povijesti“, čiji glavni princip nije pomirbeni, već pregledni; dakle, Prvi svjetski rat počeo je prije 1914. i završio nakon 1918. godine. Takva historija bavi se ekonomskim sukobima koji se križaju s vojničkim ambicijama ili vojnim sukobima koji se križaju s ekonomskim ambicijama. Riječ je o izrazito analitičkom pristupu u kojem više nema Francuza ili Talijana, gdje su izbačeni strast i život, onako kako su proživljavani. Takozvana povijest Europe, poput UNESCO-ove povijesti svijeta, postupno se kreće u ovom smjeru. UNESCO je objavio sedam svezaka povijesti koje nitko nije niti jednom pročitao. Ne poznajem nijednu osobu koja je pročitala ijedno od poglavlja povijesti svijeta koju je objavio UNESCO.

Zašto je to problematično? Jer mi se čini kako je suprotni pristup jedini način da se piše o povijesti. Treba započeti stvaranjem popisa sukoba i tabua te ih promatrati kroz oči drugih ljudi. Nijemac bi trebao pisati o temama koji su tabu Francuzima i obratno. Popis tabua je nužan prvi korak. Povijest očigledno nije ograničena na tabue. Bilo bi skandalozno proučavati samo zločine vezane uz kolonizaciju ili one nacista. Bez obzira na to, naš pristup mora biti suprotan pristupu diplomata: moramo se zapitati što je bilo važno ljudima u razdoblju koje razmatramo te nakon toga utvrditi što danas zanima ljude. Baš kao što to čine filmski redatelji i romanopisci. Naravno, ovo trebamo znati ukoliko želimo da se naše knjige čitaju, ali to nije čimbenik prema kojem bismo se trebali ograničavati. Što je bilo važno ljudima u 16. stoljeću? Ne smijemo se suzdržavati od isticanja onoga što im je bilo važno, zbog krive predodžbe kako to više nije u našem trenutnom, sadašnjem interesu. Na primjer, svađe oko ikona u ranom srednjem vijeku doživljavane su vrlo ozbiljno. Arijanstvo je podijelilo Zapad, ali danas više nikoga ne zanima. No, treba ga proučavati u svakom slučaju. Dakle, prvo što treba napraviti jest identificirati tabu-teme te ustanoviti što je zanimalo ljude u tom razdoblju i nakon toga vidjeti što iz prošlosti utječe na naš današnji život. Jednostavno proučavanje podataka nije dovoljno; moramo saznati jesu li imali ikakva učinka. U konačnici, moramo vidjeti koji su problemi „živi“ i danas (Francuska revolucija, vjerski ratovi između protestanata i katolika zbog komemoracije Nantskog edikta, Klodvig itd.).

Kao što možete vidjeti, didaktika izvora istodobno je i didaktika znanja. Stoga bih bio toliko slobodan te vam preporučio da umjesto kontinuiranog posezanja za svojim kompjutorima – u nadi kako će vam Internet donijeti istinu – povremeno pročitate svjedočanstva, istraživanja i izvještaje o određenim temama koji dolaze s različitih strana.

Marc Ferro

Državljanstvo, nacionalnost, identitet Neke dileme „odozdo“

S francuskog jezika prevela:

Ivana Krizmanić

Tridesetih godina u Alžiru moji arapski učenici običavali su mi govoriti:
- „Dajte nam puno državljanstvo. Želimo biti punopravni građani.“
- „Što time želite reći?“, pitao sam ih.
- „Dovedete nas do kolodvora, ali nas nikada ne ukrcate na vlak... A govorite da ste nam braća, no mi bismo htjeli biti vaša polubraća.“
- (...) „Na izborima pak pripadamo drugoj izbornoj skupštini. Gdje je tu jednakost?“

Dvadeset godina ranije alžirski nacionalistički vođa i umjerenjak Ferhat Abbas govorio je: „Dajte nam domovinu, inače ćemo je morati tražiti drugdje.“

Nacionalnost, identitet i državljanstvo tri su pojma koja političari, istraživači i pravnici različito shvaćaju, no za obične ljude oni su drugačiji problem...

Stoga ću u ovome izlaganju krenuti od osobnih slučajeva i priča te različitih povijesnih situacija ne bih li ovome pitanju pristupio „odozdo“, kroz spektar stavova i ponašanja u slučajevima kada su oni važni s obzirom na njihovo državljanstvo, identitet i nacionalnost.

Zašto postupiti tako?

Zato što velika većina ljudi ne živi u povijesti, ne vodi politički život. Oni prije svega žive svoj vlastiti život. Imaju životno osiguranje i osiguranje protiv krađe i požara.

Nemaju osiguranje protiv povijesti.

Oni podnose njezine krize i potrese, koji ih, kada izbiju, stavljaju pred dvojbe: Što učiniti? Koji stav izabrati? Tko sam ja uopće?

Prva vrsta slučajeve i situacija

Kada sam u sovjetskim arhivima pripremao svoj doktorat o Ruskoj revoluciji, naišao sam na pismo koje je u svibnju 1917. godine jedna tatarska djevojka poslala svojoj prijateljici:

„Moja draga Ajša, pišem ti jer se nalazim u čudnoj situaciji. Sutra moramo ići na skup u džamiju prosvjedovati protiv popova koji nas pokušavaju preobratiti. No mi, Tatari, istoga dana imamo još jedno okupljanje kojim želimo upozoriti na naše pravo državljanstva i pripremiti osnivanje Tatarstana. Ne znam što učiniti, jer kao sindikalistica u tvornici moram predložiti plan za naše plaće, a kao žena moram se pridružiti svojim drugaricama iz Kazana u borbi za ukidanje kalime (neke vrste miraza). U partiji naginjem boljševicima... Ali kamo poći?“

Ne znam što je ta mlada Tatararka odlučila učiniti, ali jasno je da je aktivno živjela više svojih identiteta.

Sedamdeset godina kasnije sjećam se crteža u sovjetskom tjedniku *Krokodil*, koji je prikazivao djevojčicu kako se gleda u zrcalu, čas u turskoj odjeći, čas u mini suknji pitajući se: „Tko sam ja?“

Je li ona imala više različitih pristupa svome identitetu?

Što se tiče mlade Tatarke, pred njom je stajala odluka: je li bila muslimanka, Tatararka, sindikalistica, militantna revolucionarka ili pak samo sindikalistica?

Dvojbe koje nam nameće povijest mogu se mijenjati, a s njima i naš odnos prema državljanstvu.

Za prvi primjer valja pročitati knjigu Annette Wieviorke o Francuskoj od 1940. do 1980. godine. Misleći na iste građane, ona kaže: „Bili smo članovi pokreta otpora, zatim komunisti, da bismo 60-ih godina postali židovima“. Drugi primjer dolazi iz druge polovice 20. stoljeća. Palestinci su govorili: „Godine 1948., suočeni sa Židovima, osjećali smo se Arapima; nakon crnog rujna 1970. godine, kada nas je arapska jordanska vojska uhićivala i pritvarala, osjećali smo se Palestincima. Nakon neuspješnog stvaranja palestinske države, dio nas osjećao se muslimanima, članovima islamske zajednice.“

Kakva je narav njihove promjene? Je li to promjena identiteta, državljanstva, nacionalnosti? Ili svega zajedno?

Druga vrsta slučajeva i situacija

Francuska, srpanj 1948. godine u Enginsu, malom selu u planinama kraj Grenoblea.

Većina Francuza možda je i pristala uz Pétaina, pritom ne odobravajući višijevski režim i imajući uz to neprijateljski stav prema okupatoru, no ipak nije sudjelovala u pokretu otpora. Uvođenje STO-a (Službe za prisilni rad) u Njemačkoj, odbijanje mladeži da se pokori, nastanak skupina otpora, to su bile nove okolnosti od kraja 1942. godine, koje su stvorile atmosferu građanskog rata čim je vojska počela surađivati s Nijemcima u potiskivanju, uhićivanju, deportiranju i strijeljanju neposlušnih koji su odbijali otići.

U selu Enginsu Marcel N. provodi praznike sa ženom i njihovo dvoje male djece. Ima 26 godina i inženjer je u Grenobleu. Njegovi su susjedi mladež i drugi bjegunci koji se skrivaju po farmama kako ne bi morali otići u Njemačku.

Početak srpnja u Grenobleu se proćulo da su se Nijemci, nakon što su razbili pokret otpora sjevernije u Glièresu, pripremali spustiti južnije kako bi isto učinili i u Vercorsu. U gradu svakodnevno uhićuju mladež, a sveučilište je prazno jer se studentima povjerava obavještavanje te mladeži koja se skriva u malim selima. Wehrmacht dolazi i oni moraju što prije pobjeći.

Iz Enginsa u tom času bježi njih sedam ili osam, no Marcel N. odbija otići. „Ja sam na praznicima, moji su papiri uredni. Ja nisam terorist. Dakle, nema razloga da otidem.“ To je bio njegov odgovor kurirki iz Grenoblea...

Sutradan Wehrmacht stiže u selo. Jedan časnik obilazi svaku farmu, ispituje Marcela koji ponešto govori njemački i objašnjava svoju situaciju: „Ja sam inženjer u Grenobleu. Ovdje sam na praznicima sa ženom i djecom. Nisam terorist, a moji papiri su uredni.“

Časnik ga pristojno sluša. Odgovara da mu je žao, no da ima naredbu i da ga mora odvesti u Grenoble kako bi provjerili njegove papire.

Uvečer se nije vratio. Njegova zabrinuta supruga odlazi raspitati se u Grenoble u zapovjedništvo. Nitko ništa nije znao. Nikada se nije vratio, a kasnije se doznalo da je u Njemačkoj strijeljan kao taoc.

Koji je smisao Marcelovog državljanstva u upravo iznesenoj priči? On je kao Francuz „u redu“, „provodi praznike“ ignorirajući ili htijući ignorirati da je zemlja u ratu, premda je ranije bilo potpisano primirje. On zna samo jedno: da je na praznicima.

...Na odmoru od Francuske i njezinih problema.

Nisu li se slično ponašali i mnogi drugi Francuzi koji su svoj život živjeli izvan povijesti? Nije li to isti stav kakvog će deset godina kasnije imati mnogi Francuzi u Alžiru? Kada počne oluja, oni se neće odreći odlaska na plažu.

Je li stajalište slavnog sociologa Mauricea Halbwachsa posve drugačije?

Društveni i politički život, prošli događaji čine jezgru njegovih promišljanja o kolektivnom pamćenju, čije je mehanizme analizirao.

On je 1914. imao 37 godina, što ga je činilo prestarim za dobrovoljce pa je zbog toga radio u uredima jednog ministarstva. U svom *Dnevniku* govori kako je kao Alžašanin i katolik čitava života žalio što nije bio borac. U njegovim člancima i djelima nema spomena o događajima koje proživljava. Kako ga pokreće osjećaj krivnje da je lažno preživio rat, on postaje pacifist i osuđuje Versailleski sporazum „koji će biti odgovoran za novi sukob“. Njegova obitelj slaže se s njim.

No on s njome ima osobni problem. Njegovi tast, žena i šurjak su Židovi, a tast Victor Basch predsjednik je Lige za prava čovjeka, ljevičarske pacifističke organizacije, čiji je i on sam simpatizer. Želio je biti izabran u Collège de France, no da pritom ne bude prepoznat kao zet tog slavnog ljevičara, predsjednika Lige za prava čovjeka.

Poslije 1933. godine obitelj je podijeljena oko Hitlera. Jedan dio ostaje privržen pacifistima, jer tako su jaki Hitlerovi argumenti protiv Versaillesa. Drugi dio, bitno antifašistički orijentiran, smatra da se treba pripremiti za rat. Među njima je Halbwachs zajedno s V. Baschom; činjenica da je jedan Židov, a drugi ne, ne igra nikakvu ulogu. U toj se obitelji zadnjih dvadeset godina svakodnevno raspravljalo o politici, no osim toga ništa nije odavalo stajališta M. Halbwachsa.

U listopadu 1940. godine, stupanjem na snagu višijevskih zakona, njegov mentor Marcel Mauss, profesor na Collège de France, otjeran je sa svoje pozicije jer je bio Židov. Nitko nije prosvjedovao pa se Halbwachs odlučuje kandidirati: U *Dnevniku* na 37 listova prepričava detalje svoje izborne kampanje te dvadeset i dva posjeta članovima Collège de France u vezi sa svojim izborom. Pored tek jedne ili dvije aluzije na događaje, govori samo o slobodnim mjestima ili onima koja tek treba osloboditi, o kolegama itd.; nema ni riječi o samome poslu. Nakon što je izabran, prenosi kako su: „Protiv nje-

ga bili katolici, Francuska akademija, a za njega lingvisti, povjesničari itd.“ Dana 21. siječnja 1944. godine nije zabilježio gotovo ništa o ratu, osim da se raduje što Rusi napreduju. „Faral, predsjednik Collège de France, rekao mi je da je dekret objavljen. U ponedjeljak 10. siječnja moji tast i punica su ubijeni. Otišao sam u Lyon vidjeti što se dogodilo. Moje imenovanje potpisano je prije dva tjedna.“ Kraj *Dnevnika*.

U srpnju 1944. godine Halbwachs je greškom policije uhićen. Naime, oni su došli po njegova sina koji je bio član pokreta otpora. Halbwachs je tako odveden u Buchenwald, gdje je umro. Tek 12. rujna, odnosno nakon oslobođenja Pariza, Collège de France prosvjeduje „protiv deportacije jednog člana pokreta otpora“.

U ovoj priči sve je dvosmisleno. Pripadnost kojem državljanstvu preteže kod Halbwachsa? Njegov je život strogo raspodijeljen: ne miješaju se znanstveni rad, politička analiza i karijera, kao ni obiteljski problemi. Jednim dijelom je katolik, drugim Alzašanin, nacionalist, pacifist, zatim antifašist i militarist. On ništa ne zagovara.

U njegovoj obitelji vlada savršena harmonija do 1933. godine, a nakon toga neka vrsta unutrašnjeg građanskog rata, ne između židova i nežidova, već oko granica pacifističke borbe. Njegovog zeta židova spasio je za vrijeme rata G. Bergery, pacifist i kolaboracionist, Pétainov veleposlanik.

Nadalje, kako je riječ o znanstveniku koji se bavi društvenim pamćenjem, predmet njegova istraživanja nije povezan sa suvremenim problemima ili problemima koji su podijelili njegovu obitelj. Valja se zapitati nije li svijet kolega, istraživača ili profesora onaj koji čini njegovu stvarnu domovinu. Čak i njegovo uhićenje i smrt počivaju na nesporazumu, kao i sjećanje na njega, jer ga se smatra članom pokreta otpora.

Uz višestruke varijable, u takve slučajeve spadaju mnogi oni koje pokreće strast, bilo da se radi o znanosti, glazbi, medicini ili sportu. Ili o njihovoj karijeri.

I jedan drugi slučaj zahtjeva pozornost jer, iako jedinstven, otkriva pogrešan građanski put. No sigurno je da se može otkriti još takvih heterodoksnih skretanja.

Radi se o velikom povjesničaru Ernstu Kantorowiczu koji je postavio teoriju „dvojtva tijela“ kraljeva u srednjem vijeku i kasnije.

Došavši iz potpuno asimilirane stare njemačke židovske obitelji, taj sveučilišni profesor našao se 1933. godine na meti rasnih zakona nacističkog

režima. Odlučio je prosvjedovati, pisao je vlastima, ali bez osporavanja legitimnosti tih mjera, ističući da se one ne bi trebale primijeniti na njega....

Objasnio je da je kao dobrovoljac Reichswehra¹ bio uključen u carsku obranu 1914. godine, a zatim je bio član i dobrovoljačkih jedinica Freikorpsa² koje su se u baltičkim zemljama borile protiv boljševika, a potom i sovjeta u Münchenu 1918. godine. U nekom smislu, on je bio nacist prije nacizma i zaključuje da „odanost mojoj zemlji Njemačkoj svjedoči da su moj stav i entuzijizam prema novome režimu jači nego kod većine ljudi“.

Ipak, 1938. godine on je primoran napustiti zemlju, odlazi u SAD gdje se, unatoč svome antikomunizmu, borio protiv McCarthyja u obrani neovisnosti sveučilišta.

Godine 1949. vraća se u Njemačku umiriti se na grobovima žrtava Prvog svjetskog rata. U jednome od svojih članaka odgovorio je na pitanje o državljanstvu:

„Građani smo onoga za što smo spremni umrijeti; u srednjem vijeku za svoga gospodara ili vjeru, zatim za svoga kralja i domovinu...“

„Pravi junaci su mučenici...“

Izraz je to kojim se koristio i Homeini 1979. godine.

Treća vrsta slučajeva i situacija

Godine 1962. u Lenjingradu, danas Sankt Peterburgu, jedan moj prijatelj, profesor povijesti na sveučilištu, ispričao mi je svoju priču.

Kada je njegov otac 1927. godine došao u općinu prijaviti njegovo rođenje, znao je da je svaka osoba u Sovjetskom Savezu dijelom građanin SSSR-a, a dijelom pripadnik jedne nacije.

Službenik ga je upitao:

- „Vaše ime?“ – Skaratan

- „Ime vašeg sina?“ – Isaac

- „Nacionalnost?“ – Rus

- „Ne“, rekao je službenik, „vi ste Židov“.

²⁸ Reichswehr, njemačke oružane snage poslije Prvog svjetskog rata koje je Hitler prekrstio u Wehrmacht. (op. prev.)

²⁹ Freikorps, odred dobrovoljaca. (op. prev.)

- „Oprostite“, odgovori otac, „ali moj sin je rođen u Rusiji, dakle on je Rus. Takav je zakon.“ Službenik se morao složiti.

Zapravo, mnogi su Židovi, čak i ako nisu imali svoj teritorij, izabrali židovsku nacionalnost, baš kao i Grci. U putovnici je moralo pisati „Grk“ ili „Židov“. Skaratanu je pisalo „Rus“.

Dakle, bilo je moguće biti sovjetski građanin ruske, armenske, židovske ili dr. nacionalnosti.

Šezdeset godina kasnije američka istraživačica Rama Karklias provela je jedno istraživanje (uoči Perestrojke). Željela je pokušati otkriti što osjećaju djeca različitih nacionalnosti potekla iz miješanih brakova (Rusa i Ukrajinaca, Rusa i Azera itd.) nakon što bi postala punoljetna.

U Estoniji se 85% djece rođene u brakovima između Rusa i Estonaca izjasnilo da su Estonci, u jednakom omjeru i u Tadžikistanu. Međutim, u Ukrajini i Bjelorusiji većina je njih odabrala rusku nacionalnost. U Azerbajdžanu su bili podijeljeni na pola, a u Gruziji se 40% odlučilo za Ruse. Devet ostalih kriterija pokazali su više-manje iste rezultate.

Tijekom Perestrojke u Bakuu su Azeri počeli pucati na Armence. Gorbačov je telefonirao partijskom sekretaru u Bakuu i naredio mu da „to prekine“. No vođa Partije mu je odgovorio: „Azeri ne mogu pucati na Azere“ (osobno svjedočanstvo). To pokazuje, usput budi rečeno, da policija nije bila ruska, dok je u slučaju Alžira ona ipak bila francuska.

Znači da su Azeri mogli biti dobri sovjetski građani, dovoljno bliski Rusima, ali istovremeno i ksenofobni nacionalisti prema Armencima.

A što je danas s Arapima rođenima u Francuskoj, odnosno drugom i trećom generacijom imigranata iz sjeverne Afrike?

U odnosu na pedesete godine dogodila se velika promjena. Velik broj njih „postali su naša polubračća“, što se pokazuje na broju miješanih brakova, razmjerno jednakom onome s Portugalcima i Španjolcima. S druge strane, politički i društveno, odnosno u aktivnostima obrazovanih slojeva, oni bivaju velikim dijelom isključeni, osim u neinstitucionaliziranim zanimanjima, sportu i medijima.

Sagledajmo to iz drugog aspekta. Želeći pokazati svoju dobru volju i bivajući istovremeno oprezni s načelom obazrivosti prema islamizmu koji prijete srcu Europe, francuski politički vođe s ljevice i desnice islamiziraju stanovnike Magreba stvarajući od imama i muslimanskih vođa svoje „valja-

ne sugovornike“. Pritom ne uviđaju da, sagledavajući Magreb kao isključivo muslimanske zemlje, pojednostavljuju čitavu stvar, tim više što njegovi stanovnici sve manje i manje prakticiraju svoju vjeru. Tako se legitimiraju one fiksacije koje islamistički ekstremizam prenosi svojim parolama.

Obrana prava vezanih za identitet ostaje spas za stanovnike i građane koji se osjećaju jednim dijelom isključenima. No zapravo, mahanje alžirskom zastavom (ne marokanskom niti tuniskom) način je iskazivanja bijesa, čak i mržnje prema vlasti i društvu koje ju je izabralo – no to ne mora značiti da se žele vratiti u Alžir. Velika većina njih dolazi iz regije Kabilije i svoj stav iskazuje prilikom svakih izbora glasujući protiv vlade u Alžiru.

Što se tiče islamizma, mnogima od njih on je poput utvrde: njegovi najradikalniji zagovornici obrću postupak dominacije iz centra pokušavajući odozdo provesti neku vrstu *kolonizacije običaja* i želeći, malo po malo, uvesti primjenu šerijata u školama, bolnicama itd., počevši s nošenjem vela.

S jedne strane, zbog razočaranja koja su izvan zapada uslijedila nakon stjecanja nezavisnosti, a na Zapadu zbog preokreta koji su uslijedili nakon ekonomskog napretka ili drugih razloga te, s druge strane, utjecaja koje je imala globalizacija, premda su od nje koristi imale najbogatije države, društva i pojedinci, posljednjih godina možemo vidjeti što je poteklo iz višestrukih izvora mržnje i propitivanja institucija koje su smatrane sposobnima upravljati razvojem društava. Vidimo da se ponovno rađaju ili razvijaju ksenofobija i rasizam, što na zapadu može samo potaknuti priljev imigranata.

Razvoj je ojačao težnju za jačim povezivanjem među stanovništvom, njegovim teritorijem i nacijom te za izlaskom iz multinacionalne države, što smo vidjeli u Jugoslaviji i što se pokazuje u Španjolskoj. Slučaj Flamanaca u Belgiji je simptomatičan: tijekom Drugog svjetskog rata jedni su željeli „Veliku Nizozemsku“, drugi su pak htjeli biti dijelom Reicha, a treći pripadati nadnacionalnoj Europi; to su tri oblika neprihvatanja vlastite nacionalnosti.

Što zaključiti?

Ako je nacionalnost srce identiteta, ona stvara snažan osjećaj pripadnosti naciji koji traje čak i kada nacija izgubi svoju neovisnost, bilo nakratko (Portugal) ili na dulje vrijeme i više puta (Poljska, Armenija itd.).

U umjetnim državama, odnosno onima koje su stvorili drugi, poput Iraka (Kurdi su ondje zaseban narod), stanovnici su podijeljeni na šijite i sunite, no ujedinjeni u odnosu prema Turcima ili Perzijancima, a još i više kao

Arapi, ukoliko ih arapski svijet podrži kao u Prvom iračkom ratu (u kojem nije sudjelovala samo Sirija).

U multietničkim državama (Habsburška Monarhija, Osmansko Carstvo, Rusija i Sovjetski Savez itd.) na djelu je nacionalizam svakog pojedinog naroda; čak i u SAD-u gdje se Meksikanci koji žive u Americi i Meksikanci-Amerikanci smatraju stranom enklavom u vlastitoj zemlji.

Što se tiče Francuske, osim problema s Korzikom, ne treba zaboraviti da je ona od 16. stoljeća zemlja imigracije, neovisno o prethodnim invazijama („barbari“, Normani itd.). Od Francuske revolucije i 19. stoljeća državljanstvo se smatra kombinacijom volje da se bude Francuzom i prava tla, ukoliko je osoba ondje rođena.

Zbog te kombinacije de Gaulle je govorio: „Kad Francuska ne bi bila Francuska (sa svojim zakonima i tradicijom), moglo bi se reći da su svi Francuzi stranci.“

Bibliografija

Annette BECKER, Maurice HALBWACHS. *Un intellectuel en guerres mondiales*, Pariz, Agnès Viénot Éditions, 2003.

Alain BOUREAU, *Histoire d'un historien. Kantorovicz*, Pariz, Gallimard, 1990.

Marc FERRO, *Les individus face aux crises du XXe siècle*, Pariz, Odile Jacob, 2005.

Rita KASTORYANO, „L'Europe face aux nationalismes“, *Le Monde*, 26. listopada 2010.

Kome pripadaju slike?

S francuskog jezika prevela:

Ivana Krizmanić

Pitanje nije jednostavno.

Kada je prije Prvoga svjetskog rata ruski tekstilni magnat Rjabušinski prvi put vidio snimku svog govora s kongresa industrijalaca, samome sebi izgledao je tako nezgrapno i smiješan da je požurio reći caru Nikoli II. kako bi hitno trebalo zabraniti snimanje režimskih dužnosnika, i to zbog državne sigurnosti, jer je, prema njegovu mišljenju, film mogao izazvati revoluciju.

Tako je, i prije nego li je postojala, rođena ideja o cenzuri filma.

Običnoga građanina, koji se protivi državnoj i svakoj cenzuri, veseli što redatelj i fotograf javnosti mogu otkriti slabosti onih koji umanjuju dostojanstvo potlačenih i nesretnih. Nakon Revolucije, ni Ejzenštejn, tek jedan u nizu, nije propustio u filmu *Štrajk* iz 1925. godine prikazati odbojne karakteristike ljudi poput Rjabušinskog i pošteno gledateljstvo kako kliče: „Živjela sloboda tiska, živjela sloboda slike, živjeli umjetnici i novinari!“...

Iste 1925. godine na sajmu u Marseilleu Anamiti¹ daju do znanja da će, ukoliko ih natjeraju da vuku dvokolica i tako fotografiraju, „zapaliti izložbu.“

Koliko je otada stanovnika u kolonijama, siromašnih, nesretnih, bolesnih snimljeno i fotografirano bez njihova znanja, slobodom koja je umanjivala njihovo dostojanstvo, privatnost i biće.

„Pa što?“ reći će mnogi. „Živjela umjetnička sloboda, ali i sloboda tiska!“?

To su dvije krajnosti tek jednog problema.

Naravno, izbor ovih primjera može se činiti nedosljednim s obzirom na to da uspoređujemo snimljenu reportažu, fikciju, izvještaj i fotografije. Postavljeno pitanje zahtijeva, međutim, da proširimo njegovo područje kako bismo na trenutak ustvrdili: slika je također informacija, poput riječi, pisanog teksta, govora... Treba ju uzeti u razmatranje kao zvuk, aktualnost ili fikciju.

Krenimo s pisanim medijem kao zaobilaznim putem i prisjetimo se nedavnoga slučaja koji se tiče problema pripadnosti, jednoga dvosmislenog

---

¹ Radi se o stanovnicima nekadašnjeg francuskog protektorata koji je danas u sastavu Vijetnama (op. prev.)

primjera: premijera Jospina u Brazilu, koji je onamo došao govoriti o problemima globalizacije, a na poziv studenata govorio i o izborima u Francuskoj. O rezultatima općinskih izbora izrazio je mišljenje iza kojeg se skrivalo njegovo razočaranje. U medijima se nije govorilo o onome što je Jospin smatrao najvažnijim: o njegovu priopćenju o globalizaciji, koje je i bilo cilj putovanja, već o onome što je rekao o izborima, kao i o njegovu napadu na novinare prije nego što im se ispričao. Što o tome zaključiti?

Nešto slično dogodilo se 1976. godine kada je francuski predsjednik Giscard d'Estaing u inozemstvu iznio sliku međunarodne situacije, a potom je na izlasku novinarima u prolazu rekao da među političarima ima odmjerenih (poput njega) i „napaljenih“. Svi su shvatili da se to odnosi na Chiraca. Mediji nisu prenijeli ništa od njegova govora, osim onog dijela o „napaljenim“ političarima...

U tim dvama slučajevima problem predstavlja upravo odabir usmeno iznesene informacije, a ne slika. Ne postoji ni cenzura ni autocenzura, već problem procjene savjesti, jaza između jedne vladajuće analize, analize moći i neke druge... Kome pripada informacija? Kome pripada zadaća informiranja?

Slike ćemo i dalje ostaviti po strani s drugi primjerom. Radi se o *Washington Postu* koji je na vrhuncu Hladnog rata otkrio aferu Watergate i tako pripomogao ostavci predsjednika Sjedinjenih Država. Takvo istraživačko novinarstvo imalo je uspjeha i u Francuskoj, kada je *Le Monde* otkrio skandal s brodom „Rainbow Warrior“, štoviše zloupotrebljavanje vlasti, pomažući tako sudskoj vlasti da se oslobodi ovisnosti o izvršnoj. Pravni poredak u Francuskoj uspješno je stao na kraj nekažnjivosti i aroganciji političara zahvaljujući upravo slobodi istraživanja i objavljivanja izvan okvira hijerarhijskih odredbi, odnosno informacija koje određuje i želi nametnuti politička vlast. U Francuskoj, gdje se kroz povijest vlast češće nastojala objediniti nego razdvojiti, po prvi se puta politička svemoć morala pokoriti kao i u Sjedinjenim Državama.

Trebaju li oni koji vladaju pisati i povijest ili je na medijima i umjetničkom svijetu da odabiru ono što im se čini primjerenim za objavljivanje i u trenutku koji im se čini prikladnim, legitimnim? Štoviše, *Le Monde* je u cijelosti objavio govore već nekoliko dana nakon što je izvijestio o incidentu.

Vratimo se na slike koristeći primjer drugačije naravi, iz igranog filma. Švicarski redatelj Daniel Schmid snimio je 1975. godine film *Sjena anđela*

prema Fassbinderovom tekstu. Radilo se o razbijanju stereotipa antisemitizma. Schmid je prikazao Židove Nijemce, ili ako baš hoćemo, njemačke Židove u zanimanjima kakva nikada, u pamćenju nežidovskih Nijemaca, nisu bila povezivana sa Židovima: kao svodnike, vlasnike krčmi itd. Htjelo se pokazati da su Židovi građani kao i svi drugi te da se mogu baviti čime i drugi. No, to je razbjesnilo mnoge Židove koji nisu to tako shvatili, dok je antisemitima odgovarala ideja o štetnosti Židova: tako različita publika nije percipirala film na jednak način i u istom stupnju, izuzev nekih intelektualaca, poput Deleuzea koji je Schimdu priznao da je htio napraviti film protiv antisemitizma.

Isti mehanizam nalazimo i s palestinskim filmom Elije Sulejmana iz 1991. godine: želeći prikazati palestinski identitet, redatelj se smješta u egzil u New Yorku snimajući samog sebe i stvarajući film o vlastitom propitivanju te pokazujući da je ponajprije umjetnik, stvaralac. Kako Palestinci doživljavaju tu sliku vlastita identiteta? Kome pripadaju slike filma *Homage by Assassination*? Palestincima, autoru, producentima? Kakav je status tog filma za jedne, a kakav za druge? Isto pitanje vrijedi i za *Sjenu anđela*.

Shvaćamo da očigledni kaos u tim dvama slučajevima, različitih statusa i pitanja koja postavljaju, omogućuje pokazati kako problem pripadnosti ima više lica, kako tradicionalnu opreku između fikcije i dokumenta možemo smatrati jednako umjetnom kao i onu između pisanoga i slike, pa i zvuka i tišine, političkih i drugih vijesti, njihovih reprezentacija i komentara, stvarnoga i izmišljenoga, jednako kao i statusa nekog teksta.

Što reći o Marguerite Duras koja u jednim dnevnim novinama raspravlja o slučaju Grégory, odnosno o djetetu čiji ubojica nije poznat niti nakon četrnaest godina? Uz sav autoritet svog književnog i umjetničkog talenta, ona piše kako, uzimajući u obzir svađe u toj obitelji, shvaća da je majka mogla biti ta koja je ubila svoje dijete. Što misliti o takvoj autoričinoj teškoj pretpostavci još dok cijeli slučaj još uvijek nije riješen?

Slična situacija tiče se slučaja doktora Goddarda, nestaloga prije tri godine zajedno sa ženom i djecom, o čemu je pisao jedan romanopisac, ali čija se priča, zbog žalbe obitelji, neće objaviti, no ne zbog povrede istine, koja još uvijek nije otkrivena, već zbog toga što joj „nedostaje vjerodostojnosti“. Isti je mehanizam prisutan i u slučaju, koji nije iz reda crne kronike, nego se tiče političke ideologije, kada jedan drugi romanopisac prikazuje Le Penov

život: rasističke izjave tog političara naišle su na osudu jednako kao i fikcija, jer je ona reproducirala njihovu bit s ciljem da ih osudi. Taj je slučaj obrnut od Schmidovog, ali sa sličnim posljedicama, pa se možemo zapitati nije li citiranje bogohuljenja također bogohuljenje.

Kada je riječ o kombinaciji slike, teksta i zvuka, ulomak iz dokumentarca *Français si vous saviez* pokazuje što sve može proizaći iz slobode stvaranja i izbora novinara-redatelja. U prikazu minhenske krize iz 1938. godine zadržani su samo Daladierovi govor i sjećanje na to kako su Mussolini i Hitler bili odjeveni: to pokazuje jasnu želju za diskreditiranjem tog političara, koji se o Minhenskom sporazumu u političkome smislu izjasnio deset puta. Zadržavanje tek svjedočanstva o odjeći protagonista u filmskoj montaži potpomaže pokušaju njegova dodatnog omalovažavanja. Upravo u tome leži „kreativnost“ autora, njihova prava i slobode.

Kada bismo zabranili takav mehanizam, radilo bi se o cenzuri, a da ne govorimo o napadu na slobodu umjetnika, na njega samog...

Naime, u svijetu filma, televizije i medija umjetnik, novinar i redatelj imaju dvostruku ulogu: društvenog aktera i suca.

Tako smo se približili našem problemu: kome pripada Daladier iz tog filma, umjetniku (ili novinaru) ili samome Daladieru? A kome pripada Arapin kojeg snimamo na cesti? Snimatelju? Ukratko, kojim pravima da on brani svoju sliku? A Grégoryjeva majka?

Obratno, primjećujemo da ovo više nije vrijeme kada skitnice ili gangsteri nemaju sredstava da ušutkaju medije u Marseilleu ili Chicagu. Zahvaljujući slici, Elia Kazan mogao je razotkriti pljačku sindikata vozača kamiona, a Chabrol govoriti o sramotama provincijske buržoazije. Što bismo bez slika znali o društvu?

Dakle, što misliti? Kome pripadaju slike koje su ujedno i ideje i informacije? I kako o tome odlučiti?

Prva granica odvaja privatno od javnoga, dok druga stiliziranu sliku suprotstavlja onoj koja pripada javnoj domeni.

No, upravo u privatnoj domeni nastaje ta druga granica kako ilustrira slučaj slikara Maneta. Uzmimo za primjer *Kupanje*, prvotni naziv slike *Doručak na travi*. Njezina je novost što se odnosi na samu sebe, a ne kao kod Delacroixovih ili Davidovih djela, na mitologiju ili povijest. U vremenu i prostoru njihovih slikarskih platna, postojalo je „drugo“ koje je moglo biti

povijesno, mitološko, religijsko, dok nas u *Doručku na travi* zapanjuje naga žena kojoj gledamo ravno u oči. Od toga datuma, 1863. godine, slikarstvo će biti percepcija, a ne imaginacija. Uslijedit će Degas i Picasso koje neće obuzimati nevidljiva prisutnost, kulturno naslijeđe njihove duhovne prošlosti: od tog vremena postaje nemoguće naslikati nagu ženu gledajući u njoj Afroditu ili Veneru. Umjetnik gleda društvo svojim okom i odustaje od sukoba s vrijednostima koje ono nosi.

Na portretu, naslikano lice više nije stvarno lice osobe već ono koje je vidio umjetnik.

Smatrati da je umjetnost portreta nestala pojavom fotografije znači primijetiti samo jedan aspekt problema. Kada je slikar Courbet govorio: „I ja sam vlada“, mislio je pod time da je nezavisan, da ima vlastitu viziju svijeta, a ne da jedino režim može imati monopol nad idejama, pogledom, dijagnostikom društva, pravom na izvršavanje vlasti.

U tom smislu, ti su slikari itekako prethodnici redatelja poput Vigoa, Godarda ili Fassbindera, ali i nekih fotografa.

Stoga se intelektualac smatra vlasnikom toga pogleda. Postoji neko privajanje nevidljivošću naslikanog, fotografiranog ili snimljenog predmeta i subjekta kojeg je on oživio.

Međutim, ta zbilja, fotografirana ili snimljena pripada i drugome, nekoj osobi ili kulturi, naciji ili zajednici. Kako odlučiti o pravima jednog, a kako o pravima drugog, drugih?

U vrijeme nijemog i ranog filma, kada govorimo o slikama, onaj koji se danas naziva umjetnikom, smatran je strojovođom. Smatralo se da ne snima on, već njegov uređaj. U filmskim novostima njegovo ime nije bilo spominjano, već samo ime kompanije koja ga je zaposlila: Fox, Pathé itd. Snimatelj je bio nazivan „lovцем na slike“, čime je asimiliran s početnim stadijem evolucije društava. On nema status učena čovjeka. Za vladajuće društvo, za državu, nepisano je pravilo da slika nema identiteta. Kao siročić bez vjere i zakona koje se prodaje narodu, slika nije mogla biti družica na koju se moglo osloniti: njezino slaganje ipak je montaža, stvar koju se ne može kontrolirati, trik. Umjetnici koji u tome sudjeluju u najboljem su slučaju „akrobati“, a oni koji ih proizvode obrtnici. Kod igranih filmova smatralo se da je autor onaj koji je napisao scenarij, dok je u kazalištu to autor teksta, a redatelj ostaje u drugome planu. U filmu se to otada pa do 40-ih godina to mijenjalo.

Jedino su drugačije uređena društva, sovjeti komunisti i nacisti, na uvodne napise stavljali imena snimatelja i tehničara, smatrajući ih jednakima kompaniji, i suautorima.

Sve se mijenja kada film postaje velika industrija. Snimatelji i fotografi smatraju se stvaraocima kako industrija ne bi izgubila pravnu zaštitu. Zapravo, razvijajući se, film je industriji i biznismenima otkrio zlatnu žilu koju im teatar nije pružao: industriju spektakla omogućuje umnožavanje kopija.

Rusi su shvatili da se film može posvuda prenositi, a Amerikanci da se film posvuda može prodavati.

Produkcija i tržište sada se mogu objediniti, kao u drugim industrijskim područjima, što velikim kompanijama daje ogromnu moć. Također, producent, a ne autor filma ili scenarija, postaje vlasnik djela koje producira, dok je autor vezan ugovorom. S dolaskom zvuka, scenarist, pisac dijaloga, postaje ovisan o producentu i zaradi. Zarada je autorima oduzela njihov uradak.

Tako može nastati situacija u kojoj autor slika, kao i snimljena osoba, ponekad postaju lišeni onoga što svaki od njih smatra svojim vlasništvom, no kompanija sklapa sporazum s režiserom protiv snimane osobe. A filmaš svoj rad snažno veže za onoga koji ga plaća.

U igranim filmovima, suočena s moći kompanije, pokazuje se nemoć glumca kojemu slike tek djelomično pripadaju. Primjerice, kada se prikazuju pornografski prizori u krupnome planu, filmska zvijezda ne može dokazati da nije njihov autor jer je pravna identifikacija subjekta ograničena na digitalne snimke, tj. na lice. Ti su prizori često isjecci umetnuti prilikom montaže bez znanja glumca. Sedamdesetih godina glumci su, poput Jeana Valmonta i zvijezda poput Claudine Beccarie, oštro prosvjedovali protiv „cenzure čija su bili žrtvai“. Claudine Beccarie štrajkala je glađu kako bi ju se prepoznavalo i „na drugačiji način, ne samo preko fotografije njenog lica ili digitalne snimke“; prosvjedovala je ispred kina *Le latin* zbog filma *Carinel Inhibition*.

Obratno, u reklamnim filmovima, zvijezda može prodati svoju sliku za nevjerovatne cifre zaštićene ugovorom: tako je Ray Charles u Sjedinjenim Državama vozio Peugeotov kabriolet po Slanom jezeru za dva milijuna franaka.

No, problem je složeniji kada slike predstavljaju javni prostor, bilo da je riječi o spomeniku ili o nekoj ulici u Parizu, Hanoiju ili Rabatu. Problemom autorskih prava i vlasništva nad fotografijama bavio se Bernard

Edelman. Primijetio je da se više vodilo računa o autoru nego o pravima stanovnika ulice ili određenog društva. Štoviše, nakon što fotografija bude snimljena, problem s pravne strane postaje pitanjem o tome u čemu leži kreativni dio snimatelja ili fotografa. Takav je kriterij. Obična reprodukcija ne donosi pravo na zakonsku zaštitu jer ulica i spomenik pripadaju javnoj domeni. Trebalo bi, kao i u slučaju informacije, i prema autorovom izboru, uvesti „prisvajanje“, kako bi se on mogao pozvati na svoja eventualna prava. Krenimo još i dalje: je li „autor“ taj koji na poseban način prikazuje dvorac Chambord? Ima li on prava na razglednice koje dvorac prikazuju u njegovom osobnom stilu?

Obranimo to i drugim primjerom: razglednica na kojoj je prikazana pariška ulica Rennes noću ne daje nikakvo pravo arhitektu nebodera Montparnasse, vidljivom u pozadini, jer nije prikazan samo neboder. Isto tako, asimilirana s Marijanom, simbolom Francuske Republike, Catherine Deneuve nema nikakva prava na njezinu reprodukciju, jer je predstavljajući ju, predstavila jedan mit, a ne samu sebe.

Prisvajanje se odigrava između više strana: individualnog ili kolektivnog autora, pravnog poretka, države, kapitala, osoba, kao i društva i prikazanih predmeta. To je igra odnosa moći u kojoj država istovremeno može predstavljati represiju i cenzuru, ili pak igra s osjećajima kolektiviteta, pri čemu je pravo u službi prava, koje je, međutim, bespomoćno pred novim tehnologijama, pa je primorano uvijek iznova uvoditi novine, dok je na društvu da se organizira kako ne bi odlučivalo nauštrb drugih sila koje vrše pritisak. Kapital raspoláže zvučnim oružjem, kao i moćnim pravnim službama; za njega ono što je prikazano, pripada prije svega producentu koji istovremeno kolonizira autore i predložene osobe i predmete, osim ako se snimljeni subjekt/objekt ne izbori za sebe i osigura obranu svoju individualnih i kolektivnih prava, primjerice osnivajući udruge od javnog ili privatnog interesa u ime pojedinca ili baštine.

Ostaje autor, pisac ili umjetnik ili novinar kojeg pokreće sloboda, ali i želja za uspjehom, narcizam i iznimna sposobnost da istovremeno bude igrač, lišen odgovornosti, i sudac.

Suđenja filmašima i intelektualcima kolaboracionistima od 1945. do 1948. godine otvaraju posljednje poglavlje.

Tijekom okupacije nije bilo pronjemačkih filmaša, kao ni onih privrženih nacizmu, osim u dokumentarnim filmovima naklonjenima ideji nacio-

nalne revolucije. Nakon oslobođenja, nekima od njih, osobito Clouzotu u okupiranom dijelu zemlje, bilo je zamjereno što je obveznik njemačkim vlastima, s njima slavio i uživao njihovo povjerenje, a bio je to slučaj s više njih, dok se višijevskim filmovima prigovarao negativan prikaz francuskog društva, primjerice u filmu *Gavran*.

Neki umjetnici, crtači i osobito karikaturisti govorili su da se kao umjetnici „ne bave politikom“.

No, bilo je pisaca i novinara koji su otvoreno pokazivali divljenje nacizmu, štoviše svoje oduševljenje što su se Nijemci istrebljivanjem uspjeli osloboditi Židova.

Tijekom njihova suđenja nakon oslobođenja Francuske, njihovi branitelji, čak i ako su bili pristaše de Gaullea, priznavali su im „pravo na pogrešku“, poistovjećujući ih sa znanstvenicima koji se mogu zabuniti; time su umjetnici i intelektualci udaljeni od običnih ljudi, kao da čine posebnu rasu s posebnim pravima.

Je li se to toliko promijenilo danas kada, skrivajući se iza svoje umjetnosti, kreativnosti i želje za slobodom, prihvaćaju ozloglašenost i njezine prednosti i smatraju se lišenima odgovornosti i slijepima pred simboličnim posljedicama njihovih djela na javno mnijenje.

Drugi slikoviti slučaj tiče se položaja stanovnika francuskih prekomorskih kolonija kojima nije bilo dopušteno snimanje filmova. Sva je produkcija pripadala Francuzima, prije svega gradskom stanovništvu. Slika Anama, Alžira i Maroka koju su pružili bila je korisno i kvalitetno djelo. No, ostaje činjenica da ta slika može i povrijediti.

Naime, u koloniji kamera „zaboravlja snimiti ono što vidi“. Treba li podsjetiti da u filmu *Bled* Jeana Renoira (1929) nema nijednog domoroca, kao ni u Feyderovoj *Velikoj igri* (1933), čija se radnja odvija u Maroku, a isto vrijedi i za mnoge druge filmove, da spomenem tek one redatelje koji se smatraju ljevičarima. U Alžiru Arapin nema drugog imena osim Ahmed i ne zove se drugačije ni u romanima Alberta Camusa, koji se smatrao antikolonijalistom.

Abdelkader Benali je u pravu kada smatra da nije riječ o običnoj odsutnosti, sljepoći, već o francuskom načinu da same sebe zaštite kao izvor istine, da ostanu, kako bi rekao Courbet – „vlada“.

Jednako važnim kao i vlasništvo nad slikama možemo smatrati problem njihova predočavanja, predstavljanja i analize.

Kadar iz filma *The Third Man*

Kadar iz filma *La grande illusion*

Prije tridesetak godina, nakon što sam iskušavao vrste društvene i kritičke analize filma, javnosti sam predstavio nekoliko njih: *Čapajev*, *Velika iluzija*, *Treći čovjek*, *Židov Süs*. Tijekom sedamdesetih godina, zanimanje je bilo najveće za ovaj posljednji film, pa sam zahvaljujući njemu analizirao bit nacizma na više sveučilišta. U Nantesu sam dočekan uz pobunu jednog dijela dvorane

koji se usprotivio projekciji: „Ova analiza neće izbrisati posljedice filma – govornici su prosvjednici. Ne znam jesu li bili u pravu ili ne, ali ono što otada znam jest da film pripada i onome koji ga gleda, da ima toliko filmova koliko je ljudi koji ga gledaju, da onima koji ga prenose pripada procjena moći koja iz njega proizlazi i da svatko prisvaja film ovisno o svojoj kulturi i životu.“

U Francuskoj je afera oko filma *Biti i imati* otkrila jedan drugi aspekt problema. Taj dokumentarac Nicolasa Philiberta, snimljen 2002. godine, prikazuje život jednog razreda općinske škole u malom selu u pokrajini Auvergne. Rad i svakodnevica u tom razredu, ljubav učitelja prema učenicima – sve je prikazano s emocijom. Film je sniman gotovo godinu dana. Brzo je polučio uspjeh, pogledalo ga je više od milijun gledatelja, a osvojio je i nagradu za najbolji europski dokumentarni film 2002. godine. Potpuno neočekivani uspjeh upotpunila je njegova objava na DVD-u i video kazeti.

Učitelj, čije ime nije ni spomenuto prilikom dodijele nagrade, pokrenuo je tužbu protiv producenata zbog „prava na sliku i falsificiranja“. Suci su je odbili budući da uradak pripada redatelju te da učitelj, osim školskog sata, nije ništa osmislio, a osim toga, jedan djelatnik ne može na privatnoj osnovi primiti naknadu za svoj rad. Zahvaljujući uspjehu filma produkcijska kuća zaradila je tako milijun, a redatelj 220 000 eura. Nakon žalbe, učitelj Georges Lopez zatražio je 37 000 eura, budući da je on osigurao promidžbu filma. Sud je presudio: „Nije postojao ugovor“.

„Ukoliko se prije snimanja između filmaša i snimanih osoba uspostavi novčani odnos (...) sama bit dokumentarnog filma dovodi se u pitanje“ – navodi Udruženje dokumentarnih filmaša. „Naša društva su na gubitku u društvenom i političkom smislu jer sve postaje predmetom trgovine“ – navode također.

Ti producenti i filmaši ništa manje ne spremaju sebi u džep. Njihovo vrlo negodovanje podsjeća na riječi François Mauriac prilikom susreta s Danie-lom Ropsom, autorom mnogobrojnih djela o Kristu, kada je milujući kaput od samurovine Ropsove supruge na njegovo uho prišapnuo: „Dobri Isuse“.

Bibliografija

Abdelkader BENALI, *Le cinéma colonial au Maghreb*, predgovor Benjamin Stora, Le Cerf, 1998., 370.

Martine BOYER, „Entre pornographie et érotisme. La stratégie du cinéma“, u: *Film et Histoire*, EHESS, 1984., 101-115.

Bernard EDELMAN, *Le droit saisi par la photographie*, Flammarion, novo izdanje, 2001., 200.

Marc FERRO, *Cinéma et histoire*, Folio-Gallimard, novo izdanje, 1993., 290.

Pascal ORY, *Le petit nazi illustré*, Pariz, 1975.

Luc PAGES et Alain RENAUT, „Morphogenèse de la photographie comme pensée visuelle“, *Les cahiers du colloque iconique*, XIII, INA, 2001.

John David VIERA, „La propriété des images, l'exemple américain“, *Hermès* 13-14, 1994.

Kazalo imena

- Abbas, Ferhat 69
Afrodita, grška božica 81
Anjubault, Jacques 94
Ariès, Philippe 53
Aron, Raymond 37
Aussauresse, Paul 15
- Barthes, Roland 17
Basch, Victor 72
Beatty, Warren 45
Beccarie, Claudine 83
Becker, Annette 77
Benali, Abdelkader 85, 87
Ben Bella, Ahmed 23
Bennigsen, Alexandre 23
Berger, Stefan 39
Bismarck, Otto von 21, 67
Bloch, Marc 4, 6, 26, 28, 52, 53
Bogart, Humphrey 55
Borzage, Frank 54
Bourdieu, Pierre 25
Boureau, Alain 77
Bourguiba, Habib 51
Bousquet, René 63
Boyer, Martine 87
Brando, Marlon 16
Brandolica, Tomislav 7, 58
Braudel, Fernand 4, 5, 6, 17, 21,
22, 23, 24, 25, 29, 30, 56, 92
Brnčić, Jadranka
Bugeaud, Thomas Robert 61
Burguière, André 24, 64
Burke, Peter
- Castoriadis, Cornelius 28
Chabrol, Claude 81
Chaplin, Charlie 54
Charles, Ray 83
Chateaubriand, François-René 65
Châtelet, François 24
Chaunu, Pierre 22, 25
Chevènement, Jean-Pierre 27
Chirac, Jacques 27, 40, 79
Churchill, Sir Winston 43
Clouzot, Henri-Georges 84
Cohn-Bendit, Daniel 17
Courbet, Gustave 82, 85
Curtiz, Michael 54
- Čapajev, Vasilij Ivanovič 17, 18, 85
- Daladier, Édouard 81
Dalio, Marcel 36
David, Jacques-Louis 81
Dean, James 16
Degas, Edgar 81
Delacroix, Eugène 81
Deleuze, Gilles 80
Deneuve, Catherine 84
Derrien, Marie-Louise 94
Dosse, François 21, 25, 26
Duby, Georges 25
Duras, Marguerite 80
- Edelman, Bernard 83, 87
Ejzenštejn, Sergej Mihajlovič 26,
45, 54, 62, 78
- Fassbinder, Rainer Werner 79, 82
Febvre, Lucien 4, 5, 6, 26, 53
- Camus, Albert 3, 85
Canguilhem, Georges 4

- Ferro, Marc 3, 4, 5, 6, 7, 13, 20,
25, 33, 52, 56, 57, 58, 69, 77,
88, 92, 93
- Feyder, Jacques 85
- Figes, Orlando 44
- Filip II., španjolski kralj 4
- Finkielkraut, Alain 4
- Fischer, Ruth 23
- Fiolić, Marta 7
- Foch, Ferdinand 46
- Focquet 36
- Foucault, Michel 17
- Frendo, Henry 6
- Furet, François 4, 24, 25, 26, 28
- Galić, Mirko 3, 4
- Garbo, Greta 55
- Gaulle, Charles de 17, 33, 36, 47,
77, 85
- Ginzburg, Carlo 26
- Giscard d'Estaing, Valéry 79
- Godard, Jean-Luc 82
- Goethe, Johann Wolfgang von 65
- Gorbačov, Mihail Sergejevič 44, 75
- Grmek, Mirko Dražen 19
- Halbwachs, Maurice 72, 73, 77
- Hergé (v. Georges Prosper Rémi)
- Hitler, Adolf 72, 74, 81, 94
- Hruščov, Nikita Sergejevič 34
- Homeini, Ajatolah Ruholah Mu-
savi 74
- Huby, Arthur 61
- Hugo, Victor 53, 55
- Isaac, Jules 61
- Jeannin, Pierre 22
- Jeffer, Sophie 5
- Jobert, Michel 4
- Jorland, Gérard 3
- Jospin, Lionel 27, 78
- Kantorowicz, Ernst 73, 77
- Kastoryano, Rita 77
- Kazan, Elia 54, 63, 70, 81
- Klodvig I., franački kralj 68
- Kondratieva, Tamara 45
- Krizmanić, Ivana 7, 69, 78
- Kubrick, Stanley 63
- Kundera, Milan 4
- Kurosawa, Akira 52
- La Fontaine, Jean de 55
- Lean, David 45
- Le Goff, Jacques 4, 18, 21, 22, 24,
53, 92
- Le Pen, Jean-Marie 80
- Le Roy Ladurie, Emmanuel 4, 18,
22, 24, 25, 92
- Lefort, Claude 28
- Lenjin, Vladimir Iljič 44, 58
- Lévi-Strauss, Claude 17
- Lévy, Bernard-Henri 27
- Linder, Max 55
- Luj IX., kralj Francuske (v. Sveti
Luj)
- Luj XIV., kralj Francuske 4
- Luxemburg, Rosa 23
- Lopez, Georges 87
- Lovrić, Marko 7, 58
- Malet, Albert 61
- Manet, Édouard 81
- Mangano, Silvana 63
- Maradona, Diego Armando 63
- Marboeuf, Jean 63, 64, 94
- March, Fredric 55
- Marchand, Jean-Pierre 94
- Marčetić, Marija 7
- Matasović, Josip 6

- Mauriac, François 87
 Mauss, Marcel 72
 McCarthy, Joseph 55, 74
 Medvjedev, Dmitrij Anatoljevič 47
 Méliès, Georges 55
 Menjou, Adolphe 55
 Miladin, Zrinka 7
 Mitterrand, Danielle 38
 Mitterrand, François 38
 Molière 65
 Mollet, Guy 14
 Monroe, Marilyn 55
 Montefiore, Simon Sebag 44
 Morazé, Charles 24
- Napoleon I. (Bonaparte) 21
 Nikola II., ruski car 26
 Nora, Pierre 28, 39, 40, 53
- Ophüls, Marcel 38
 Ory, Pascal 88
- Pages, Luc 88
 Pavlowitch, Stevan K. 19
 Paxton, Robert O. 38
 Petar I. Veliki, ruski car 41
 Pétain, Philippe 13, 14, 21, 25, 27, 36, 37, 39, 46, 63, 64, 71, 73
 Philibert, Nicolas 87
 Piaf, Édith 15
 Picasso, Pablo 81
 Pipes, Richard 43
 Pirandello, Luigi 60
 Polić Kamov, Janko 11
 Pudovkin, Vsevolod Ilarionovič 45
 Putin, Vladimir Vladimirovič 47
- Raleigh, Sir Walter 29
 Reed, Carol 34
 Rémi, Georges Prosper 50
 Renaut, Alain 88
- Renoir, Jean 85
 Renouvin, Pierre 22, 29, 31
 Revel, Jacques 24, 64
 Riou, Alain 94
 Rjabušinski, Pavel 78
 Robespierre, Maximilien 46
 Rokсандić, Drago 7
 Rops, Daniel 87
 Rouso, Henry 38
- Samson, Pierre 94
 Sarkozy, Nicolas 16, 27, 40
 Sartre, Jean-Paul 48
 Schapiro, Leonard 43
 Schmid, Daniel 79, 80
 Shakespeare, William 65
 Smith, Paul 6
 Solženjcin, Aleksandar Isajevič 44
 Staljin, Josif Visarionovič 21, 32, 44, 54
 Sternhell, Zeev 37
 Sulejman, Elija 80
 Suwa, Nobuhiro 54
 Sveti Luj 21
- Šimetin Šegvić, Filip 7, 13, 97
 Šimetin Šegvić, Nikolina 7, 52
 Štefok, Snježana 7
- Taubira, Christiane 50
 Thorez, Maurice 33
 Tillon, Charles 61
 Tintin 50
 Tito, Josip Broz 32, 33
 Tolstoj, Lav Nikolajevič 65
 Trocki, Lav Davidovič 26, 58
- Vasiljev, Georgij Nikolajevič 17
 Vasiljev, Sergej Dimitrijevič 17
 Vekarić, Barbara 7
 Vekarić, Mihaela 7

Venera, rimska božica 81
Veyrat-Masson, Isabelle 3
Vidor, King 55
Viera, John David 88
Vigo, Jean 82
Vuckovic, Nadja 7

Wayne, John 55
Wieworka, Annette 70
Wood, Sam 55

Zemon Davis, Natalie 6, 97

Sugovornici

MARC FERRO

Marc Ferro rođen je 1924. godine u Parizu. Odrastao je i sazrijevao u burnom razdoblju obilježenom Velikom ekonomskom krizom i Drugim svjetskim ratom. Rano je ostao bez roditelja: njegov je otac preminuo 1930. godine, a majka je stradala u njemačkom logoru tijekom Drugog svjetskog rata. Već od malih nogu pokazivao je zanimanje za povijest te želju da postane učiteljom. Godine 1941. odlazi u Grenoble, gdje će živjeti i studirati do 1945. godine. Također, ondje će se pridružiti Francuskom pokretu otpora. Nakon Drugog svjetskog rata završio je studij, postao učitelj povijesti, te otišao predavati u alžirski Oran. Ondje će živjeti do 1960. godine i biti svjedokom i aktivnim sudionikom burnih događaja koji će prerasti u Alžirski rat za nezavisnost. Alžirsko iskustvo potaknut će Ferroa da se počne baviti povijesnim istraživanjima. Po povratku u Francusku prvo zaposlenje pronalazi u *Centre national de la recherche scientifique* (CNRS), gdje ostaje do 1964., radeći u međuvremenu i kao tajnik, a kasnije (do 1997.) kao urednik časopisa *Cahiers du monde russe et soviétique*. Godine 1962. upisuje doktorski studij za rusku povijest pri *École des hautes études en sciences sociales*, gdje 1967. uspješno brani doktorsku disertaciju o Februarskoj revoluciji iz 1917. Ferro će ubrzo na taj način privući pozornost Fernanda Braudela, tadašnjega glavnog urednika časopisa *Annales*, koji će ga angažirati kako bi svojim idejama osvježio publikaciju. Od 1963. do 1970. godine član je uredništva, a od 1970. godine postaje i ravnatelj redakcije (zajedno sa Jacquesom Le Goffom i Emmanuelom Le Roy Ladurieom). Dolaskom u časopis *Annales* započinje Ferroova bogata akademska karijera, koja će uključivati rad u brojnim znanstvenim institucijama, kao i niz objavljenih monografija, zbornika i članaka na francuskom, engleskom, njemačkom, ruskom, talijanskom, španjolskom, japanskom, korejskom i mnogim drugim jezicima. Od 1964. Ferro vodi istraživanja na *École des hautes études en sciences sociales* (EHESS), a 1970. zaposlen je i kao profesor na *École polytechnique*. Tijekom 1980-ih

i 1990-ih godina također je bio na izuzetno važnom i visokom položaju – ravnatelj je Instituta za sovjetski svijet i srednju i istočnu Europu (*Institut du monde soviétique et de l'Europe centrale et orientale* – IMESCO) (1986.-1993.), te predsjednik Odbora za istraživanja na EHESS. Ferro je također postao poznat i kao televizijski voditelj emisija o povijesti u Francuskoj i Njemačkoj te redatelj i scenarist nekoliko dokumentarnih filmova uglavnom vezanih za Drugi svjetski rat. Od 2009. godine Ferro je član institucije *Academia Europaea*. Njegova istraživanja vezana su uglavnom uz 20. stoljeće te pokrivaju teme kao što su Rusija i Sovjetski Savez, komunizam, kolonijalizam, film, Prvi i Drugi svjetski rat, te francuska moderna i suvremena povijest. Dobitnik je brojnih nacionalnih i međunarodnih priznanja i odlikovanja. Nositelj je počasnih doktorata s Moskovskoga državnog sveučilišta Lomonosov te sveučilišta u Bordeauxu i Santiagu de Chileu.

Knjige (izbor)

- La Révolution de 1917: La chute du tsarisme et les origines d'Octobre*. Paris: Aubier, Editions Montaigne, 1967.
- La Grande Guerre: 1914-1918*. Paris: Editions Gallimard, 1969.
- La Révolution de 1917: Octobre, naissance d'une société*. Paris: Aubiers-Montaigne, 1976.
- Cinéma et histoire*. Paris: Editions Denoël, 1977.
- Pétain*. Paris: Fayard, 1987.
- Nicolas II*. Paris: Payot, 1990.
- Histoire des colonisations: Des conquêtes aux indépendances (xiii-xxe siècle)*. Paris: Editions du Seuil, 1994.
- Histoire de France*. Paris: Odile Jacob, 2001.
- Le Choc de l'Islam*. Paris: Odile Jacob, 2002.
- Les Tabous de l'histoire*. Paris: Nil Edition, 2002.
- Le Cinéma, une vision de l'histoire*. Paris: Le Chêne, 2003.
- Ils étaient sept hommes en guerre – Histoire parallèle*. Paris: Robert Laffont, 2007. [Hrvatsko izdanje: *Sedmorica zaraćenih (1918.-1945.): Usporedna povijest*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti, 2008.]
- Le Ressentiment dans l'histoire*. Paris: Odile Jacob, 2007.

Filmovi

Lénine par Lénine (redatelj, zajedno sa Jacquesom Anjubaultom i Pierreom Samsonom), 1970.

How the Nazis Came to Power (redatelj, zajedno s Marie-Louisom Derrien), 1991.

Pétain (scenarist, zajedno sa Jeanom Marboeufom, Jean-Pierrom Marchandom i Alainom Riouom), 2002.

HH, Hitler à Hollywood (stručni suradnik-sugovornik), 2010.

TOMISLAV BRANDOLICA

Rođen je 7. travnja 1988. u Zagrebu. Student je druge godine diplomskog studija Moderne i suvremene povijesti na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Sudjelovao je u organizaciji više znanstvenih skupova i okruglih stolova, a na nekoliko je skupova održao izlaganja. Od 2010. godine glavni je urednik časopisa studenata povijesti *Pro tempore* na Filozofskom fakultetu, a kao član uredništva 2012. dobio je nagradu Filozofskog fakulteta „Franjo Marković“. Objavio je tekstove u časopisu *Pro tempore*, a prilozi su mu objavljeni i u *Historijskom zborniku*. Godine 2012. iz tiska je izašao zbornik *Jaroslav Šidak i hrvatska historiografija njegova vremena* u kojem je koautor teksta „Šidakova škola: povijesna radionica zanata. Oralna historija“. Glavni istraživački interesi su mu povijest Hrvatske u 20. stoljeću, oralna historija, te povijest i teorija historiografije.

MARKO LOVRIĆ

Rodio se 18. travnja 1985. u Zagrebu. Godine 2004. upisuje studij povijesti na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Od 2008. do 2012. godine član je udruge studenata povijesti ISHA – Zagreb. Od 2009. do 2012. godine stalni je član uredništva časopisa studenata povijesti, *Pro tempore*, zbog čega je 2012. dobio nagradu Filozofskog fakulteta „Franjo Marković“. Kao član uredništva sudjeluje u organizaciji i radu nekoliko skupova, kao što su *Annales in Perspective: Designs and Accomplishments* (2010.) i Znanstveni kolokvij „Što se uistinu dogodilo u glinskoj srpskopravoslavnoj crkvi između 29/30. srpnja i 4/5. kolovoza 1941.: svjedočanstva i kultura sjećanja“ (2012.). Titulu diplomiranog povjesničara stječe 2013. godine. Iste godine na Filozofskom fakultetu u Zagrebu upisuje Poslijediplomski sveučilišni doktorski studij Moderne i suvremene hrvatske povijesti u europskom i svjetskom kontekstu. Od 2009. godine suradnik je na projektu *Dijalozi s povodom*.

FILIP ŠIMETIN ŠEGVIĆ

Rođen je u Zagrebu u veljači 1986. Klasičnu gimnaziju u Zagrebu upisuje 2000. Nakon položene mature 2004. upisuje jednopredmetni studij povijesti na Filozofskom fakultetu, a na istom fakultetu 2012. upisuje poslijediplomski doktorski studij „Moderne i suvremene hrvatske povijesti u europskom i svjetskom kontekstu“. Dobitnik je nekoliko fakultetskih priznanja tijekom studija, među kojima i Rektorove nagrade u akademskoj godini 2006./2007. Područja interesa obuhvaćaju povijest Hrvatske i Austrije, povijest Habsburške Monarhije, kulturnu i intelektualnu historiju te povijest historiografije. Od 2008. do 2013. godine stalni je član uredništva časopisa studenata povijesti *Pro tempore*, a 2012. je kao glavni urednik časopisa dobio i nagradu Filozofskog fakulteta „Franjo Marković“. Od 2008. godine surađuje na projektu edicije *Dijalog s povodom*, u sklopu kojega 2009. objavljuje svoj razgovor s Williamom M. Johnstonom, a 2012. godine zajedno s Nikolinom Šimetin Šegvić razgovor s Natalie Zemon Davis. Sudjelovao je kao organizator, izlagač ili moderator na brojnim znanstvenim skupovima posvećenima povijesti historiografije, općoj povijesti 19. i 20. stoljeća te drugim temama.

Sadržaj

<i>Uvod: Marc Ferro i „pokretna“ historija</i>	3
<i>Dijalog s povodom: Slika u povijesti, povijest u slici: „pokretna“ historija</i>	9
Osobna povijest.....	11
Časopis <i>Annales</i> i historiografija.....	21
Europsko kratko stoljeće.....	29
Francuska	36
Pogled prema istoku	43
Globalni pogled.....	48
Film i povijest.....	52
<i>Marc Ferro: Za jedan pluralni i tolerantni pristup predavanju povijesti:</i>	
uvodno izlaganje.....	58
<i>Marc Ferro: Državljanstvo, nacionalnost, identitet.</i>	
Neke dileme „odozdo“	69
<i>Marc Ferro: Kome pripadaju slike?</i>	78
Kazalo imena.....	89
Sugovornici	93

DIJALOG S POVODOM

7. svezak

Marc Ferro – Tomislav Brandžolica, Marko Lovrić, Filip Šimetin Šegvić
Slika u povijesti, povijest u slici: „pokretna“ historija

Nakladnik

FF Press

I. Lučića 3, Zagreb

Za nakladnika

Damir Boras

Urednik

Drago Roksandić

Tehnički urednik

Boris Bui

Jezična redaktura teksta

Snježana Štefok

Jezična redaktura prijevoda s engleskog

Marija Marčetić

Jezična redaktura prijevoda s francuskog

Mihaela Vekarić

Jadranka Brnčić

Računalni slog

Boris Bui

Naklada

300 primjeraka

Tisak i uvez

Tiskara Rotim i Market, Lukavec

rujan 2013.

ISBN 978-953-175-481-1

CIP zapis dostupan u računalnome katalogu Nacionalne i sveučilišne
knjižnice u Zagrebu pod brojem 852804

FF-press

9 789531 754811